

Rajko Topolovec

“Vesmëstër”

“Vesmäster”

PREDGOVOR

Rajko Topolovec, izumitelj od malih nog

Inovacije so gonilo gospodarskega razvoja. Devetnajsto stoletje in začetek dvajsetega stoletja je bil nedvomno čas, ko so s prebojnimi inovacijami uspevali inovatorji posamezniki. Danes področje inovativnosti vse bolj prehaja v roke velikih družb, zlasti farmacevtskih multinacionalk, ki so glavne dobičkarice z naslova patentov. Z globalizacijo trga in pravic intelektualne lastnine je postalo jasno, da ni več dovolj, da se nek izum s patentom zaščiti le v lastni državi. Žal pa so stroški te zaščite tako visoki, da jih lahko plačajo le velike družbe.

Inovatorji posamezniki so še vedno zelo številčna skupina. V Sloveniji prijavijo kar 58% od vseh vloženih patentov. Toda zaradi številnih ovir, zlasti finančne narave, ki jih posameznik težko premaguje na svoji poti, velika večina njihovih idej nikoli ne zaživi na trgu, ali pa zaživijo šele takrat, ko posameznik ne more več vzdrževati patentnih pravic.

Naši člani so v preteklih letih dosegali izredne uspehe. Prejeli so mnoge najvidnejše nagrade na mednarodnih inovacijskih sejmih, posebej veseli pa smo za vse, ki so izume uspeli pripeljati do proizvodnje – bodisi da so jih prodali podjetjem ali pa so jih začeli proizvajati sami. Takrat s tem ne pridobi le inovator, ki se mu povrnejo prejšnje investicije v izum, temveč cela Slovenija.

Rajko Topolovec je odličen serijski izumitelj na več pod-

ročjih uporabne tehnike že od mladih let in je dolgoletni član združenja ASI-aktivni slovenski inovatorji, preko katerega razstavlja svoje izume v prototipnih izvedbah doma in po svetu. Za svoje izume je prejel več priznanj in medalj:

srebrno plaketo Občine Ormož (2010), srebrno priznanje ARCA za mini zložljivo motorno kolo (2008), prestižno nagrado budimpeštanske Genius Europe (2009), romunsko Asociatia Romania (2010), diplomu za intervalno elektronsko zvočno strašilo na vetrni pogon (2010), leta 2014 je na razstavi v avli Pošte v centru Ljubljane pokazal mini motorček in malo hišno elektrarno na veter. Razstavo si je, med prvimi ogledala tudi takratna ministrica Violeta Bulc.

Na Kogu je bila v sklopu Antonovanja 14.1.2011 njegova razstava nekaterih izumov. Poleg izumov, kot so prva jugoslovanska vrtna kosilnica, zložljiv mini motorček v dveh izvedbah, elektronsko zvokovno strašilo na vetrni pogon, elektronsko alarmno strašilo na kontaktno sprožitev, voluharnik, namizni mlin za sprotno mletje krušnih žit, foto povečevalnik in letalska elisa, je inovator predstavil tudi svoja knjižna dela Pot do kruha, Kraj prišlekov in Vse je za povedati, v katerih opisuje svojo življenjsko pot.

Kot zanimivost naj povemo, da je kot najstarejši Slovenec v samostojni Sloveniji pri častnem članu ASI Ivu Boscarolu opravil tudi pilotski izpit za motornega zmaja. Vem, da Rajko nikoli ne bo nehal izumljati in pisati,

sam komaj čakam, da me zopet pokliče po telefonu in reče, tako kot vedno »spet imam nekaj novega, tokrat je to.....«

Zelo smo ponosni nate Rajko.

Veliko uspehov pri tvojem ustvarjalnem delu , Ti želimo!

Tomaž Pevc, direktor združenja ASI, skupaj s svojimi sodelavci v združenju ASI

Direktor ASI Tomaž Pevc, je bil na prireditvi na Kogu predstavnik združenja in govornik .

»VĚSMĚŠTĚR«

UVOD

»Slovenijo je ustvarilo pero in ne puška! Na svetu živijo tudi sto milijonski narodi, ki imajo svoj jezik, a nimajo svoje knjige in tudi zato nimajo (ne morejo imeti) svoje države. Da smo to dva milijonski Slovenci dosegli, se moramo zahvaliti prav knjigi. Zato, »prelubi« Slovenci, spoštujmo svoj jezik in pišimo knjige v slovenskem jeziku«!

Ne pozabimo, da je tehnična izobrazba tudi del obče kulture!

*

Začel bom, pa ne prvič, z napotkom mojega predstojnika na metalurškem oddelku Srednje tehnične šole v jeseni leta 1953 v Ljubljani. Metalurg - inženir Ernest Močnik je za časa kraljevine končal metalurgijo v Pragi. Imeli smo prvo uro, ki je dejansko bila spoznavanje med seboj in z njim. »Vdihoval« nam je ljubezen do tega poklica, saj je le malokdo izmed nas vedel, kaj je metalurgija, še težje pa je to bilo razložiti staršem doma.

Bilo nas je vsaj 2.000, ki smo to jesen leta 1953 delali na edini tehniški srednji šoli v Sloveniji sprejemni izpit za vpis na to šolo. Večina nas je nameravala na strojni in elektro oddelek, a toliko jih ni moglo tja. Ko smo se v dolgih vrstah prerivali pred vrati razredov, kjer se je vpisovalo, je slabo kazalo, da nas bodo prav vse vpisa-

li, me je nepričakovano kakor tudi druge čakajoče sošolce, zgrabil za rokav bodoči predstojnik Metalurškega oddelka. Na ta način nas je po dolgih hodnikih največje šole v Sloveniji, zgrajene že za časa Franc Jožefa I. 1910, lovil predstojnik metalurškega oddelka. Ko nas je iz vseh koncev Slovenije nabral za veliki razred, je začel z razlago, kaj metalurgija je. Te predstavitvene besede še menda vsak od živečih, ki nas je danes le še enajst od celotnega razreda, pomni in bi morale biti vzor današnjim generacijam dijakov in študentov, ko si ti po »mali« ali veliki maturi iščejo nadaljnje šole.

Ali še kje - na kateri šoli tako pihajo na dušo svojim bodočim dijakom - študentom, ko se znajdejo na življenjskem razpotju?

Inženir Močnik je pred tem bil šef jeseniškega plavža. Še kako je imel prav, ko nas je - bodoče metalurge nago-varjal, da moramo bodoči poklic imeti radi in ga spoštovati*.

*Takole je začel: »Brez metalurgije ne bi bilo motike, ne pluga, strojev in ne elektrike, traktorja,... in seveda tudi zelo malo kruha. In zato tudi plače metalurgov ne morejo biti pri repu. Morajo biti vsaj tako visoke, kot jih imajo doktorji! Metalurgija je temelj vse druge industrije, (kar je takrat tudi v našem povojnem obnovitvenem gospodarstvu še kako držalo). Takrat so bili metalurgi, rudarji, kemiki, strojniki in elektriki zelo iskani in cenjeni in tudi dobro plačani. To je veljalo in še velja povsod v zahodnem svetu in seveda v »takrat bratskih deželah socializma«, kot nekoč tudi v Kraljevini in Avstriji oziroma povsod, kjer se je dobro gospodarilo oziroma se gospodari.

- *To samoumevno pravilo o dobrih plačah tistim, ki delajo koristno delo, pa so si oblastniki po letih »zlate svobode« začeli po svoje tolmačiti. To plačno razmerje se je nekako začelo spreminjati s samoupravljanjem leta 1950, ko so v DO – (dotedanjih tovarnah - podjetjih) nezadržno oziroma celo tekmovalno začele nastajati organizacijske oblike samoupravnih enot, kot OZD-i, TOZD - i, SOZD- i,... v upravljalnih forumih republik in države Jugoslavije pa tako imenovani SIS-i (samoupravne interesne skupnosti). In kmalu so »pisuni« na SIS-ih, ki jih je bilo vse več imeli večjo plačo kot pa delavci v proizvodnji oziroma v tovarnah in rudnikih. Tisti, ki pa so kot »zaslužni« še morda končali »Kumrovški fakultet«, pa tudi večjo plačo kot direktorji delovnih organizacij...!»*

1.0.00 IDEJA - TEHNIČNA IZBOLJŠAVA - IZUM

*Tudi poznavalci tega področja – teh nazivov, čestokrat ne ločujejo ali vsaj ne dovolj, kaj je inovacija in kaj je izum. Besedo **inovacija** poznamo iz realsocializma in še bolj iz našega samoupravnega socializma. Danes v formalni demokraciji pa pri nas to besedo vse bolj izpodriva **izum**. **Inovator** je za brezrazredno družbo bil sprejemljivejši izraz kot pa **izumitelj**! Besedi bi lahko primerjali z tedanjim tovarišem in današnjim gospodom! **Izumitelji** (kot posamezniki) bi namreč lahko brezrazredno družbo »kvarili«, kot je bilo splošno mišljenje v trdem komunizmu in tudi potem v nekoliko mehkejšem samoupravljanju, ko je bilo bogokletno komu reči , da je izumitelj. Veljalo je, da je **inovacija** le tehnična izboljšava, bodisi na proizvodnem stroju ali pa pri tehnologiji že utečene proizvodnje.*

*Gre torej za besedno razvejanost izumiteljstva, ki se danes tudi pri nas natančneje opredeljuje, in sicer kot; **ideja, inovacija, izum, patent, ...!***

Prilika je, da po moji vednosti te pojme v izumiteljstvu razvrstim in jih enostavneje opišem :

Ideja (še ni izum in je ni mogoče pravno zaščititi kot patent).

(Pri »futurističnih mislecih in tudi filozofih«, kakor tudi pri preprostih ljudeh, se venomer porajajo ideje! Zato je na milijone idej. Ena od takšnih, o kateri si belijo glave mnogi tehnični

zanesenjaki in izumitelji tudi pri nas, je ideja, kako pridobivati elektriko s pomočjo zemeljskega magnetizma. Druga takšna ideja pa je na primer, kako bi voda postala pogonsko gorivo!

- *Moram priznati, da sem že tudi sam zaplaval v to »futuristično« področje, še večkrat pa sem s katerim somišljenikom iz izumiteljskih vrst zašel v takšen »filozofski« pogovor! O tej možnosti - pridobivati elektriko s pomočjo zemeljskega magnetizma, je že razmišljal Nikola Tesla. Je pa tudi res, da se lahko komu rešitev takšne sanjave ideje naenkrat odpre, kot se je odprlo Tesli o polifazni izmenični elektriki, ki jo lahko transformiramo navzgor in navzdol, jo usmerjamo in brez katere si danes ni moč zamisliti človeške prosperitete*.*
- ****Na sprehodu v Budimpešti, kamor se je kot »skregani študent« zatekel po sporu s profesorjem na univerzi v Gradcu, ko mu Tesla na izpitu »ni mogel razložiti svoje ideje o polifazni izmenični elektriki, in je zato šolanje v Gradcu opustil ter odšel v Budimpešto, kjer je tisti čas bila na višku razvoja elektro industrija Ganz. In tu se mu je iznenada odprla dokončna rešitev, ki jo je s »špacirštokom« zarisal na gredi cvetočih vrtnic v parku*.***

KSEUT- Vitanje, Kulturno središče vesoljskih znanosti, kot slovenski doprinos vesoljske znanosti

Herbert Potočnik (Ordung), ima nekaj mladostnih korenin v Prlekiji. Pred skoraj že stotimi leti je obelodanil vizionarsko idejo, kako in s čim se je človeku podati v vesolje, ki se je po smrti vizionarskega filozofa uresničila .

- ** Torej; ... še tako »nore« ideje ni kar tako za zavreči, kot to počno »preveč pametni«, ki za tistega, ki se loti izdelave »aeroplana«, vehementno rečejo , »da je malo čez les«!*

- ***Izum (je nekaj novega, ki funkcionira, čeravno ne gre v proizvodnjo in ga je mogoče pravno zaščititi kot patent).*** Tudi pri tej točki »mojega pouka o izumiteljstvu« se moram zaustaviti! Prav tu se konča večina prototipov – tudi mojih se je pri tej točki končalo! Če tudi izumljeni prototip deluje, jih gre v proizvodnjo zelo malo. Miselnost ljudi po svetu in še zlasti pri nas je namreč takšna, da je hvale vredno le tisto, kar se propagira, in da še prihaja iz tujine. Tudi na simpozijih, ki jih imamo v okviru izobraževanja v združenju ASI, je bilo že povedano, da v svetu še manj kot odstotek izumov gre v proizvodnjo – (pri nas pa še znatno manj)! Največ izumov (tudi pri nas) gre v proizvodnjo pri samih izumiteljih, ki imajo to možnost – tudi finančno, ki imajo že opremljeno delavnico in so že podjetniki - SP, ali da imajo že tovarno. Na ta način avtor začne s proizvodnjo in novi proizvod tudi sam trži. Zgledi tako uspešnih izumiteljev so pri nas g. Akrapovič za resonančne izpušne sisteme motorjev z notranjim izgorevanjem, lastnik Pipistrel-a g. Ivo Boskarol, ki je kot prvi pri nas začel s proizvodnjo zračnih plovil, g. Tomazin iz obale s serijsko proizvodnjo izdelkov za široko potrošnjo iz lastnega repertoarja izumov, g. Bider s stroji v gozdarstvu in kmetijstvu, itd.
- ***Inovacija (je izum, ki gre v proizvodnjo).*** V prejšnjem režimu se je vseprek govorilo za izumiteljske ustvaritve, da so inovacija. Tudi zato se še danes več govori o inovacijah, kot o izumih!
- ***Častni člani ASI:*** Združenja aktivnih inovatorjev (samostojnih izumiteljev) Slovenije je uvedlo ta

častni naziv in iz naših vrst že podelilo nekaj častnih naslovov. Kako postati častni član **ASI**, je zelo enostavno – je enostavna definicija; **»Častni član je tisti izumitelj iz naših vrst, ki se z lastnim izumom preživlja«**. In nekaj teh dobitnikov častnega naslova v Sloveniji že imamo, kot so n. p. gospodje : Akrapovič- izpušne cevi, Boskarol – letala, Bider- stroji v kmetijstvu in gozdarstvu, Tomazin – široka paleta uvedenih izumov, Kahne – kozmetika, Klaneček – gradbeništvo, Zupan – glasbila, Jakopin – vodna plovila -jahte, ...!

*Pri nekaterih od teh, smo **člani ASI** tudi že bili na strokovni ekskurziji.*

1.0.01. »Künštni« Prleki

Slikarji, kiparji, pisatelji, poeti, izumitelji - umetniki vseh vrst, se radi vračajo k izvoru korenin - v rojstno vas svoje mladosti. Iskani vzrok te značilnosti je v »duši«! Odnos do rojstne vasi, kraja, pokrajine je največkrat poetičen in zato prednjačijo pisatelji in pesniki, izvzeti pa niso ustvarjalci umetniških zvrsti, kakor tudi ne izumitelji.

*Ko sem prebiral obsežno delo »srjanke« iz spodnjega Podravja, mlade pisateljice Helene Srnec – **Prleška duša** (2014), iz Središča ob Dravi, sem se kot **Prlek in spodnjepodravec**, v naslov knjige - **Prleška duša**, v to še bolj poglobil!*

*To je tam; **Kjer Slovenske so Gorice, kjer velikih ni platin, ...** (je prvi stih, ki ga je zapisal prleški pesnik **Boguš Goršič**)¹.*

Vračanje v okolje mladosti nas - (njih) privede domovinski čut ognjišča. To se nam dogaja po šolanju, po delovni dobi, po prihodu iz vojske, iz tujine,... . Mislim, da je ta čut pri Prlekih še izrazitejši, kot pri ostalih Slovencih in drugih narodih. Težko se je za vedno ločiti od rojstnega kraja!

Poeti se svojega rojstnega kraja spominjajo v opevanih verzih, pisatelji pišejo o čudovitosti srca in krajine ter sonarodnjake postavljajo v delovno okolje pridnih rok in trpljenja, izumitelji pa se kraja mladosti spominjajo po ustvaritvah in »künštlih vësmëštlih«. So pa, ampak v

---

1 Helena Srnec: Prleška Duša, severovzhod. Slovenija s poudarkom na prlekiji: prleški ustvarjalci in prlekija v literarnih delih, Središče ob Dravi 2014

manjšini, tudi taki, ki se izogibajo izvornega imena svojih korenin in imajo kritični odnos do rojstnega kraja. Ti po navadi izhajajo iz težkega socialnega okolja, in ki jih je v Prlekiji bilo vedno preveč!

Zgodovinski spomin in današnje vedenje o preprostosti skromnega človeka iz teh gričevnatih krajev Slovenskih Goric in Haloz, še živi. V nekaterih literarnih delih slovenskih ustvarjalcev pa je tudi najti, da se Prleke obravnava iz pozitivne strani, ki radi delajo in hkrati, da se v življenju ne znajdejo. S takšnim pogledom na »prleško dušo«, kjer bi naj Bog zamahnil z prazno vrečo, se za prleške »vësmëštrë« zna tudi pojaviti humoren odnos. To sem tudi občutil na lastni koži, ko sem se leta 1953 kot dijak iz Prlekije pojavil v Ljubljani in še zlasti občutil v dijaškem domu TSS, kjer nas je na Vidovdanski 9 bivalo preko osem sto dijakov iz vseh koncev Slovenije. »Imel sem občutek, da ne znam dovolj slovensko in zato nisem dorasel ostalim in še posebno ne Ljubljančanom«! Takšni občutki o zvišani držji, pa četudi samo občutki, vplivajo na mladega iz province - kot da je Prlekija v Sloveniji resnično zaostala!

*

Duhovniku dr. Antonu Korošcu iz Sv. Jurija v Slovenskih Goricah, kot nekoč najbolj čaščeni osebi Prlekije in tudi Slovenije, je bil odkrit spomenik šele leta 2006. Kljub temu, da je že bil poslanec na cesarskem Dunaju in potem v Beogradu in da je bil v stari Jugoslaviji večkratni minister in po streljanju v parlamentu leta 1928 - ob razpustu vlade celo mandatar vlade Kraljevine Jugoslavije. In prav zato spomenik njemu v čast v takšnem zaostanku, saj ga je komunistična zgodovina »vrgla na smetišče«!

Spomenik dr. Antona Korošca v središču »Prleških Aten«

Ob odkritju spomenika je bil slavnostni govornik predsednik Državnega zbora dr. France Cukjati. Iz njegovega nastopa pri Sv. Juriju sem si zapomnil, kako se je ob spomeniku spraševal;

»Le kaj je v tej prleški zemlji, da je na svet dala toliko znanih Slovencev«?

Ob poznejši predstavitvi dokumentarca »Prleške Atene - Sv. Jurij v Prlekiji«, pa je še moč spoznati več pomemb-

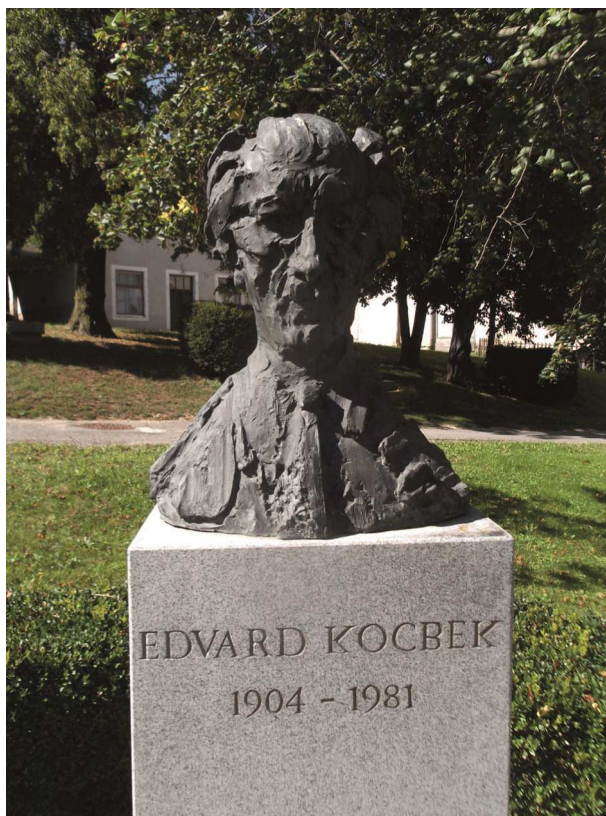
nih eruditov Prlekije oziroma znanih Slovencev kot: izumitelja gibljivega filma dr. Karola Grossmana, pa znane Kreftove može, Edvarda Kocbeka, Janeza Puha, Košarja, Čuša, škofov (Grmiča, Krambergerja, Tomažiča), Vaupotiča, dr. Davorina Trstenjaka, Antona Trstenjaka, Vraza, Miklošiča in drugih.

Spomenik dr. Vekoslava Grmiča v središču »Prleških Aten«

V knjigi »Prleška duša« je zbranih preko 250 imen znanih Prlekov. Zato naštetih še zdaleč niso vsi »kunštni« Prleki, ki jih je v širšem območju »prleških aten« čez

*trideset. V spletnem leksikonu »Spodnjepodravci«² in spletnem **Leksikonu znanih Slovencev** menda najdemo prav vse iz zvrsti umetnosti ter znanosti³.*

Spomenik Edvarda Kocbeka v središču »Prleških Aten«

*G. Srnčeva je o prleških literatih na strani 264 **Prleške duše** zapisala:*

- 2 Knjižnica Ivana Potrča, Ptuj: Spletni leksikon Spodnjepodravci 2015 in Leksikon Znani Slovenci
- 3 Helena Srnec: Prleška Duša, severovzhod. Slovenija s poudarkom na prlekiji: prleški ustvarjalci in prlekija v literarnih delih, Središče ob Dravi 2014

»Prlek je v teh delih biser na božjem popku. Griči, njive, pisani travniki so podobe svojevrstne poezije. Prlekija je zemeljski raj. Pričakovano dejstvo je, da se marsikateri ustvarjalec v njegovih delih vrača v lastno mladost, ki jo je preživel v rojstnem kraju. Najbolj izpostavljena naselja so Jeruzalem, Sv. Trojica v Slovenskih Goricah (v komunizmu Gradišče), Dornava, Sv. Jurij ob Ščavnici - (Videm ob Ščavnici), Kajžar, Kog - (Sv. Bolfenk na Kogu) , Vinski Vrh itd.« Poet Boguš Goršič pa, kot sem zapisal, na čustven način izraža odnos do rojstnega kraja«⁴!

1.0.02 Izumitelji in znani Slovenci preko Atlantika⁵

*»Naših priseljencev je v Ameriki med 01 in 0,5 odstotka. Vendar je ta neznatni slovenski drobec dal Ameriki tri odstotke vseh inovatorjev in je tudi takšen odstotek astronautov«, je zapisal v neki znanstveni reviji Amerike **Edi Gobec** – zaslužni profesor Kentske državne univerze v Ohio. On je tudi avtor zbornika o ameriških izumiteljih in inovatorjih, v katerem je vpisano nad sto slovenskih imen⁶:*

*- Joseph Sutter - snovatelj in vodja ekipe Boeinga
747*

---

4 Helena Srnec: Prleška duša, Severovzhodna Slovenija s poudarkom v literarnih delih, Središče ob Dravi 2014

5 Planet. Siol.net: 29.4. 2015

6 * Edward Gobetz, Ph. D. Profesor Emeritus, KSU Executive Director Slovenian reserarrh center of America, INC, je 14. januarja podal oceno moje knjige Podaljšano partizanstvo, katero dodajam.

- *Astronavti: Ronald Šega, Jurry Linenger, Sunita Wiliems*
- *Franklin Puhek je poučeval prvega Ameriškega astronavta Johna Glenna. V Ameriko je prišel kot ekonomski emigrant v začetku 20. stol.*
- *Edvard Repič je bil sodelavec pri konstrukciji Apola 11*
- *Max Stuparr je priseljenc iz Metlike l. 1944 in je postal oče množične letalske proizvodnje.*
- *France Rode je izumitelj legendarnega kalkulatorja HP-35 in je prišel v Ameriko z ladjo v 60. letih p. s. z 80 dolarji v žepu.*
- *John Bucik je prišel v Ameriko l. 1959. Na svetovni razstavi EXPO 1965 v New Yorku, je predstavil avtomobil prihodnosti.*
- *Miloš Kraft je študiral v Ljubljani in v Pragi. V Ameriki je ustanovil največje podjetje za čiščenje vode in reciklažo surovin.*
- *Dušan Petrač iz Škofje Loke - znanstveni sodelavec pri NASA projektih. V Pasadeni je bil vodja laboratorija vesoljske tehnike in dobil priznanje Exesptional service^{7*}.*

---

7 Gospoda Dušana Petrača sem kmalu po »11. septembru 2001- zrušitvi dvojčkov v New Yorku srečal. Bilo je na simpoziju o Venetih na Ptujskem gradu, kjer je nastopil v imenu Slovenskega izseljeniškega kongresa. Predmet najinega pogovora je bil zrušitev dvojčkov v New Yorku. Ob tej priliki sem mu podaril knjigo o Kidričevem - Kraj prišlekov, saj se je takrat za nakup Taluma zanimal njegov prijatelj v Ameriki!

Vsak od naštetih Slovencev in še mnogi, ki niso navedeni, je prispeval kamenček v mozaik razvoja človeštva.

SLOVENIAN RESEARCH CENTER OF AMERICA, INC.

29227 EDDY ROAD

WILLOUGHBY HILLS, OHIO 44092 U.S.A.

E-mail: gobedslo@aol.com

Edward Gobetz, Ph.D.
Professor Emeritus, KSU
Executive Director

14. januarja 2016.

Tel: 440-944-7237
Fax: 440-944-0461
or 216-289-3724

Dragi Stanko!

V hvaležnosti za res zanimivo knjigo Ti tu pošiljam komentar, ki ga je menda želel gospod Topolovec. Sem vesel, da sva tako tudi midva spet vpostavila stik, posebno pa me veseli, da sta z gospo Jožico še vedno takšna korenjaka. Želim, da bi še dolgo hodila na lepe, dolge in vesele sprehode, poleg vsega drugega dobrega in lepega.

Sam sem zasut z delom za nomicajno Pedra Opeke, s pripravljanjem angleške izdaje knjige, ki jo bosta v slovenski izdaji kot naš dar te dni sprejela od Založbe Družina in s pripravo vsakomesečnega obveznega dolgega prispevka za časopis Slovenian American Times, pa seveda z dopisovanjem, raziskovanjem in obveznimi obiski raznih prireditev.

Hvala Bogu, da še nekako gre, čeprav večkrat malo škriplje.

Lepo se imej, naš Matjažev junak, ob ljubi ženki in naraščaju!

S pristrčnimi pozdravi,

Vaša prijateljja

Edi in Milena Gobec

Spoštljiva recenzija iz Amerike

*

Ob spisku slavnih imen Slovencev iz Amerike, še koristim priliko predstavite slovenske osebnosti - vojaka slovenske Matjaževe vojske, g. Stanka Šajnoviča, in sicer iz dveh zornih kotov; kot še edinega živečega protiko-

munističnega bojavnika Slovenske Matjaževe vojske in kot vzornega kanadskega farmarja. Dostavil mi je izvirne dokumente, fotografije ter podal izvirna pričevanja, da sem se lahko leta 2012 lotil knjige »Podaljšano partizanstvo«.

- *Gospod Stanko Šajnovič iz rojstne Veštice pri Razkrižju je slovenski rodoljub in je glavni »krivec« omenjene knjige - Podaljšano partizanstvo (2014). Kot pripadnik partizanske enote je v »zlati svobodi« nadaljeval kot miličnik, v trdem komunizmu pa postal bojovník Matjaževe vojske zoper stalinizem. Sedaj živi ob mestu Orilia pri Torontu v Kanadi. Je eden od večjih proizvajalcev puranjega mesa za kanadski in ameriški trg. Kot rodoljub, je tudi vsestransko podprl osamosvojitve Slovenije in še pomaga pri obnovi in postavljanju kulturnozgodovinskih spomenikov v Sloveniji, za katere v komunizmu ni bilo »posluha«.*

2.0.00. DO KODER MI SEŽE SPOMIN

(Že v prvencu Pot do kruha, sem izračunal, da mi spomin seže v četrto leto starosti – v leto 1941, ko so k nam prikorakali Nemci)!

Fotoportret očeta na pravkar izdelanem stolu l. 1939

Ko smo 6. aprila postali del Nemčije, so čez kakšen dan, dva na Sv. Bolfenk prikorakali okupatorski vojaki. Bili so graničarji, ki so prikorakali iz središke železniške postaje na bodočo tromejo med »prijateljskimi« državam Nemčije, Madžarske in Paveličeve NDH. Otroci in tudi starejši Jastrebčani smo že iz oddaljenosti slišali zvok kovinskega bobna, kakršnega je ob svečanostih uporabljal Wehrmacht. Otroci smo se brž zbrali ob cesti, starejši pa so na cesto lukali skozi špranje oplat na skednjih. Ko je komandir voda opazil skupino radovednežev, je brž ukazal »strojevi korak«, kot smo rekli v JNA. Bobnar je najprej udaril nekaj uvodnih taktov, in potem so udarci okupatorskih škornjev še dvignili cestni prah. Bili so starejši Avstrijci po večini doma iz avstrijske Radgone in po našem poznejšem ugotavljanju, niso bili kot vojaki sposobni za vzhodno fronto, ki se je nato začela 22. junija 1941. Novi župan - Bürgermeister Kodalich prav tako iz avstrijske Radgone je bil »vikendaš« pri Sv. Bolfenku in je menda na ta način svojim vojakom oziroma graničarjem, omogočil udobnejše in varnejše služenje Wehrmannschafta odnosno Wehrmachta pri Sv. Bolfenku! Njega se spominjam po motorju, ko se je po prašni cesti iz svoje pisarne pri Sv. Bolfenku skozi Jastrebce vozil v Središče.

*

Ko pa so se Nemci l. 1944 pripravljali za zadnjo možnost zaustavitve Rdeče armade na pragu Velikega Raicha, kamor smo takrat Spodnještajerci (Unternstayermark) spadali, pa sem se kot že šolar večkrat znašel tam, kjer se ne bi smel. To pa je bilo pri gradnji vsemogočih bunkerjev, kopanju »šicengrabe« (obrambnega strelskega jarka), pri iskanju nafte ob studencu v Kolaričevi grabi, pri preizkušanju različnega orožja v globeli pri naši mlaki in v sa-

dovnjaku,... . Tudi prvič videni novi materiali in iz njih izdelki za široko uporabo, kot plastična posoda, plastične košare in polivinilni »regenmantlni« (dežni plašči) so bili občudovane novosti. Tudi hišna gasilska črpalka, ki smo jo za eventuelno gašenje hiše zastonj »fasali«, je bila zame izziv. Oča so neki dan s kobiljo pripeljali tudi moderno »küfernato špricoko« (bakreno škropilnico) za škropljenje sadnega drevja in goric. Smrdeča škropiva proti ameriškemu kaparju, ki bi ga naj takrat ameriški imperialisti podtaknili Nemcem, kot je tudi veljalo v povojnem komunizmu za koloradskega hrošča, so zaudarjala okrog hiše! Kmetijstvo je tako rekoč za časa Nemčije doživelo neke vrste preporod, katerega so zlasti povzročala umetna gnojila, in novi kmetijski stroji ter zaščitna sredstva. Vse kar je za časa Nemcev kot novost prišlo k nam, smo potihoma občudovali.

*

Koncem leta 1943, ko na ruski fronti ni več šlo po zamislih nemških generalov in Hitlerja - (Stalingrad), pa so se pri nas na skrajni vzhodni meji Spodnje Štajerske začele intenzivne priprave za obrambo proti eventualnemu prihodu Rdeče armade oziroma Rusov. Kot šolar drugega razreda in z »geni očeta – vësmëštra«, sem nos vtaknil vsepovsod tja, kjer nebi smel, kjer se je kaj v vasi delalo, kjer se je kaj vrtelo in brnelo! Zaradi tega sem jih tudi večkrat dobil. Včasih me je šiba oplazila pri betonskem mešalcu, kjer se je betoniral bunker, ali pa pri naftni vrtni v Kolaričevi grabi!

2.0.01 Iskanje nafte v Kolaričevi grabi

V to grabo smo v času suše hodili napajat živino in s sodom vozili vodo na dom. Ne daleč od tega jastrebskega studenca, kjer ni vode zmanjkalo tudi ob največji suši, so Nemci kako leto pred prihodom Rusov, začeli iskati nafto. Zanimivo je, da so postavili leseni stolp višine kakšnih dvajset metrov oziroma tako visokega, da so se lahko cevi za vrtanje vlagale in izvlačile iz vrtine. Tudi polžasti svedri za začetno vrtanje v močvirno zemljo so bili zame zanimivi. Vrtalo se je kakšnih trideset metrov južneje od vodnjaka, ki so ga vaščani Jastrebcov in Vodranskega Vrha zgradili iz betona že za časa kraljevine ali morda že za časa Avstrije. Vode je bilo še več in je odtekala po potoku v kilometer oddaljeno rečico Trnava. Rečica Trnava izvira izpod Slamnjaka pri Ljutomeru in se pri Središču ob Dravi izliva v Dravo. Nič kolikokrat sem tukaj, ko sem pasel krave, te tukaj tudi napojil in tudi spremljal očeta z vozom, da sva natočila tristolitrski sod za domov.

Mama mi je nekoč tudi povedala, kako sta se pri tem studentu večkrat srečala s sosedovim študentom oziroma že profesorjem Jožetom Kerenčičem, poznejšim herojem Jugoslavije. On je pral plenice od hčerke, mama pa moje.

Žalostna podoba »Kolaričeva studenca« danes

Mislim, da se je tukaj vrtina za nafto delala le za raziskovalni namen - za geološko snemanje globljih plasti, ki bi morebiti le narekemale postaviti veliko vrtalno garnituro, a se to ni zgodilo. Lahko tudi, da je Nemcem zmanjkalo časa, ali pa niso imeli toliko velikih vrtalnih garnitur, da bi v Kolaričevo grabo privlekli še velik železni stolp, kakšnih je bilo tedaj tod na okrog več. Edino korist, ki smo jo s tem vrtanjem Jastrebcani imeli, je bila ta, da so nam Nemci uredili dostopno cesto do tega vaškega studenca, ki je danes še samo kup nalomljenega betona kot sem v juniju 2016 ugotovil.

2.0.02 Gradnja »šicengrabe« za hišo

Na spomlad ali morda v poletju 1944, ko so Nemci že spoznali, da več ne morejo zadržati Rusov, so se le ti na jugovzhodni meji Raicha z vso hitrostjo lotili gradnje zelo utrjene obrambne linije, ki bi še zadržala Ruse. Začel se je graditi neprekinjeni strelski hodnik od Drave v Središču do Mure v Veržeju. Strelski jarek je potekal preko Sv. Bolfenka, Robadje, Štrigove in naprej proti Muri. V tako imenovanem Arbeitsdienst (obvezno fizično delo), so bili vpoklicani prav vsi, ki so še bili sposobni za delo - tudi ženske.

»Kača« kopačev je že dosegla našo njivo za hišo. In to je bila še ena »paša« zame! Geometrijske oznake trase z rumenimi količki so pred kopači bile postavljene že kakšen teden prej. Kakšnih dvesto kopačev in kopačic, se je že pomaknila iz sosedove Rubinove njive na našo in tako naprej na sosedovo Žgančevo njivo. V mehkejšo - humusno zemljo so prve zapičile lopate ženske, moški s krampi pa so delo dokončali v globljih trših plasteh. Strelski jarek je bil vijugast, mislim da zato, da izstreljena krogla ne bi mogla potovati premočrtno po hodniku. Za kopači pa so čez nekaj dni prišli tesarji, ki so na približno vsakih petdeset do sto metrov strelskega hodnika še gradili nekakšne strelske niše, da se je bilo poleg namena obrambe še v ozkem hodniku lažje srečati. Na koncu pa so se še ob strelskem jarku, na kakih pol km zgradili betonski bunkerji za težke strojnice, ki so še danes vidni ali pa so po nekod zasuti z zemljo.

S tem pa gradnja obrambne linije proti Rusom še ni bila končana. Po zimi 1944/45 se je na kakšnih sto metrov

pred strelskim jarkom postavila še ograja iz bodeče žice, vzporedno pa so se na lokacijah, ki so bili vsaj malo v kritju bodočega sovražnika, gradili še veliki podzemni bunkerji. Ti so bili od strelskega jarka proti zahodu oddaljeni kašnih sto, dvesto metrov, medsebojna razdalja med temi velikimi bunkerji pa je bila, odvisno od konfiguracije terena, kakšna kilometer, dva. Namenjeni so bili za logistiko – oskrbo, za odmore, prvo pomoč ranjenim in pokopov mrtvih. Zato je vhod v ta bunker bil iz glavne ceste, ki je bila, kot npr. v našem sadovnjaku, v kritju blage vzpetine proti napadajočim Rusom oziroma Bolgarom. V »naš - nemški« bunker v sadovnjaku smo se zadnjo noč, ko nas je goreča hiša v kletnem bunkerju že ogrožala, dobesedno med bolgarskimi krogami zatekli tudi sami. Nemci nam prihoda v bunker niso preprečili!

Dokler Nemci te zadnje noči na obrambni črti niso popustili - niso zapustili »šicengrabe«, smo dejansko bili med dvema ognjema! To stanje pa je trajalo kar štiri tedne.

2.0.03. Vojna vihra v živo

Čeravno sem zadnje trenutke vojne vihre in prve trenutke osvoboditve že delno razkril v predhodnem sestavku in tudi v mojem prvencu, pa vendar še vsega o tem, kako smo eksplozije doživljali v našem kletnem bunkerju, nisem povedal. Zato še namenjam citat iz prvenca **Pot do kruha** iz leta 1998 ^{8*}.

- ***Oče naš in zdrava marija na vsak zadetek hiše**

---

8 Rajko Topolovec: Pot do kruha, Ljubljana 1998, samozaložba, str. 56

Bolgari so se ponoči približali žični ograji, ki je bila postavljena sto metrov pred nemškim strelskim jarkom »šicengrabo«. Kot je bilo zaznati, so za ta premik zvedeli tudi nemški topničarji, kar smo mi v kleti pripisali artilerijskim izvidnikom iz našega podstrešja. Ob zori so prvi s topovi udarili Nemci. V klet smo slišali posredovanje artilerijskih koordinat iz podstrešja do telefonista v zadnji sobi hiše, ki jih je nato telefonist posredoval do topov, ki so bili izza hribov pri Sv. Miklavžu. In kmalu za tem se je začel udar. Niti za hip nisem smel pokukati iz kleti, saj bi kakšna granata lahko padla tudi na našo varnejšo stran hiše, v sadovnjak, okrog mlake ali celo na dvorišče. To bombardiranje po bolgarski prvi črti je trajalo ves dopoldan, vmes pa so se na obeh straneh oglašale strojnice in puške. Z nočjo so se frontne akcije pomirile, da je naša »nočna služba« lažje kaj postorila okrog živine, naredila zaloge pitne vode in drv za klet ter si ogledala novo nastalo škodo, ... !

In kako je bilo, ko so z minometi udarili Bolgari?

Mina, ki je zadela lipo na sredi dvorišča, je uničila vse šipe na oknih, ki so bila obrnjena proti dvorišču. Čez nekaj sekund je sledila še ena, ki je padla kakih pet metrov pred kletnim vhodom. Luč (petrolejka) nam je v trenutku eksplozije ugasnila, po stopnicah navzdol pa se je skozi dvojna zaprta vrata razširil vonj po smodniku. Ko smo se v temi sporazumeli, in ugotovili ali smo vsi živi in ne poškodovani, smo spet prižgali luč ter opazili, da so oboja vrata v klet preresetana. Ponovno je počilo. Razbila so se še ostala okenska stekla in ponovno

smo bili v temi. Kje so padale naslednje granate, nismo več ugotavljali. Šteli smo le še tiste, ki so zadele hišo, kajti vsakokrat se je stresla tudi klet. Tudi med zidaki na oboku stropa se je takrat odluščil omet ter na nas padel tudi kakšen kos opeke. V prahu in temi in vonju po smodniku je najprej z molitvijo začela Micika. Sledila ji je mama, oča, atek in jaz. Vsi smo molili v en glas, razen mlajše sestre Silve in brata Tončka, ki sta jokala.

2.1.04. Zadnja noč v »našem bunkerju«

Ko nam je na hišo že padlo devet bolgarskih minometnih granat, je ta začela goreti. Ob vsesplošni zmedi, si je tudi že oče upal iz svojega skrivališča, da je gasil gorečo hišo. Primorani smo bili opustiti klet, saj nas je že dim ogrožal. Zlasti sta bila v nevarnosti mlajša brat in sestra, ki sta že kašljala. Dobesedno med točo krogel smo bežali v nemški bunker v sadovnjaku, kot sem že omenil. Iz bunkerja smo nato s solzami v očeh skozi vejevje jablan gledali gorečo domačijo, ki jo je oče vztrajno gasil⁹ *.

Proti jutru smo se vrnili v klet, saj sta atek in oča uspela zadržati ogenj na »fajer maru« (protipožarnem zidu med gospodarskim in bivalnim delom hiše). Kmalu za tem pa so v klet že vdrli jurišno razporejeni Bolgari, ki so tudi krompir z bajoneti pregledali, če se ni vanj skrila kakšen »German«!

---

9 Rajko Topolovec: Pot do kruha, Brazde Ljubljana 1998, str. 62

*Citat iz knjige Pot do kruha:

Ko se je ogenj na domačiji razširil, je osvetljeval Bolgarom, da so lažje nadzirali dogajanje na nemški strani bojne črte. Razsvetljena okolica je vse bolj oteževala gašenje in gibanje okrog ognja, zlasti pa donos vode iz mlake. Vse manj upanja je bilo, da se ogenj lahko odreže na protipožarnem zidu, ki je ločeval ostrešje hiše od ostrešja gospodarskega poslopja. Zaradi možnosti zadušitve je padla odločitev, da se klet zapusti. Bežali smo proti velikemu podzemnemu bunkerju v sadovnjaku. Mama je v naročju nosila Silvo, Micika pa Tončeka, jaz pa sem tekel za njimi, oča pa so pomagali ateku pri gašenju. Očitno nas je bolgarski ostrostrelec opazil med begom skozi sadovnjak, saj nam je takoj poslal svetlečo kroglo, ki se je točno pred mojim nosom zarila v deblo slivo, tako da sem začutil vonj slivove smole!

Naslednji dan pa smo morali v begunstvo - kakšnih deset km izza bojne črte v Dobravo v Medžimurje. Pri nekem kmetu so nam spraznili prostor v hiši in še prostor v štali, da smo si potem s slamo postlali ležišča. Jaz sem spal poleg starega očeta in se vsak dan bolj praskal. Neverjetno kako smo naenkrat vsi postali ušivi. Vsak dan sem bil ure in ure v skednju, kjer so bolgarski vojaki privijali vžigalnike v artilerijske granate, katere je sproti tovornjak odvažal k topovom, ki so dan in noč nažigali po nemških položajih v Slovenskih goricah. Ker so pri tem delu Bolgari bili zelo površni - slampasti, smo se vsi

bali, kdaj bo strašansko počilo. Tudi kakšna zaušnica ni pomagala, da čez čas spet ne bi bil v skednju pri njih.

Neki dan pa se je oče z bolgarskim poveljnikom dogovoril, da bo prisedel v tovornjak z granatami in se tako nekaj poti do zgorele domačije v Jastrebcih peljal. Dovolilnico za vožnjo oziroma za to pot mu je z roko napisal. Ko se je oče zvečer vrnil v Dobravo, je bil zelo iz sebe; »Doma ni več nič živega razen mačke in še kakšne čebеле, ki je iskala svoj nekdanji dom na pogorišču čebelnjaka«, nam je jokajoče povedal.

Atekov predvojni čebelnjak.

Ko pa so po nekaj dnevih Bolgari preko Slovenskih Goric prišli do Maribora, pa se je 9. maja 1945 v Berlinu podpisovala vdaja Nemcev. In naslednji dan smo begunci iz Sv. Bolfenka že bili na požganih domovih.

2.0.05. »Osvoboditelji«

Ko smo proti jutru zadnje noči že bili nazaj iz nemškega bunkerja v sadovnjaku, je čez kašno uro nekdo razbijal po zgornjih kletnih vratih. Bila je prva izvidnica štirih Bolgarov in čez nekaj časa je v klet stopil še ruski oficir. Njihovo delo je bilo iskanje »skritega Germana«, kot so spraševali. Z bajoneti na puškah so celo preiskali kup krompirja, ki smo ga imeli v kleti, potem pa je vojake oficir nagnal iz kleti in sam prisedel k mizi kjer smo mu ponudili okrepčilo. Za hrano ni bil problem, saj je bilo mesa od zadetih živali okrog hiše dovolj. Vinček pa mu je tudi razvezal jezik in odprl dušo! Kot rezervist iz Har-kova nam je celo zaupal, da ni komunist in da ne mara Stalina. Vojaki, ki bi ga naj počakali na dvorišču, pa so med tem v hiši preobrnilo prav vse in odnesli vse, kar jim je bilo zanimivega.

3.0.00. OČE KOT VOJAK

Oče je bil vojak v treh državah; v Kraljevini, v Raichu in v Titovi Jugoslaviji. V kraljevi vojski je odslužil kadrovski rok v artileriji in dobil čin kaplarja. Verjetno je za »všmēštra« bil spoznan tudi tam. Za časa Nemčije je bil že toliko v letih, da ni bil mobiliziran v Wehrmacht ampak v domači Werhmanschaft, od koder pa je dezertiral in puško izročil partizanom. V Titovi Jugoslaviji pa je kot vojak JNA bil trikrat klican na orožne vaje, ne da bi se na orožnih vajah dotaknil puške.

3.1.01. Kraljevina

Da se je Kraljevina pripravljala na vojno, je dokaz tudi v tem, da je oče kot artilerijski kaplar zadnje orožne vaje odslužil leta 1938 v Radvanju pri Mariboru. Takrat je država kupila sodobne topove znamke Škoda kalibra 75 mm. Urili so se v streljanju na premične cilje. Tankovske makete iz lesa je z jekleno vrvjo vlekel tovornjak po cesti v podnožju Pohorja od Radvanja proti mariborskemu delu Pohorja.

Kraljevina ga je tudi poklicala dva dni pred vdorom nemškega okupatorja, kar se je zgodilo kot vemo 6. aprila 1941. V Ptujju, kjer je imel mobilizacijski naslov, več ni bilo nikogar in je bil napoten v 20 km oddaljene Žetale. Tam so ga postavili za štabnega skladiščnika, da je prispelim mobilizirancem delil uniforme in orožje. A tudi v Žetale je čez čas prihajalo vse manj mobilizirancev, pa tudi vidnejših oficirjev je bilo vse manj. Naslednji

dan je komajda še zagledal kašnega oficirja, da ga je povprašal o tem, zakaj si nekateri jemljejo civilne obleke nazaj. Tudi ta oficir iz Zagreba je bil že v rožicah in se je nagnil k očetu ter mu na uho prišepnil, da tudi on lahko odide. Takoj si je poiskal svojo obleko in se kot civil izgubil v bližnjem haloškem gozdu pod Donačko goro.

Po skrivnih poteh preko srednjih in vzhodnih Haloz in nočnega čolnarjenja preko Drave pri Frankovcih vrnil domov.

3.1.02 Wehrmanschaft - ar

Slišal sem, kako je svojim prijateljem pripovedoval, da je imel srečo, da ni bil vpoklican v Wehrmacht. Bil je letnik 1907 do koder so Nemci še proti koncu vojne mobilizirali v Wehrmacht.

Starejši vemo, mlajši pa morajo verjeti zgodovini, da so tisti moški, ki za časa Nemcev niso bili vpoklicani na fronto, morali v pomožno policijo ali nekaj podobnega, čemur so rekli Wehrmanschaft.

Proti koncu pa so tudi Wehrmanschaftarji morali od doma. V Babusekovi grabi v Ptuju, kjer sem tudi sam kot rezervist JNA nekoč streljal, so imeli izbirno streljanje na tarčo. »S sosedom Robinovim Frančekom sta se že pred streljanjem dogovorila, da tarče ne bosta zadela, kar je pomenilo da nemškega napredovanja - čina nočeta. Nasprotnega mnenja, pa sta bila druga dva iz našega kraja - vasi, ki sta tarčo zadela in dobila čin. In kdor je dobil čin, je torej bil dober strelec in je zato moral iti na preganjanje partizanov. Atek in sosed Franc, pa sta kot slaba »šica«, bila poslana na čuvanje - straženje

železniške proge na relaciji od Rač do Hoč.

Vsakonočni obhod tega dela železnice sta opravila skupaj. Neko noč pa sta naletela na »Račke fante«*, ko so onesposabljali železnico. Ko so njiju partizani opazili so se umaknili in ko so še slišali njuno prleščino, do streljanja ni prišlo. Prišlo je celo do dogovora, da bosta streljala v zrak, partizani pa da bodo bežali v drugo smer. Če ne bi ničesar ukrenila, bi potem Nemci ustrelili njiju! Po vrnitvi v štab sta bila grajana in obenem pohvaljena. Povožali so jima cevi, če sta se res borila, in vlak je bil še pravočasno zaustavljen.

Naslednjo noč pa so ju isti fantje - partizani iz Rač oziroma Frama, ob obhodu železnice ponovno pričakali z civilnimi oblekami. Prišlo je do zamenjave pušk in uniform*. Kot civilista, sta se takoj podala proti Halozam odnosno proti domu v Jastrebce, kjer pa sta naletela na vso intenzivnost priprav na obrambo pred Rdečo armado. Polna hiša in hlevi so bili vojakov SS divizije Princ Evgen. Oče se je skrnil pred razjarjenimi SS- sovci, saj so ti vsakomur ne glede na leta v tej ihti takoj našli zaposlitev.

- **Zgodbe, da je izročil puško partizanom, oče v družini več let ni razkril. Tudi sam sem jo izvedel od njegovih čebelarskih prijateljev, ki so ga tudi ob tem pripovedovanju znali »pikniti«, kot češ zakaj potem ni postal borec NOB, da bi imel borčevsko penzijo. Njegov odgovor je bil vselej enak; »da bi potem še moral postati komunist«! Kot pa vem, je vsakokrat, ko se mu je v komunizmu delala krivica,*

z vso resnostjo rekel, da brezverni komunisti ne morejo večno vladati!

- **Opomba*:** Šele to leto 2016, ko je bilo 21. januarja že tradicionalno spominsko srečanje na Pohorju pri Sv. treh Kraljih, na Osankarici, kjer je do zadnjega moža padel Pohorski bataljon, sem iz »nerežimskih« medijev razvozlal, da je v Pohorskem bataljonu prihajalo do notranjih sporov že dalj časa pred tem. Vzrok bi naj bil; siljenje v KP. In prav zato so se nekateri partizani ločili od osrednjega poveljstva Pohorskega bataljona! To pa so bili prav »Framski fantje« (Rački), ki so nato osnovali svojo Framsko partizansko enoto. Oče in sosed Franc sta torej takrat naredila »kupčijo« s »Framskimi fanti«!

3.1.03. »Vojnik« JNA

V JNA ni bil mobiliziran. Sploh ne vem, če je kdaj v roke prejel puško. Bil pa je trikrat vpoklican na „orožne vaje“, katere so dejansko bile gulagi po blažjem vzoru SZ. Po blažjem vzoru zato, saj so se iz naših gulagov ljudje vračali domov, iz Sibirskih gulagov, pa je malo kdo preživel!

Pod pretvezo orožnih vaj, se je v globokem realsocializmu oziroma našem trdemu komunizmu predvsem klicalo tiste kmete – kulake, ki so »glasno razmišljali«. Šlo je torej za kaznovanje brez sodnikov za tako imenovane

verbalne delikte. Glavno vlogo pri tem so imeli lokalni špiclji - udbaški ovaduhi, ki so bili razporejeni tudi po vaseh. Na ta način se je oče moral dvakrat udeležiti »orožnih vaj« in to z vozom in konji za mesec dni vožnje hlodovine s Pohorja v dolino na železnico. Tretjič pa se je moral trimesečnih »orožnih vaj« udeležiti v Bosni – Donji Vakuf, kjer je z macolo razbijal kamenje za lokacijo bodoče tovarne orožja. Puško je videl le na ramenih stražarjev!

Na Pohorje je obakrat moral še vzeti voz s senom za konje. Vagon ga je vsakokrat čakal na žel. postaji v Središču ob Dravi, kjer ga je natovoril in na koncu še sam legel v seno. Ponoči se je vagon z konji, vozom, senom ter očetom premaknil v zgornjo dravsko dolino v Rute, kjer je moral ponovno sestavil voz, urediti konje in z naloženim senom še kreniti proti Ribnici na Pohorju, kjer so se v zaplenjenih gozdovih delali goloseki, za odplačilo kreditov takratne Jugoslavije. Za vračanje domov, pa se je moral obakrat – (po Titovem »snači«)!

Vožnja s kmečkim vozom na železne šine skozi Maribor, Ptuj, Ormož do doma je bila dolga čez 100 km in je trajala več kot dan in noč.

»Tudi to je spadalo v kazen, ki mu je bila dosojena po »turškem pravnem sistemu - kadija tuži – kadija sudi«!

4.0.00. OČE KOT PRLEŠKI

»VĚSMĚŠTĚR«

4.1.01. Fotograf

Da je slikar- fotograf, se je v Prlekiji reklo tistemu, ki je znal s pomočjo fotografskega aparata delati slike. Učitelj in založnik očeta z foto materialom je bil znani fotografski mojster Štefan Hozjan iz Ormoža, in še fotografski kolega »strahov« Peter iz Središča. Najdonosnejše fotografiranje je bilo za časa Nemčije, ko je bilo potrebno nič koliko raznih novih izkaznic z obvezno fotografijo.

- *Ne vem, ali je bilo pod kraljevino ali pa že pod Nemčijo! Rekel bom, da takrat, ko smo imeli za policaje žandarje. Takrat je pri Sv. Bolfenku nekomu prišlo na pamet, da si oče dela denar. Za kaj je pravzaprav šlo, pa je izvedel, ko je imel »premetačino«*.*
- ** «Midva veva, da se kar tako doma denarja ne more delati, a vendar morava izpolniti nalogo prijave«, je očetu na nerodnih »štengah na najžih« začel eden od žandarjev«!*

Ob tem še dodam, da je z vsemi novostmi na področju fotografiranja bil na tekočem. Pomnim še, da je kar nekajkrat slikal sončni zahod brez sprožilca, da je namesto steklenih fotografskih plošč, ko jih ni imel, v njihove

prazne kasete vlagal kose razrezanega filma, ki je takrat prihajal v »modo«! Po vojni pa je dobival velike formate filma za slikanje pri rentgenu. Dobavljal mu jih je iz bolnice Rebro v Zagrebu, brat našega nekdanjega pastirja Štefeka iz Nedelišča pri Čakovcu, ki je bil rentgenski fotograf v tej bolnici. (Pastir Štefek se je pri Sv. Bolfenku došolal za štiri razrede osnovne šole in potem tudi v Varteksu bil na vodstvenem delovnem mestu). Montažo razrezanih filmov pa je oče delal v popolni temi. Blago rdečo luč je uporabljal le pri delanju slik!

Prav zato smo nekoč pri hiši imeli veliko slik. Med njimi so bile tudi takšne, katerih pri okupatorski kot pozneje pri komunistični oblasti ne bi smeli imeti. Ena od takšnih je tudi »kogovski Wehrmanschaht«, katero fotografijo sem že kje priobčil. Čeprav so že vsi s te fotografije umrli, pa še vedno na Kogu buri duhove, saj so na njej tudi tisti, ki so v komunizmu imeli borčevske penzije.

4.1.02 Polovjak in tünko je „izpilil“ v štali

Moje prvo (spominsko) videnje očeta kot »vesmeštra« je bilo pri izdelavi soda. V »vērštat« si je »spēhnil« - zglihal vse doge za sod in jih oštevilčil, da je potem v nadaljevanju izdelave, katero je potekalo zunaj na prostem, saj sredi delavnice v nedokončani sod ni mogel zakuriti, kar je posebna faza »pintarije«. Oblikovanje soda v hruškasto obliko s pomočjo kurjenja in istočasno nabijanje železnih obročev naj, »pintar« doseže trebušasto obliko soda. Kurjenje v sodu, pa je zame bilo najzanimivejše delo pri sodu. Med posamezne doge je še pri sestavljan-

ju vlagal rogos (močvirska rastlina) za boljšo tesnenje soda, katerega si je priskrbel v sosedovi mlaki že poleti. Na grobo oblikovan sod, a še brez obeh »deklnov«- pokrov, je nato preselil v toplo štal, katero so na eni strani ogrevale krave dojnice in še kakšna telica, na drugi strani pa kobila in še kakšen »icek« - teliček.

V štali je torej pozimi bilo toplo. Na najširšem delu osrednjega hodnika, tam kjer so vodila vrata v »fujterkamro«- senik, je še na izdelek nabil preostale železne obroče. Tudi »deklna« - pokrova sta bila kot zadnje vložena v »frož« - utor plašča soda. Sledilo je še samo - lepšanje soda s črepinjami stekla.

S tünko - za spravljanje zaseke (zabila) s prekajenim svinskim mesom, je bilo manj dela. Odpadlo je kurjenje, in komplicirano upogibanje dog v hruškasto obliko.

4.1.03. Podkovanje kobil na dvorišču

Pred vojno smo imeli le kobilo Liso. Bila je težki kmečki konj svetlo rjave dlake. Sama je lahko orala in z njo smo opravili vse »foringe« - prevoze pri hiši. Kot šolar, sem že moral okrog Lise kaj postoriti, bodisi v štali ali pri zapregi na dvorišču. Edina pomanjkljivost na njej je bila, da je bila slepa, in je tudi zaradi tega bila tako poslušna in krotka žival. Že prvi dan spopada med Nemci in Bolgari na vzhodni strani za hišo - »šicengrabo«, pa so jo nam z vozom vred zaplenili Nemci. Proti večeru na Cvetno nedeljo 1945, ko se je začetno streljanje nekoliko umirilo je v naš hišni bunker - klet ves besen prihropel SS oficir ter zahteval takojšnji prevoz ranjencev. Ker se

je atek kot dezerter Wehrmanchafta še vedno skrival, so na zahtevo ss-sovca k nalogi pristopili oča, ki so jih imeli že preko sedemdeset. Med pripravo voza na dvorišču, kamor direktno ni segel pogled Bolgarskih ostrostrelcev, se je v hipu na vozu znašlo kakih deset ranjenih in morda tudi že nekaj mrtvih nemških vojakov. »Befel«, ki je sledil, je bil te zapeljati na Kerenčičevo dvorišče. Ob odslovitvi od voza in kobile pa se oča niso mogli zadržati, da razkačenim ss-sovcem iz primerne oddaljenosti še ne bi nekaj zabrusili. Takoj je priletela ročna bomba in kot že večji borec iz Soške fronte, so se oča pravočasno vrgli v nasprotni cestni jarek in se tako brez poškodb vrnili v naš kletni bunker.

Po vojni pa smo na račun vojne odškodnine dobili dve ruski kobili. Rička je bila že starejša in je znala voziti, mlajšo Fukso pa smo še v vpregi poleg Ričke morali vožnje učiti. Po oba konja, kot tudi okoliški kmetje, je oče moral nekam v Prekmurje, kjer so po vojni konje, ki jih Rusi niso vzeli s seboj, delili. Obe kobili smo nato vzgojili v krotki živalci in pridni delavki. Dočakali sta tudi visoko starost, vse do traktorja na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta!

*

Zgodbico o podkovanju konjev bom opisal zato, da podrobneje prikažem, kako se je oče tudi tega lotil. Poleg vseh kmečkih del in ukvarjanja z hobiji, s čebelami in tudi sadjarstvom, je oče bil več tudi tega dela.

Pri tem delu – podkovanju konj, pa sem bil najbolj v skrbeh, ko sem mislil, kako žival trpi. Te misli so mi prišle,

ko sem videl, da je atek v razžarjeni štedilnik vložil dve železni podkvi, ki so se nato na kopitu smrdeče zažigali v roževino konjske noge. Še grozovitejšo je bilo videti, ko je v kopito živali začel zabijati dolge štirioglate žeblje, ki so na zgornji strani kopita za kak centimeter pokukali na prosto. Čeprav so me vsi pri tem prepričevali, da tega kobilca ne občuti, si tega nisem mogel predstavljati. Počasi sem se le umiril in začel verjeti, da je to za konja neboleče!

4.1.04. Po zimi je popravljaj ure

Ko omenjam ure, imam v mislih tisto stensko, ki se ji je reklo kukavica in ki je ob polnih urah kar pošteno zakukala in to tolikokrat, koliko je pač bila takrat ura. Stenske ure z raznimi okraski v lesu in na (ciferplacu) - številčnici, so za časa Nemčije, »ko smo postajali kulturna evropska rasa«, tudi pri nas postajale modne. Večinoma so imitirale ptičje petje - kukavico, izviralce pa so iz Tirolske, saj je tam še danes izdelovanje takšnih ur domača obrt. Ko ura ni hotela več kukati jo je nekdo prinesel k »vësmëštru«, da jo popravi. Sicer se je atek spoznal tudi na »vekarje«, žepnih in še takrat dragih ročnih ur pa se ni lotil, saj zanje ni imel orodja. Je pa premogel nekaj urarskih izvijačev in tudi urarsko povečevalno steklo za eno oko. Tudi petrolej iz petrolejke mu je prišel prav, da je vsako uro še na koncu podmazal.

Omenjena kukavica je imela okvaro na mehu iz mehkega usnja, katerega je pregrizla miš. Meh, oziroma bolje rečeno mehek, se je s pomočjo urnega mehanizma pre-

ko dveh batov (uteži) med delovanjem ure počasi polnil z zrakom. Ob sprožitvi pa se je zrak iz meha iztisnil v piščal, ki je oponašala kukavico. Istočasno pa so se še na »ciferplacu« odprla majhna vratca, skozi katera je za trenutek pokukala figura kukavice.

Potrebno je torej bilo izdelati novi meh iz mehkega usnja. No, pa je tudi to usnje dobil od podobnega »vësmëštra«, ki je popravljajal harmonike, in kukavica je ponovno kukala po nareku urnega mehanizma.

4.1.05. »Vërštat«

Ko sem že imel kakšno leto več, sem vsako jutro na hitrico pokukal v atekov (vërštat) - delavnico. Radoveden sem bil, kako daleč je ponoči uspel pri delu, ki ga je začel zvečer, ko sem moral v posteljo. Prvotno je »vërštat« imel tam, kjer je povojni bila »špëjza«, za bolj kovaška dela pa si je naredil »pank« v svinski kuhinji, kjer se je pozimi tudi kurilo. Ko pa smo po vojni vihri že obnovili požgano domačijo, pa si je naredil bolj spodobni »vërštat« v podaljšku obzidaja preše zasadje,

Pozimi, ko je bil bolj spočít, je tudi kakšno noč »potegni« do jutranjih ur. Takrat si je že zvečer pripravil »karbidovko« (svetilko na kalcijev karbid), ki je tudi bila njegov izdelek in še železni gašper - peč, ki ga je nato ponoči grel. Lesenih odpadkov za kurjenje mu pri delu z lesom ni primanjkovalo. Dobro osvetlitev je potreboval pri tako imenovanem »cinkanju« (križno spajanje lesenih robov z lepljenjem). Na ta način so mu dolge zimske noči bile še prekratke.

4.1.06. Čebele

V starih časih so rekli čebeljim družinam koši oziroma ulji, ki je stara slovenska beseda. Za časa Nemčije, pa se je košem reklo Strochkörbe. Koši so bili spleteni iz slame, ki si jih ob začetku čebelarjenja tudi sam izdeloval. Iz njih je bilo mogoče jemati med le skupaj s satjem – voskom. Iz modernejših čebeljih družin – lesenih panjev pa se med jemlje s pomočjo točilnika - »šlajdermašine«. Očetov tip čebeljega panja ni bil klasični AŽ (Anton Janša), kot jih danes poznajo po svetu, ampak je bil malo drugačen. V njega so se satnice vlagale počez, v AŽ pa vzdolžno. Spomnim se, da so se čebelarji spraševali, kateri sistem panjev bi naj bil boljši in tudi o tem spraševali očeta? Kaj jim je odgovoril se ne spomnim. Verjetno je bilo tako: da je vsak svojega konja hvalil!

Če med letom ni uspel podreti kakšne zajetnejše lipe ali palme - topola, je »tople« deske kupil ali zamenjal za kak drugi les. Deske so morale biti popolnoma suhe, da se potem gotovi izdelki – čebelji panji niso zveržili in da se niso pojavljale razpoke.

Pri vsakem delu, kot tudi pri izdelavi čebeljih panjev, je po večini delal z orodji, ki si jih je sam izdelal. V spominu mi je ostalo njegovo inovacijsko lepilo za les, saj se toplo mizarsko lepilo »këlje« po vojni ni dobilo. (V pripombi navajam približni recept tega lepila, ki sem ga v prvih letih mojega modelarstva 1952 - 1953 tudi sam uporabljal pri gradnji letalskih modelov) *!

Ker še nismo imeli elektrike, oče tudi ni mogel uporabljati kakšnega obdelovalnega stroja. Prav vsak kos lesa, je moral obdelati peš. V spominu še imam brušenje orodja za obdelavo lesa – nožev za »hobličice«- obličice in dle-

ta. Po grobem brušenju na ročni »šmirgl šajbi«, katero sem moral goniti, je še sledilo fino brušenje s kamnom. Spomnim se tudi, da se je za en vrtljaj z roko, »šajba« obrnila desetkrat. Tudi največji hoblič, ki je bil kakšen meter dolg za ravnanje površin in folcov (utorov), si je oče izdelal iz domače rjavke – hruškovega lesa.

Opisana izdelava čebeljih panjev brez elektrike je torej bila tudi mukotržno in zamudno delo. Zunanje stene čebeljega panja je tudi toplotno zaščitil. To se je doseglo z dvojno steno – zračno režo. In prav pri tem sem očetu kot šolar že pomagal. Med leseni steni sem tlačil »hoblilije« (obljije), ki sem ga imel v izobilju pod »hoblpankom«.

Očetov nenapisani načrt je bil, da vsako zimo izdela štiri čebelje panje. Koliko zim je bilo potrebno, da je na ta način s panji oziroma z čebeljimi družinami prišel do številke triinpetdeset, koliko, kot se spomnim, jih je imel največ v povojni etapi čebelarjenja*. Iz te matematike je torej moč izračunati, koliko zim se je znožil za »hoblpankom«, da je prišel do tega čebeljega rekorda?

Eno od mojih del pri izdelavi čebeljih panjev

- **Pri vsakem delu velja, zlasti pa še pri hobijih, kar čebelarstvo tudi je, in kar sem nešteto krat tudi sam občutil: »...da je do uspeha možno priti le z dušo in telesom«!**
- *** Lepilo:** Zanj je bilo potrebno imeti gašeno apno in sir skuto. Približno v enaki količini sta se morali

obe komponenti dobro premešati in nato uporabiti. Lepljene površine je bilo potrebno premazati, dobro stisniti in sušiti en dan. Posušena zadeva je postala zelo trda in podobna pleksi steklu. Rezilno - orodje za les, se ob tem lepilu ni utopilo.

- *****Povojna etapa čebelarstva;*** ta izraz zato ker je očetu vojna »razpolovila« čebelarsko dobo. Predvojni čebelnjak, katerega se tudi spomnim, je bil na prostoru, kjer si je pozneje sezidal »vērštāt«. V tem čebelnjaku so še prevladovali koši – slamnate košnice. Ta čebelnjak pa so »zmagoviti« bolgarski vojaki, ko so po nekaj tednih strahovitih borb pregnali upirajoče se Nemce, nato skurili. To se je zgodilo v času našega begunstva v Medžimurju. Takrat so Bolgari imeli priliko uničiti še tisto, kar je v vojni vihri ostalo.

5.0.00. IZUMLJANJE V SOCIALIZMU

Starejši vemo, da se je v trdem komunizmu - za časa prijateljstva s Stalinom in še malo čez, vladalo s puško. Zato je tisti, ki se je ukvarjal z vësmëstrštvom lahko bil srečnejši od onega, ki je politiziral. Oče je kdaj pa kdaj bil »preglasen« in je s tem imel nekaj težav. Vaški špiclji so ga prijavili za črno prodajo jabolčnika Hrvatom , da je bil na neprijavljenem sestanku odbora za popravo cerkve, da je na zbirnem mestu za iskanje koloradskega hrošča podal »neumen« predlog. Predlagal je, da »bi naj bil hrošč« v nedeljo popoldan in ne dopoldan, ko mora mladina k maši. Tretjič je bil ovaden na republiškem sekretariatu za notranje zadeve v Ljubljani, ko je spotoma, ko se je mudil na Čebelarski zvezi, še tja zanesel pritožbi tete Lize in Rozine – maminih sester iz Varaždina. Pritožili sta se zoper zaplembo njunih goric in viničarije v Brezovčaku, ki so bile njuna dota. Ob vročitvi njune pritožbe v Ljubljani se je izrazil tako kot so se že izrazili v Zagrebu, ki so njiju s pritožbami napotili v Ljubljano rekoč: » ... češ, da je Zakon o viničarskih odnosih Kardeljev zakon v veljavi le za Slovenijo«! Za jabolčnik in popravilo cerkve je plačal kazen, za »hrošča« in »Kardeljev zakon« pa je moral na gulag, pod pretvezo orožnih vaj.

Kljub naštetim deliktom, pa ga je za čudo komunistična oblast tudi spoštovala*. Zlasti se je to opazilo čez kašno leto, dve, ko je v kraju (po kmečki logiki) bilo potrebno tudi kaj storiti za napredek gospodarstva. Nekajkrat je bil imenovan ali morda izvoljen za člana uprave v razne gospodarske organizacije v okviru KLO. S sadjar-

stvom in čebelarstvu je tako rekoč bil »oženjen« že iz Kraljevine in nato za časa Nemčije, in prav tako za času trdega komunizma.¹⁰

(* Spomnim se še, da je v sedemdesetih letih, ko je bil komunizem že nekoliko blažji in je bilo v »modi« podeželsko gospodarsko izobraževanje preko večernih tečajev, bil na Kogu v organizacijskem odboru tega izobraževanja in tudi učitelj za sadjarstvo in čebelarstvo. Lahko rečem, da je na tem področju bil aktiven vse do smrti l. 1991, ki ga je doletela pri prijatelju - čebelarju, ko mu je v novo hišo vgrajeval okno. Padel je z lestve in se notranje poškodoval. Kot vedno, tudi ob tej nezgodi ni posvečal pažnje. Čez nekaj dni pa je le šel v Ormož k zdravniku, kjer je v tamkajšnjem Zdravstvenem domu tudi umrl. Ker se je smrt zgodila v stavbi Zdravstvenega doma Ormož, je bil obduciran, ki je pokazalo, da je smrti bil kriv krvni strdek zaradi notranjega krvavenja).

- ***Nekaj »ocvirkov« - citatov kronologije trdega komunizma iz gospodarstva in »vësmëštrstva« v času povojne obnove porušenega rojstnega kraja Sv. Bolfenk na Kogu, ki se tičejo očeta, katere je v knjigi KOG – KRAJEPIS IN ZGODOVINA - Velenje 2009 nanizal znani Kogovčan – pravnik Tonček Luskovič:***

---

10 Tonček Luskovič: Kog – krajepis in zgodovina, Pozojeva zbirka – kulturna dediščina, Velenje 2009, str.31

- **Leto 1946:** V Jastrebcih je posedoval kolo Franc Dolinšek in Anton Topolovec.
- Ljudski tožilec v Jastrebcih je bil Vlado Zabavnik.
- **Leto 1947:** »Tega leta je nekakšna banda napadla sedež Vinogradniške zadruga »**Jože Kerenčič**« **Kog** in oropala denar, pisalni stroj, ...
- 20. novembra je prispela depeša štev. odločbe 1841/1 za ustanovitev »**Sadjarsko - vrtnarske podružnice pri Sv. Bolfenku na Kogu**«. Podružnico je vodil Anton Topolovec.
- **Leto 1948:** Vinogradniška zadruga **Jože Kerenčič** je 17. januarja sprejela sklep, da se bo spomladi delala opeka na bivšem Herdlovem , kjer je v bližini voda in drva...
- 25. januarja je bila proslava ustanovitve »**Zadruga Jože Kerenčič**«.
- 15. in 16. marca je bil popis prebivalstva; - 592 moških in 756 žensk
- **Ljudska knjižnica Kog** je imela 445 knjig in 119 bralcev
- **Leto 1949:** Prvič je bil organiziran Dedek Mraz namesto Sv. Miklavža
- **Leto 1950:** Poverjeništvo za kmetijstvo **OLO Ljutomer** je januarja KLO Kog obvestilo, da je določen plan škropljenja sadnega drevja. Kog ima 3.300 dreves.

- **Leto 1952: Elektrifikacijski odbor** ima slabe izkušnje. Tudi konzervativnost je ovirala plačevanje. Sprva se je prijavilo le 30 družin od skupno 300. Ni bilo denarja! En kg že uporabljene žice, ki jo je bilo potrebno še splesti, je stal 350 din. Šele 31. 12. 1952, ko je predsednik elektrifikacijskega odbora na Kogu postal Joško Tomažič in pripeljal predstavnike elektrogospodarstva, ki je prispeval 400.000 din podpore, je pospešilo delo. Tudi predsednik KLO Kog Franc Munda je 14. novembra 1953 podal prijavo zoper delavce elektrogospodarstva iz Radgone, da slabo delajo in preveč lenarijo.

- **Leta 1954: Osnovana Kmetijska zadruga Z.O. J.Sv. Bolfenk pri Središču KOG.** Zadruga je tudi imela odkupno postajo za sadje. Sadjarski oddelek je poročal, da so poškrpili 80 % vsega planiranega škropljenja. Zadruga preneha obratovati 27.5. 1960 in se priključi k Središču.

5.1.01. »Gepl«

Gepl (Siol TV)

Še danes ne vem, kako se tej čudi tehnike takratnega časa reče po slovensko. Težko je še kje najti ta tehnični pripomoček za kmečka opravila. Mislim, da le še v katerem večjem tehničnem muzeju, v uporabi pa je še mogoče kje v centralni Afriki. Pred vojno pa so imele »gepl« skoraj vse napredne kmetije. Oče je kupil že starega, ko še ni kazalo, da bomo kmalu imeli elektriko. Mislim, da od nekega kmetu iz Spodnjega Podravja, in da je bil »Ježekov«, ki je v Kraljevini imel tovarno kmetijskih strojev tudi v Mariboru. (Po nesklepčnem Avnoju je tudi ta tovarna Čeha Ježeka bila zaplenjena. Mislim, da je iz nje nastala Mariborska livarna).

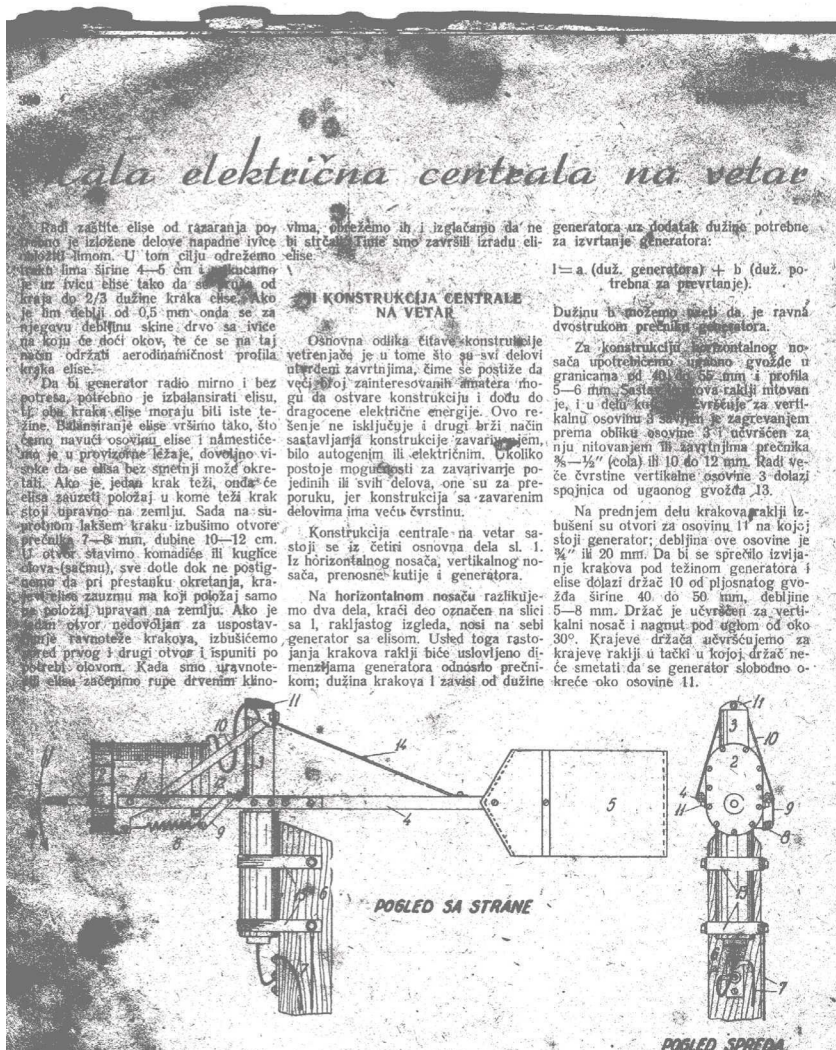
Mi smo gepl še največ potrebovali za pogon sadnega mlina pri prešanju jabolčnika - tukle, kot so ponekod v Podravju to pijačo imenovali. Zanj je oče skopal potrebno jamo za temelje pred prešo. Daljša kardanska gred je vodila izven kroga, kje so krožno hodile vprežne živali, krajša kardanska gred pa je skoz luknjo v zidu preše poganjala spodnjo jermenico sadnega mlina*. Iz tega kolesa – jermenice je vodil širok jermen na nekoliko večjo jermenico sadnega mlina, ki je bil v višini poda preše. Pred to modernizacijo sta morala sadni mlin poganjati dva krepka, pa še dvakrat počasneje se je mlelo!

- **Zgodovina tega spodnjega kolesa – jermenice je svojstvena, saj je to kolo služilo za podporo gosenice na ruskem tanku T34, ki ga je žalostna usoda doletela na naših tleh.*

Z geplnom je bilo mletje sadja brez muke. Z lahkoto je sadni mlin poganjala ena vprežna žival - tudi krava, katero so po navadi vodili otroci. Žival se je hitro privadila krožni hoji okrog te naprave. Ko pa smo v začetku petdesetih še dobili elektriko, se je ta sadni mlin še vrtel hitreje!

To čudo tehnike - »gepl«, pa so nato za staro železo odkupili cigani. Mislim, da je ta gmota sive litine tehtala okrog pol tone, če še ne več!

5.1.02. »Atekova električna na veter«

Simbolna skica atekove vetrne elektrarne (takratna revija RADIOAMATER, 1951/1)

Čeprav se je nemški okupator prav s širjenjem elektrike v odročne podeželske kraje prikupoval podeželskim Slovencem, pa še vendar takrat elektrike v našem kraju nismo dobili. Z zavidanjem smo še naprej gledali v sosesčino, ki so elektriko že imeli, kot recimo k sosednjim »srjancem«, ki so menda prav zaradi tega dobili vzdevek, »da so sami zöse«! *

- **Nedolgo nazaj oktobra 2016 sem na Večeru Prleške knjige in vina na Jeruzalemu, v organizaciji pisateljice »srjönke« Helene Srnec in gostišča Brenholc slišal še eno »resnico«, zakaj bi naj bili »srjönci sami zöse«!*

V poznem srednjem veku, ko so se še v naših krajih obešale coprnice in drugi nepridipravi, bi naj v Ormožu imeli kar dva obsojenca za vislice, niso pa imeli dvojnih vislic. Pa so Ormožani zaprosili za posojilo vislic Središče, ki pa so jim pomoč odklonili. Ormožani pa so nato rekli; » da so »srjönci sami zöse«!

Zamisel o elektriki pri Sv. Bolfenku na Kogu se je znova porodila s prihodom »zlate svobode« oziroma s širjenjem parole »Elektrika v vsako vas - v vsako hišo«. Da se je to zgodilo, je pripomoglo tudi to, da je leta 1949 začela obratovati hidroelektrarna Mariborski otok, a njen uporabnik elektrike Tovarna glinice in aluminija v Strnišču – (Šterntalu - Kidričevem) še ni bila nared. Tovarna aluminija je šele začela obratovati 20 . novembra 1954.

Transformator v Jastrebcih iz leta 1951

Bližje transformatorju v Jastrebcih smo bili nekoliko privilegirani*, saj smo svetili z elektriko že za Silvestrovo leta 1951, čeravno je uradna rojstna letnica elektrike na Kogu leto 1952**.

- **Med »privilegiranci« predvsem zato , ker smo bili bližje transformatorju, za katerega je lokacijo »določil« predsednik odbora za elektrifikacijo Koga Joško Tomažič. (Oče, ki je tudi bil v odboru za elektriko je znal povedati, da so transformator v Jastrebcih že zakoličili, pa še je Tomažič vedno želel le tega premakniti vsaj za 200m bližje Vitanu, kjer je bil doma). Sicer pa je temu, da smo svetili med prvimi, botrovalo več okoliščin – tudi ta, da smo*

imeli hišno napeljavo že iz časa atekove elektrike na veter. V Jastrebcih pa smo tudi imeli vësmëštra«, ki se je menda v kraju najbolj spoznal na elektriko. V mislih imam mlinarja Strelec Slavka, ki je prav tako svetil v noči na prehodu novega leta 1951/1952.

- *** Da nam je to uspelo – da smo svetili prej, še dodajm drugi del zgodbe. In sicer, da smo skupaj z mlinarjem v decembrskem mrazu v našem sadovnjaku gulili debeli rudniški kabel, ga razpletali in nato posamezne žice ponovno spletali v vode za mrežo do hiš. Omenjeni kabel je prav tako poceni kupil predsednik elektrifikacijskega odbora Joško Tomažič v nekem bosanskem rudniku. V Jastrebcih pa so bili že tudi postavljeni el. drogovi do prve A sohe, (kjer se je el. mreža razcepila za Kog in za Statince na Hrvaško), a še vedno brez izolatorjev. »Vesmešter« Slavek nas je pri pripravi žice za mrežo nenehno prepričeval, da se bo za Silvestrovo na vsak način svetilo. (Mislim, da se je o tem podvigu - o provizoriju, mlinar Slavek pogovoril z elektrikarji iz Radgone oziroma iz Ljutomera, ki so nam elektriko delali)! Na že postavljene drogove, a še brez izolatorjev sta tako z očetom provizorično obesila pripravljeno žico in tako smo resnično že svetili za Silvestra 1951.*

Ostali Jastrebcani, ki so nato z inštalacijami na svojih domovih pohiteli, pa so svetili v prvih mesecih po novem letu 1952, ko so še prispeli izolatorji.

Spomnim se tudi, da so se nato izolatorji privijali na železne konzole prav tako udarniško po hišah. Na železni kavelj je bilo potrebno naviti nekaj lane-ne preje ter jo prepojit z lanenim oljem (firnajzom) in na to še priviti porcelanski izolator.

*

Že nekaj let prej, kot se je začelo govoriti o elektriki na Kogu, pa je ateku prišlo na misel, da si zgradi elektrarno na veter. Idejo za to je dobil od nekega čebelarja v Prekmurju. Od tega gospoda, očitno tudi »vësmëštra«, je prinesel že nekaj sestavnih delov in znanja o tem. Dodatno spodbudo za ta podvig mu je dajala tudi dinama, ki jo je po vojni uspel demontirati (ukrasti) iz uničenega tanka. Seveda je to bil tudi izziv zame, (saj se mi danes), ko so take elektrarne ponovno v modi, na dvorišču v Ptujju vrtita kar dve podobni elektrarni.

Seveda je za tisti čas bilo to pri Sv. Bolfenku posebnost. Razložil pa sem že tudi, kako so nekoč takim, »ki delajo aeroplane« v Prlekiji in menda tudi drugod rekli ...!

Oče je z dušo in telesom delal na tem projektu, jaz pa ga ob tem tudi nisem upal kaj vprašati. Najbolj pa so ga jezili oča, (dedek Ivan Topolovec), ki so mu nič koliko krat naštevati, katero delo na polju, travniku, v goricah, je zaostalo zaradi »tega klopotca«! Večkrat je tudi moral s kolesom skočiti v Središče h ključavničarju oziroma mehaniku, da mu je kaj ostružil ali pa kaj zavaril, kar ni mogel sam in niti njegov »vësmëštërski« prijatelj iz Ciganije »Friček«. V gozdu je menda podrl najvišji smreko, ki smo jo potem postavili na južnem robu dvorišča. Spomnim se, da jo je prišlo postavljat vsaj ducat fantov iz vasi, saj takrat še pri Sv. Bolfenku nismo ime-

li tozadevne prakse, kot čez leta, ko so se množično in udarniško postavljali el. drogovi. Potrebno je bilo tudi z vozom v Ljutomer, kjer mu je znani avtomehanik Kunc prodal in napolnil dva precej velika akumulatorja.

- **Za zanimivost še to:** Pri nas so se takrat od manjših dobile samo žarnice za ročne svetilke in kolesa, ki jih je oče nato po nekaj kosov spajkal v grozd. Z domačo elektriko smo svetili v prikletu (vhodnem prostoru), kjer sta bila na manjši mizici tudi akumulatorja in na zidu še »šaltabla« (stikalna plošča) z »reglerjem«, ki je skrbel za to, da se elektrika iz akumulatorja, ko ni bilo vetra, ni vračala nazaj na dinamo. Tudi nekaj najnujnejših instrumentov je bilo nameščenih na »šalt« tabli. Grozd žarnic je iz stropa visel tudi v kuhinji in v prednji »hiži«.

5.1.03. Zadržni elektromotor pri hiši

Bil sem na TSS v Ljubljani in sem zato bolj poredkoma prišel domov. Ko pridem za praznik 29 . november menda leta 1955 z dijaško - četrtinsko vožnjo po železnici v Središče in nato preko Godenincev peš domov, zagledam v prikletu za vhodnimi vrati na lesenih nosilih večji elektromotor, okrog njega pa namotan dolgi kabel. Na njem je pisalo Škofja Loka, 4 KW. Pozneje sem izvedel, da je takrat v Škofji Loki bil kazensko poboljševalni zavod za

prevzgojo napačno mislečih državljanov – arest za tiste, ki so se verbalno pregrešili zoper oblast. Na vprašanje če je bil drag, mi je oče odgovoril, da je motor zadružni in da ga bodo še drugi v vasi, ki že imajo motorni vod, uporabljali.

Prvi stroj na račun tega motorja je pri hiši bila cirkularka za žaganje drv. Tudi plohi, deske, štaflni (letve) so se z malo spretnosti in truda lahko sedaj žagali doma. Čez leto, dve, ko je do elektromotorja bilo že lažje priti in jih je bilo več tudi na Kogu, in je zakonodaja dovoljevala, da so lahko elektro motorje posedovali tudi izven socialističnega sektorja, pa je oče ta motor od Kmetijske gospodarske ali morda obnovitvene zadruga Kog odkupil.

Nič kolikokrat sem potem v počitnicah prenašal okrog hiše ta težek motor. Bodisi, da je moral v prešo za pogon sadnega mlina, bodisi za pogon puhalnika za seno, k dreš mašini (domači mlatilni) za mlatenje pšenice, ajde, prosa ali pa spet k cirkularki, itd. Če ni bilo nikogar bolj močnega, ki bi mi bil partner pri nošenju, sem ga spravil na tolige (samokolnico) in ga prestavil sam. Ko pa je še oče iz orožnih vaj (beri gulaga) na Pohorju, (kar je bila edina zasluga njegovega gulaga), k hisi še spravil žago - venecijanko na en list, pa se je motor moral spravljati še k tej žagi.

5.1.04. Venecijanka

Venecijanka – gater žaga na en list

Mislím, da je že ob prvem gulagu – vožnji hlodovine z Pohorja (beri orožnih vajah), kateremu je čez leto sledil še drugi gulag, že opazil kako enostavne in priročne žage za žaganje hlodovine imajo Pohorci. Sklenil je, da si bo takšno žago tudi sam priskrbel. Izvedel je tudi za mojstra, ki je te žage izdeloval*. In neko nedeljo se je iz Ribnice na Pohorju z vlakom odpravil v Ravne k mojstru, očitno tudi »vėsmeštru« in se pogodil, da mu v čim krajšem času takšno žago izdela. Mojster teh žag je delal v Železarni Ravne, in si je tam na »šrotu« poiskal potrebni material, doma pa je po ših tu pridno delal. Čez dva, tri mesece, po odsluženju drugega gulaga, pa je žaga že prišla na železniško postajo Središče ob Dravi, od koder

jo je z vozom pripeljal v Jastrebec. Med čakanjem nanjo, pa je zanjo že pripravljaj prostor, ki ga je našel na severni strani ob zidu preše in prizidka »vērštata«, tako da je skupna dolžina proge za žago znašala skoraj potrebnih 15 m. Na ta način je bilo z to žago mogoče žagati tudi čez 5 m dolge deske, plohe ali druge profile iz lesa. Z malo spretnosti pa še daljše. Če pa se je žagala strešna konstrukcija (tramovi in špirovci), pa se je morala dolžina tira za vpenjalni voziček debela še improvizirano podaljšati, kot recimo takrat, ko mi je atek žagal dolge tramove za mojo hišo v Ptuju in potem še za zidanico!

- *»Venecijanka« oziroma gater žaga je bila svojstvene konstrukcije. Žagin list je bil vpet v gater (lesen okvir), ki se je gibal po vertikalnih vodilih gor in dol s pomočjo ekscentričnega gonilnika in ojnice na pogonski osi. Gonilnik pa je bil gnan preko večje lesene jermenice, tako da je hitrost gibov gatra znašala okrog tri gibe na sekundo.*

Liste za venecijanko je kupoval (kot že stare) na velikih žagah v Središču, Ljutomeru, ... Najbolj je bil jezen, (preklinjal pa ni nikoli) če je sveže nabrušeni list naletel na »špliter« (drobec granate iz druge vojne), saj je potem žagin list v gatru moral zamenjati. Pomik hloda je namreč bil samodejni (avtomatski), tako da v prvem trenutku iskrenja – drgnjenja železa ob železo niti ni opazil.

- *Ko je tako oče imel lastno žago za žaganje hlodovine, mu te več ni bilo potrebno voziti na takratne družbene žage, ki jih je oblast z (nesklepčnimi) Avnojskimi sklepi zaplenila predvojnim lastnikom!*
- ** Edino veselega, kar sem od njega kdaj koli o gulagih na Pohorju slišal, je bilo dvoje in sicer; da je tam prišel do venecijanke, in da je s konji vred stanoval pri škofovih - Držečnikovih, katerih je bil starejši sin škof v Mariboru, mlajši pa znani kirurg v mariborski bolnici.*

5.1.05. »Šlajder«

Mislim, da se po slovensko tej pripravi za jemanje čebeljega medu iz satja reče točilnik. Pred več desetletji še te naprave ni bilo in se je med jemat in tudi jedel skupaj z satjem oziroma z voskom kot »zvečilna«, ki se je potem izpljunil. Tudi to napravo za jemanje medu si je oče izdelal sam. Kot se spomnim, bilo je za časa Nemčije, ko je menda preko tedanje čebelarske organizacije po pošti dobil glavni sestavni del stroja. To je bil kotni gonilnik, s katerim se je ročno poganjal vertikalni rotor, ki je bil v obliki štiristranske mrežastokvadrataste prizme, v katerega so se po vertikali z notranje strani vložile štiri že »abdekane« satnice z medom. Abdekanje pomeni, da

se je predhodno z posebnimi vilicami odstranila vrhnja plast voska (kožica) s celic satja. (Čebele namreč napolnjene celice satja z medom zaprejo z voskom). Ob vrtenju rotorja z vloženi satnicami, iz njih sredobežna sila (centrifugalna sila) vrže med na notranjo steno plašča točilnika, ki je v obliki pokončnega pločevinastega soda*. Med ki se tako nabira na notranji steni plašča - soda, nato počasi drsi proti dnu soda, kjer je večja pipa za odtakanje medu.

- ***Dodajam!*** Takrat sem kod bodoči izdelovalec aluminija prvič videl – aluminijasto pločevino, iz katere je nastajal sod. (Kmalu po tem aluminij ni več bil »posebna kovina« oziroma novost, saj se je tega metala, vsaj kakšen kos že dalo dobiti od kakšnega sestreljenega letala)!*
- *Nič koliko »nehtov« (zakovic) je oče zakovičil, preden je nastal dovolj trdni in stabilni valj – sod iz aluminijeve pločevine. Zgoraj in spodaj je bil valj ojačan z železnim obročem, iz katerega so spodaj iz dna še štrlele tri krajše noge, zgoraj pa je bil na železni obroč montiran gonilnik za ročni pogon rotorja.*

»Štajder«

»V dušo pa sem stroj spoznal šele takrat, ko sem moral v počitnicah očetu pomagati pri jemanju medu in me je kakšna čebela še pičila«!

5.1.06. Sadni mlin

Od nekoga iz Koga, ki mu je sadni mlin v vojni vihri zgorrel, je oče dobil železne ostanke tega mlina. To so bili: dve osi za valja, glavna os z zobci in rešetko za mletje sadja ter še pripadajoče drsne ležaje in še tri zobčenike različnih premerov. Kar je bilo lesenega, je oče izdelal sam. Problem pa sta predstavljala oba valja, ki sta mo-

rala biti iz silikatnega kamna, da ju ni nažirala jabolčna kislina. In na takšne valje se je oče spomnil na kamnolom v Josipdolu na Pohorju, mimo katerega je v času gulaga vsak dan peljal hlovovino. V tem kamnolomu pohorskega tonalita so mojstri tudi klesali razne kamnite valje in mlinske kamne. Tonalit ali kot pravijo granit, je silikatne sestave, ki jih organske kisline ne nažirajo. In s fičkom sva se leta 1960 napotila prav v ta kamnolom v Josipdol. Spotoma mi je še pokazal, kje je s konji vsak dan počival, jih hranil in napojil in še v kateri menzi je vsak dan spotoma dobil topli obrok.

V kamnolomu so naročilo sprejeli in mu v štirinajst dneh izklesali oba valja z luknjo skozi vzdolžno os. Ko sva se vnovič podala v Josipdol, sva si še spotoma pogledala kašno zanimivost, ki je očeta spominjala na gulag.

Sadni mlin

Sadni mlin še danes stoji v preši, čeravno se ni vsaj petindvajset let zavrtel, koliko časa se tudi že ne preša na tej še klasični preši z mogočnim hrastovim »prešpanom«.

5.1.07. »Drakšl«

»Drakšl«

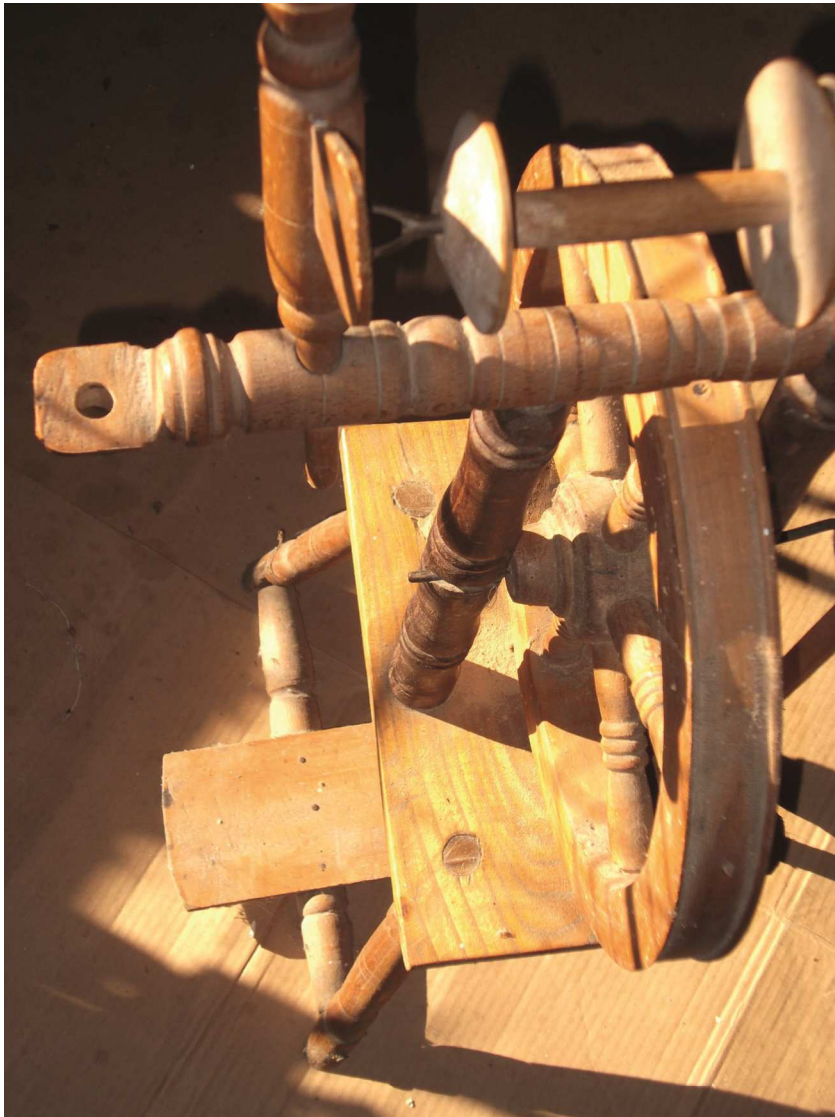
V petdesetih letih se je v našo vas iz Sv. Tomaža priženil kolar Franc Fergula. Novo delavnico je napolnil tudi z orodji, ki jih oče ni imel. Za očeta je še posebej bil zanimiv »drakšl«, ki ga je mojster kolarske obrti potreboval pri struženju koles pri kmečkih vozovih. Mislim, da je oče o tej napravi že dolgo sanjal, saj še stružnice za les, ki bi jo potreboval za izdelavo kolovrata, ni imel. Kolovrati so se namreč v takratnih svinčenih časih za kulaka začeli vračati v hiše, ko si kmet ni mogel ničesar kupiti kar ni pridelal sam - če ni imel bonov od obvezne oddaje kmečkih pridelkov.

Ko sem v začetku petdesetih let ob sobotah prihajal iz internata v Ljutomeru, sem v »verštat« imel kaj videti. Nastajalo je veliko leseno kolo oziroma vztrajnik kot tudi obenem jermenica za pogon stružnice za les. Kolo je naredil iz več lesenih segmentov, ki so bili med seboj navzkrižno povezovani. To masivno kolo s premerom dobrega metra, se je poganjalo s pomočjo nožnega tlačnika in ojnice na kolenčasti gredi naprave. Neprimer- no manjša pa je bila zgornja jermenica, ki se je vsaj 10 krat hitreje vrtela kot spodnja oziroma pogonski vztrajnik naprave.

Kos suhega lesa brez grč se je vpel med konjička in sekirico, ki je molela iz osi gornje jermenice. Z naslonom za stružne nože - dleta na vzdolžnem vodilu stružnice, je ob vrtenju surovca in nastavljanjem dlet nastajal okrogli izdelek.

5.1.08. Kolovrat

Kolovrat

V svinčenih časih za kmeta – kulaka,¹¹ se je moral kmet tudi lotiti tistega, kar je že davno opustil. Ni si več mogel kupiti mila, čevljev, suknje,..., oziroma vsega kar je rabil, če je tudi imel denar. Moral še je imeti bone, ki jih je dobil, če je izpolnjeval tako imenovano obvezo – predpisano oddajo kmečkih pridelkov, kot recimo ; pšenico, mast, meso, krompir,... . Ko kmetu navedeno ni obrodilo in ni imel niti zase, je pač stradal, kot so takrat stradali ljudje oziroma proleterjat v mestih. Za tekstil pa se zatekel k načinu, kot so ga kmetje že prakticirali pred sto leti. Spet je začel gojiti lan, kot surovino za izdelavo oblačil ali pa ovce za pridelavo volne, iz katere so potem doma izdelovali topla oblačila.

Da nas pozimi ne bi preveč zeblo, da bi imeli tople nogavice in puloverje,..., smo si tudi mi nabavili ovco. Ko pa smo jo na leto dvakrat ostrigli, pa je bilo potrebno volno od »naše ovčke« še spresti v nit – da so potem ženske pristopile k »štrikanju« – pletenju potrebnega zimskega oblačila. V ta namen smo si v času največjega preganjanja - koncem štiridesetih in pri polovici petdesetih let prejšnjega stoletja, na »štero« naprosili priložnostno predico Rodigovo Treziko, ki se je k Sv. Bofenku priženila iz Črenševcev v Prekmurju. (V Prekmurju se je predenje in tkanje opustilo najpozneje). Ko smo žensko oziroma njene spretnosti pri topli krušni peči opazovali, kako je hkrati z nogo poganjala kolovrat in s prsti pripravljala pravšnjo količino volne, da jo je lahko vase potegnil in zvil v nit kolovrat, se je ateku »posvetilo«, da bi takšen kolovrat sam izdelal. Mislim, da prav od tod izhaja njegova želja, da se je predhodno lotil še »drakšna«, ki je

---

11 Rajko Topolovec: Podaljšano partizanstvo, Ptuj 2014, samozaložba, stran 57, (kulak, kolhoz, obveza, gulag, ...)

bil nujno orodje za izdelavo kolovrata.

Oče je uspel narediti dva kolovrata, dokler svinčeni časi za kmeta niso nekoliko popustili*.

- *** Ob »bonih za obvezo« mi pride pred oči še zima v Ormožu leta 1948/49, ko mi starši niso mogli kupiti zimskih čevljev, čeravno so še imeli toliko dinarjev, koliko so stali!**

Trdi Stalinov komunizem je nekoliko popustil po sporu Tita s Stalinom leta 1948, oziroma tedaj, ko so nam ponovno priskočili na pomoč zahodni zavezniki. Za ta podvig Tita je leta 1949 Jugoslavija dobila 37 + 13 milijard nepovratnih USA dolarjev gospodarske in tudi vojaške pomoči, kar je danes vsaj trikrat več, kot je bilo takrat.

*

Vse okrogle dele kolovrata je oče ostružil na novem »drakšlnu«. Za spodnjo kolenčasto os kolovrata iz jekla in tudi zgornjo jekleno os, kjer se je sukala preja in navijala nit, pa je moral s kolesom v Središče k ključavničarju, ki jem imel stružnico in varilni aparat. Preko nožnega tlačnika in kolenčaste gredi vztrajnika, ki je obenem bil jermenica za dva jermenčka, se je kolovrat spravil v gibanje. Na zgornji osi sta bili dve manjši jermenici različnih obsegov. Manjša je poganjala metulja za zavijanje preje v nit, nekoliko večja pa je bila na špuli, kjer se je navijala nit volne.

Danes sta oba kolovrata spominska predmeta oziroma že zgodovinska eksponata. V tem smislu smo se tudi

zanje zavzeli otroci. Je spomin na »vesmeštrstvo« očeta – Tuneka, kot so mu vsi v kraju rekli in spomin na svinčena leta za kmeta - kulaka. Eden kolovrat je v tej vlogi pri bratu Tončeku, drugi pa pri sestri Silvi v Jastrebcih. Kolovrata sta torej danes zgodovinska eksponata!

5.1.09 Klopotec za spomin na očeta

Že večkrat sem zapisal, da kot kulaški sin nisem imel štipendije, in je zato moral oče vse moje internate v osmih letih plačevati in zato prodal »moje« gorice – doto!

Prav zaradi tega so očeta oblile solze, ko sem ga prvič zapeljal v moje mlade gorice v Zakl pri Podlehniku. Spomnil se je na »moje prodane gorice«. Menda mi je prav zato nato izdelal spominski klopotec! Ta klopotec mi je tako pri srcu, da ga nisem nikoli postavil v gorice, ampak ima svoj prostor v notranjosti zidanice.

Visi med drugimi spominki na »natur« – opečnem zidu v zidanici, ki sem ga sezidal sam, kot tudi celotno zidnico. Ko klopotec komu pokažem, posebej opozorim, da je to spomin na očeta. Kolovrata pa sta pri bratu Tončeku in sestri Sivi.

Spominski klopotec od očeta med ostalimi spomini v zidanici

Vseh tristo trsov sem posadil s pomočjo prijateljev oziroma sodelavcev, oče pa mi je pomagal pri sajenju sadnega drevja, kakor tudi pri gradnji zidanice. Na domači »venecijanki« mi je nažagal strešno konstrukcijo, ki sva jo potem tudi sama postavila na zidove zidanice.

5.1.10. »Štere«

V trdem komunizmu smo na podeželju postali resnični reveži. Tudi zato so se, kot v poznem srednjem veku, spet pojavile »štere« – gostovanje rokodelcev na domu. Pri Sv. Bolfenku na Kogu smo še imeli nekaj starih mojstrov, ki so po hišah izdelovali in popravljali obutev, obleke in še kaj. Opisal sem že našo predico volne – Rodigovo Treziko. Mojstri v hiši so seveda bili paša za mene - kratkohlačnika!

*V živo se še spomnim »šter« šoštarka (čevljarja) **Rodiga Jožeta** iz Koga, ki nam je »tumlal« - podplatil stara obuvala in tudi izdeloval nove »šolje« iz domačega svinškega »ledra«. Nadalje se spomnim »sabola«- šnajderja-žnidarja- krojača **Imbra Peteka** iz Pesovčaka, ki nam je iz ruskih in nemških »šinjelov« - vojaških plaščev (morda celo od padlih vojakov) šival »nove« zimske suknje. Tudi »sotlarja« - (tapetnika) **Mlinariča** iz Koga smo v tistih časih imeli v hiši. Izdeloval nam je nove homote (omote) za kobilami, saj so ruski vojaški »homi«, katere je oče dobil s kobilami vred, že začeli razpadati. Sotlarja kot tudi čevljarja sicer na »šteri« ne bi imeli, če atek ne bi bil tudi domači »küžnar« (usnjar), ki si je potrebno ustje za nove »homote« in »šolje« iz kož kar sam ustrojil. Neštetokrat sem ga opazoval, kako je po kolinah, v svinjski kuhinji premetaval svinjske kože iz ene lesene kadi v drugo. Vmes pa je še trosil živo apno in dodajal vročo čreslovino, kot je rekel taninskim brozgam, ki jih je v svinjski kuhinji kuhal iz skorij različnih dreves. Za kuhanje čreslovine je uporabil bakreni kotel za žganjekuho*.*

- **Kot sem že omenil, je oče že v Kraljevini, za Hitlerja in tudi za Tita pri Sv. Bolfenku bil »zadolžen« za sadjarstvo. Vsi režimi so ga oskrbovali z raznimi škropivi za sadjarstvo. Zato so se okrog hiše potikala razna škropiva - strupi pod različnimi imeni. Po vojni je bilo takšno škropivo rumesan – rumeni preparat v obliki paste v kovinskih škatlah po 10 kg. Dobil ga je za celotni Kog, skladiščil pa ga je v skednju. Neko poletno noč pa se je ponoči od jasli odvezala Cifra in si v skednju poleg drugih dobrot privoščila tudi to strupeno škropivo, saj so omenjene kovinske škatle s tem preparatom v razpadajočem stanju že prispele k nam. Čeravno se je Cifra k jaslim še sama vrnila, smo vendar zjutraj opazili, da je z živaljo nekaj narobe in da je okrog gobca bila rumena. Kmalu zatem je poginila, saj je škropivo rumesan proti ameriškemu kaparju temeljilo na zelo strupenem arzeniu. Živinozdravnik je odredil takojšnji pokop živali. Ne vem pa, če je dovolil, da je po tem oče žival ogulil in njeno kožo ustrojil, iz katerega usnja sta potem nastala, kot že omenjeno dva nova »homota za kobilici«, pa tudi še kakšen »tumplavec« - podplat za škornje in »šolje«.*

5.1.11. Atekova društva in pero

Ko se je očetu posrečilo kaj »inovacijskega«, pa naj da je šlo zgolj za idejo, ali pa že za gotovo stvar, je znal to deliti z drugimi. Spomnim se, kako je v Sadjarja pa menda tudi v glasilo čebelarjev - Čebelarja napisal članek in ga opremil s sliko, kako uničiti sršenje gnezdo s pomočjo insekticida, ki je bil takrat v petdesetih letih v uporabi v sadjarstvu*. Tudi v trdem komunizmu so te publikacije izhajale pod istimi naslovi. Objavili pa so mu tudi kdaj kaj gospodarskega! Priložnostno pa je tudi kateremu poročnemu starešini (priči) napisal govor za gostijo.

- **(Ob tem tudi zanimivost, da so te društvene publikacije kot sta bili Čebelar, Sadjar in vrtnar, za časa okupacije izhajale v slovenskem jeziku! Ljubljana, kjer se je to tiskalo, je torej pod Italijani bila bolj svobodna, kot pa Štajerska pod Nemci)!*

*V Kraljevini je oče bil soustanovitelj **Sadjarskega društva pri Sv. Bolfenku na Kogu**. Koliko sem pozneje izvedel iz Sadjarja in Vrtnarja (članek sem objavil v Zgodovinskih zapisih ZD Ormož, VI/2009¹²), je bil v času gradnje društvene sušilnice sadja, ki je danes ni več, društveni blagajnik. Največji podvig društva je bila izgradnja sušilnice sadja v Jastrebcih v drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja in to na parceli preko ceste naše hiše, katero je oče društvu podaril.*

---

12 Z D Ormož – Zgodovinski zapisi, Topolovec Rajko: Sušilnica sadja in sadjarsko - vrtnarsko društvo Sv. Bolfenk pri Središču, Ormož 2009, str.57

Gradnja društvene sušilnice sadja l. 1939 (v lasti Fergula Franca)

6.0.00. TUNEKOVI VĚSMĚŠTRSKI PRIJATELJI

Iz kulturno zgodovinskega in krajevnega vidika kot tudi drugače, bi šli krajevni izumitelji v pozabo. To trdim, kako težko je še koga najti, da bi mi o njih kaj več povedali. In če o njih ne bo ničesar napisanega, se bo prav to kmalu zgodilo tudi pri Sv. Bolfenku na Kogu, kot se je že v mnogih primerih. To lahko rečem, ko po kapljicah zbiram in iščem ljudi, ki mi o tem kaj vedo povedati in še morda imajo kakšno fotografijo. Skušam jih spominsko obuditi in v literarni obliki kulturno zaščititi ter vedenje o njih in njihovih početjih prenesti na mlajši rod!

V ta namen sem se lotil pisanja o njih in tu in tam še kratke razlage oziroma tehničnega komentiranja njihove stvaritve kot tudi napredne miselnosti in tozadevne tehnične nagnjenosti. Našteti, pa še zdaleč ne bodo vsi, saj se vseh niti še živeči starci v mojem rojstnem kraju ne spomnijo. Malo še namreč živi domačinov, ki se starih kogovskih »věsměštrov« še spomnijo! Tudi zato je moja bojazen, da bom na kakšnega pozabil opravičena! Naj mi tega sokrajani, bralci teh vrstic in poznavalci tozadevne kulturne dediščine ne zamerijo!

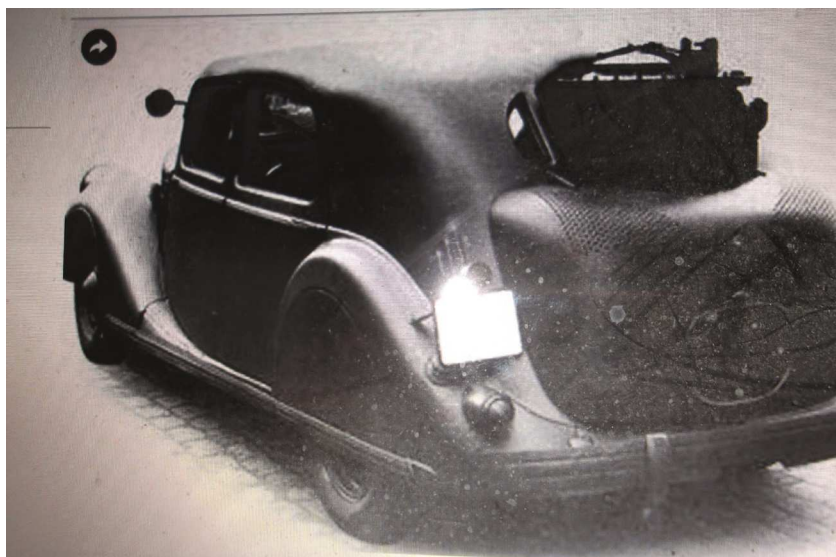
Največ »věsměštrov« iz Sv. Bolfenka sem поблиže spoznal preko očeta, ko je kdaj pa kdaj potreboval njihovo pomoč. Večina je bila (so še) prav tako samouških improvizatorjev. Po današnjih inovatorskih merilih je nekatere tudi moč opredeliti za izumitelje!

Kot vidite, me je v podaljšanem uvodu avtomatsko zaneslo, da o teh ljudeh v glavnem pišem v preteklem času, saj večina od zabeleženih pri Sv. Bolfenku, ne živi več. Torej sem (smo) že veliko zamudili in je zadnji čas, da se naje spomnimo in njihova dela in imena spravimo v bolj trajno zgodovinsko obliko!

*

6.0.01. (+) *Vogrinec Štefan iz Koga.*

Ko sem še hodil v šolo pri Sv. Bbofenku na Kogu sem nekaj takratnih kogovskih »vësmëštrov« tudi pobliže poznal. Seveda so zame kratkohlačnika bili najbolj zanimivi tisti, ki so se ukvarjali z raznimi motornimi vozili in stroji na motorni pogon. Na ta način sem ohranil spomin na kar nekaj možakarjev, ki so se že takrat za časa Nemčije ali po vojni s pomočjo motorja prevažali po cestah. Eden od teh je bil g. Štefan Vogrinec iz Koga, ki je imel še dodatno avtomobilsko čudo, ki je čudo tudi v današnjem času. Njegov pogonski stroj oziroma osebni avtomobil je bil na lesni plin (holzgass) – še kako zanimiva zadeva za tehniškega zgodovinarja oziroma tozadevnega kulturnika danes. Kot vem, da na prleškem koncu Slovenije imajo kaj takega v voznem stanju le še v klubu »starih vozil in kmečkih strojev – »Oldtimer klub« v Stari Gori pri Sv. Juriju v Slovenskih goricah. Sicer pa Slovenci niti nimamo za tovrstni pogon lastnega izraza in zato izposojenka iz nemščine - »holzgass«.

Osebni avto na drva (internetna stran iz Siol - TV)

Tovrstni pogon je v zadnjih letih vojskovanja Nemcev postal še kako zanimiv, če že ne obvezen za civilna motorna prevozna sredstva. Priti do naftnih polj zakavkaške SZ Nemcem leta 1943 ni uspelo, pa tudi ne do večje eksploatacije nafte v Romunskem Ploestiju, do koder so leta 1944 že bila na dosegu zavezniška letala.

Osebni avtomobil g. Vogrinca, ki ga še do takrat mnogi Kogovčani niso imeli prilike videti od blizu, je »vësmëštru« Štefanu služil tudi kot pogonski motor. Uporabljal ga je za žaganje drv, mlatenja žita, itd. Kot sem še izvedel pri njegovi vnukinji ga. **Škrlec Zorici** in sosedu nekdanjega »vësmëštra« Štefana Vogrinca iz Koga, pri g. **Kosovem Iveku**, da mu je to zadevo po vojni kot osnovo osebnega avtomobila prodal in menda tudi pripravil za delovanje, znani ljutomerski avtomehaničar g. **Kunc**. (G. Kunc je v

tistih časih tudi mojemu očetu dobavil dva akumulatorja za potrebe vetrne elektrarne). Mišljenja pa sem, da je g. Vogrincu obenem še prodal manjši generator za proizvodnjo lesnega plina, saj je do le te naprave po končani vojni na sorazmerno lahek način bilo moč priti.

Atrakcija za takratni čas, in še bolj za današnji čas, pa je bila v tem, da se je g. Vogrinec, kjer je nameraval žagati drva, mlatiti pšenico, ..., pripeljal z osebnim avtomobilom »kot gospod«, nato pa je z ročnim dvigalom dvignil zadnji del avtomobila, tako da je eno pogonsko kolo bilo v zraku, ki ga je nato zamenjal z leseno jermenico za pogon stroja!

Sam se Štefana le bežno spomnim, čeprav sem z njim po otroško kontaktiral dvakrat. Mislim, da sem v obeh prilikah z naivnimi vprašanji o »umotvoru« kar lezel vanj? Prvič sem se umotvoru približal v njegovi delavnici na domu na Kogu, ko sem šel »naprošat težake« za poljsko opravilo, in drugič, ko se je neko poletno večer s tem vozilom peljal mimo doma v Jastrebcih. Takrat se je pri »naši« sušilnici sadja tudi zaustavil, in jaz sem seveda takoj bil poleg. Odprl je pokrov peči – generatorja za plin in vanj založil nekaj dodatnih kosov na kratko nažaganih drv. Na oko so bili kosi (menda bukovih drv) dolgi okrog 8 cm. Pripraviti se je moral na bližajoči Bolfenski breg iz Jastrebske strani, da mu na sredi hriba ne bi zmanjkalo - »holz gassa«. Potem je še s »širhaklom« poštoral po tleči žerjavici in tako otresel rešetko kurišča. Ves čas postanka oziroma priprave generatorja, ki je bil postavljen za šoferskim sedežem, pa je motor osebnega avtomobila za čudo deloval. Občutek sem imel, da je tudi generator hropel po taktu delovanja motorja. V mraku sem tudi opazil, (pokrov motorja ni imel stranskih pločevin) da

so na svečah močno preskakovale iskre, kot da dovodni kabli na sveče ne bi bili pritrjeni?

6.0.02. Vnukinja Zorica (Vogrinec) iz Koga

mi je še povedala, da se je z žaganjem drv ukvarjal tudi Štefanov brat, le da je on za pogon cirkularke uporabil motor »Aran«*.

Zorica Škrlec - vnukinja vėsmėštra Štefana Vogrinca

Proizvodnjo motorjev »Aran« sem imel priliko videti, ko smo v drugem letniku TSS bili na strokovnem izletu - ekskurziji v tovarni »Torpedo« v Reki, kjer so poleg torpednega orožja izdelovali tudi te motorje. »Aran« je

enovaljni diessel motor na nafto in ima na vsaki strani motorne gredi vztrajnik. Množično jih še menda uporabljajo manjši ribiči za pogon barkač na morju.

Po svojem je motor zanimiv zaradi »čika«. Preden se ga spravi v tek, se je moral odviti poseben vijak na metulja, ki je vodil v notranjost cilindra (valja). V delno votel vijak je bilo potrebno natlačiti kos cunje in jo namočiti v nafto ter prižgati. Ko se je cunja razgorela, se je vijak z tlečo cunjjo zavil nazaj v glavo valja in brž ročno zavrtel vztrajnik motorja. Da je motor z vztrajnikom bilo lažje začetno zavrteti, se je še istočasno preko ročice odprla manjša odprtina na valju - tako imenovani dekompresor. Po zaprtju dekomresorja, se je iz motorja močno pokadilo, nato pa ja je »aran« le normalno stekel.

- ** Podobnih premičnih cirkulark sem po vojni pred zimo opazil kar nekaj - tudi v Dijaškem domu Ormož, pa potem v domu TSS v Ljubljani, in še kje. Pojavljali so se že tudi žagarji z elektromotorji, kar pa je zaradi dolgih kablov in nepraktičnosti s trofaznim priklopom bilo manj praktično, kot pa žaganje drv z »Aranom«.*

6.0.03. (+) *Žganjar Jakob – (Friček) iz Jastrebcev*

Mnogi domačini se ga še spomnijo kot klarinetista. V vinorodnem Kogu pa je bil mojster za nahrbtne škropilnice (pute). Pri popravilu put so mu baje prišle prav tudi kroglice, s katerimi smo leta 1945 na Martinovo nedeljo volili za komunizem ali za kapitalizem. V njegovem »verštat« v Ciganiji sem bil z atekom, ko mu je za elektrarno nekaj »hart lotak« (spajkanje železnih delov z medenino). Pri tem postopku spajanja železa je bila potrebna visoka temperatura, ki jo je mojster dosegel z ogljem in vpihavanjem zraka na kovaškem ognjiču.

6.0.04. (+) *Škrgetova kovačnica v Jastrebcih*

V njej sem se znašel, ko smo po vojni obnavljali požgano domačijo. Občudoval sem mojstra pri tovrstnem metalurškem opravilu, ko se mi še sanjalo ni, da bom tudi sam postal metalurg. Občudoval sem kovača, kako je vihtel težka kladiva različnih oblik in različnih velikosti po razžarjenem železu in še vmes po taktu udarjal po nakovalu (hampasu), ki je bil na velikem lesenem tnalu sredi kovačnice. Iskre so letele naokrog in iz okroglega železa so tako nastajale sponi (klanfe) za naš novi »rūšt na štalah«. Včasih sem k mehu pristopil tudi sam, da so še ostala železa v ognju postala dovolj žareča. Oblike in dolžine spon so mi »cimermani« tesarji iz Frankovcev pri Ormožu narisali na kos papirja.

6.0.05. (+)Matjaž Čurin - prvi šofer pri Sv. Bolfenku

Za mehanika se je izučil v Središču ob Dravi pri mojstru Marčecu. Sin Puba pa je za časa Nemčije z ženo, živel v njihovi vili ob goricah pri Sv. Bolfenku , kjer je žena vodila pošto. Takrat se je poštni naslov našega kraja imenoval Sv. Bolfenk na Kogu pri Središču ob Dravi oziroma *St. Wolfgang am Kaag bei Polstrau an Drau*.

Kot avtomehanik in šofer je bil za časa Nemčije mobiliziran v takratni Šterntal, kjer se je januarja 1942 začela gradnja tovarne aluminija. Istočasno pa je še bil okrajni šofer za potrebe takratnega sreza v Ptujju, kjer je prevažal tamkajšnje oblastne uslužbence po Slovenskih Goricah in Dravskem Polju.

Po vojni, (dokler je še bilo posamezniku dovoljeno imeti motorno vozilo), pa je s službo avtoprevoznika – taksista nadaljeval. Ko pa je leta 1946 Jugoslavija v okviru zavezniške pomoči dobila tovorna vozila iz evropskega bojišča, katerih ameriška vojska ni vzela nazaj preko luže, pa je iz zbirnega centra teh vozil na Tezmem (kjer je pozneje nastala tovarna TAM), še dobil kot edini šofer pri nas na posojlo triosnega »Džemsa« *.

- ***Spomnim se, da je tudi nam s tem vojaškim »Džemsom«, pripeljal strešno opeko iz opekarne Lokavci pri Ljutomeru. Če je za prevoz bilo potrebno plačati, pa se ne spomnim.**
- ***Z ameriški vojaški tovornjaki iz Evropskih***

bojišč in tudi težkim orožjem, se je po končani vojni v Evropi zgodilo podobno, kot se je zgodilo z ruskimi konji, ki jih Rdeča armada ni vzela nazaj v svojo domovino.

- *»Še bolj pa se spomnim, kako nas je šolarje Matjaž z »džemsom« peljal na izlet v Radence, pa potem še na okrajni pionirski zlet v Ljutomer. Obakrat sem na »kripi« robustnega »džemsa« rajši stal, kot pa sedel na klopeh. Nemara so se še pred pol leta na teh tovornjakih prevažali ameriški vojaki. »Džems« je bil čuden že za to, ker kabina za šoferja ni imela strehe, vrata pa je nadomeščala veriga, da šofer ni padel iz avta. Vozili smo se, kot se pri nas reče na »frajščini« - brez cerade, tako da nas je pošteno napihalo in naprašilo po takratnih prašnih cestah. To pa nas ni motilo, saj smo se menda prav vsi z avtomobilom peljali prvič. Sam sem spredaj ob ograji stoje spremljal delo šoferja in istočasno opazoval vrteči se križni zglob na pogonski osi pod kripo. Ko smo se peljali navkreber po največji strmini Bajzeka v Gomili na Kogu, pa je moral Matjaž prestaviti v močnejšo prestavo, kar pa se mu ni najbolje posrečilo. Sodeč po zastrašujočem kriku sošolcev in sošolk zaradi trenutne ustavitve »džemsa« sredi hriba, smo že mislil, da je »džemsu« pošla sapa, in da se nam bo ob nekontrolirani vožnji nazaj nekaj hudega zgodilo«!*

6.0.06. (+)Fergula Franc , kolar iz Jastrebc

Že pri »drakšlno« sem omenil očetovega »vësmëštërskega« kolega nedače od nas, ki se je priženil v Jastrebc iz Lahonec iz fare Sv. Tomaža. Če oče ni imel pravega svedra, obliča in še kašnega orodja, je skočil k prijatelju Francu, ki je imel kolarsko delavnico. Tudi on si je kdajpakdaj prišel kaj sposodit k očetu, kot recimo mamutskega obliča z dvema nogama za spehavanje (ravnanje) večjih lesnih površin in si ga je z »garami« (samokolnico) zapeljal v svojo kolarsko delavnico.

Jastrebški kolar Franc Fergula na izdelku (slika v lasti sina Fergula Franc)

Ko sem leta 1965 začel z gradnjo hiše v Abramičevi na Ptuj, je Franc tudi meni izdelal samokolnico, ki jo še danes po petdesetih hranim v kleti zidanice, kjer smo jo nazadnje potrebovali. V letih gradnje doma sem tudi sam nekajkrat bil v njegovi kolarski delavnici. Opazoval sem delovanje malega bencinskega motorja, ki ga je uporabljal za pogon »pant žage«(tračne žage) in tudi za pogon »drakšlna« - stružnice za les, ko je stružil večjo količino koles za kmečke vozove. Motorček ni imel glušnika in je zato bil glasen. Skozi izpušno odprtino pa je sikal plavi plamen, kar se je v delavnici še posebej dobro videlo.

6.0.07. (+)Brata Stanko in Ciril Rotar

Imela sta vsak svoj čebelnjak. Ko sta začela čebelariti pa tudi pozneje, sta večkrat prišla po kakšen nasvet k očetu, kot že staremu čebelarju. S Cirilom sva bila tudi sošolca med vojno. Ko nisem imel več očeta po letu 1991, sem se pri njem oskrboval z medom. Hišo si je zgradil prav na razvalinah »najine« šole, katero je postavil sin Marije Terezije - Jožef II. V tej zgradbi sem med okupacijo naredil dva razreda.

Cirilu se imam zahvaliti, da mi je še marsikaj razkril o mojem očetu, kar nam otrokom ni nikoli povedal sam. In sicer, da je kot dezertar Wehrmanschafta v Račah izročil puško tamkajšnjim partizanom in po dogovoru z njimi namerno streljal v drugo smer, kjer partizanov ni bilo*.

- * V nadaljevanju te pripovedi sem tudi izvedel, da so očetu in sosedu Rubinu naslednjo noč prav ti fantje, ki sta jih zalotila pri saboterskem delu, (domači partizani iz Framskega voda) prinesli civilni obleki za puški, da sta lahko dezertirala. Še v trdi noči sta jo v civilu mahnili preko Haloz proti domu v Jastrebcu.

6.0.08. (+)Žganec Albin, sosed, sošolec in stric.

Kot kratkohlačnika in falota iz šole, sva na paši marsikaj ušpičila. Po vojni vihri, ko smo ostali tudi brez hrane, sva šla skupaj »vandrat« (prosit) prav tja v Medžimurje, kjer smo preživeli begunstvo, saj so se naju tam še spomnili. Moka, jajca, zabela, vse nam je prišlo prav!

Ko pa sem leta 1948 odšel od doma v šolo, mi je Albin ob obiskih staršev o vsem novem v rojstnem kraju poročal. In teh informacij v svinčenih časih ni bilo malo. Tudi o tistem velikem balonu v velikosti avtobusa, v zvezi z obtožbami Tita, ki je naokrog trosil sovražne letake oziroma lepake. Fantje, ki so se pognali proti temu balonu, ga niso mogli ujeti.

Po starem očetu - oču Ivanu Topolovcu je tudi moj stric Albin imel »vėsmėštrske gene«. Bil je čebelar in zgledni sadjar, lahko bi celo rekel, da je učenec prehitel svojega učitelja - mojega očeta! Pri svojem delu v nasadu jablan,

je tudi bil inovativen in so njegovo inovativno sadno vzgojo celo občudovali visokošolski učitelji.

Ko sem urejal okolico pri hiši v Ptuju in čez deset let še pri zidanici, mi je podaril tudi kašno sadiko, ki še me danes spominja nanj, pa tudi kakšno stekleničko »njegovega žganja«, zavojček posušenih krhlejev, itd. Tudi v društveni sušilnici sadja v Jastrebcih, ki je še kakšno sezono v »zlati svobodi« delovala, je Albin bil mojster, zvečer pa je v toplo sušilnico še znal prinesiti harmoniko, da je za večerne obiskovalce sušilnice ter toplih in dišečih režnjev noč bila krajša.

Albin s svojo harmoniko

Na diatonično harmoniko ga je naučil igrati njegov stric Slavko, ki je bil pred vojno cerkveni orglar. V partizanih pa se je za njim izgubila vsaka sled, tako še danes nima lastnega groba ?

6.0.09. (+) Slavko Strelec, mlinar iz Jastrebcev

Tudi on ne more mimo izraza »vësmëštër«. Poleg svojega dela je bil še vse drugo, kar je imelo zvezo s tehniko in še posebej z elektriko, ki smo jo pri Sv. Bolfenku v začetku petdesetih let postopoma dobivali. Tudi ateku je bil pri elektriki učitelj še zlasti, kar se je tikalo okrog elektromotorja. Omenil pa sem ga že za zaslužnega, da smo za Silvestra leta 1951 v hiši že svetili.

Streljaj od nas v Jastrebcih sta si Slavek z ženo, Petkovo Mimiko, hčerjo (sabola, šnajderja, žnidarja, krojača) Imra Petka iz Pesovčaka, ki je bil z nastopom »zlate svobode« prvi predsednik KLO Kog, sezidala dom z mlinom v Jastrebcih. Slavek si je hišo in mlin zasnoval tako, da je bilo polovico hiše stanovanje, druga polovica pa mlin, ki ga takrat sredi petdesetih let prejšnjega stoletja pri Sv. Bolfenku na Kogu, (če odmislim tiste iz pred petdeset, sto let, na potokih Trnava in Šantavec), ni bilo*.

Vsako soboto sem po pouku prepešočil osemnajst km iz Dijaškega doma v Ljutomeru, in še zvečer skočil pogledat, kako daleč je Slavek prišel z mlinom. Če sem ob poznih uri »pozabil« priti spat, je oče z neprijaznimi besedami prišel pome. Sreča zame pa je bila, da je tudi atek bil radoveden, kako daleč je Slavek z mlinom napredoval.

*Strelec Slavek (v lasti sina
Slaveka)*

V severnem - kletnem delu hiše - mlina se je na betonske temelje nameščala debela in vsaj pet metrov dolga jeklena os z velikim krogličnim ležajem na vsakem betonskem temelju. Reklo se ji je transmisija. Na tej transmissijski osi je bilo več jermenic različnih premerov in širin. Največja je bila tista, ki je bila povezana z najmočnejšim jermenom na centralni elektromotor, ki je menda bil moči preko 10 KW. Iz ostalih jermenic so vodili jermeni v pritličje na valjčni mlin za mletje belih žitnih - mok in drugi jermen podobne širine, ki je gnal tako imenovani »kamen za prek mletje«. Najdaljši jermen pa je vodil v nadstropje mlina za pogon rotirajočega sita, iz katerega so se potem sejale tri vrste moke in na koncu rotirajočega sita so še izpadali otrobi. Iz kletne transmisije je navzgor vodil še kakšen ožji jermena za pogon tega ali onega elevatorja (transportnika zrnja - moke).

Kar kakšen mesec sta pri mlinarju bila na šteri mizar in

ključavničar. Potrebno je bilo narediti več lesenih žlebov in grodov ter nivelirati stroje, osi ter jermenice celotnega transmisijskega pogona.

Iz opisanega je zaznati, da je tedaj Slavek bil »motor« tehničnega znanja in napredka naše vasi. Ko se je pri kom kaj pokvarilo, se je prvo šlo k mlinarju! V stiski človeku pomoči nikoli ni odklonil. Tudi prerana smrt ga je doletela pri nesebični pomoči pri sosеду v vasi, ko se je pri podiranju stare jablane pri prijatelju Rajhu v Jastrebcih smrtno ponesrečil.

6.0.10. (+)Joško Tomažič iz Vitana.

Joško Tomažič (v lasti
Mlinarič Ivana)

Čeravno ga ni moč prištevati med izrazite in tipične kogovske »včsměštrě, pa ga vendar prikazujem na tehničnem polju. Bil je bolj človek organiziranja, vodenja in iznajdljivosti in je v tem pogledu presegel ostale rojake.

Kot takega sem ga že opisal v **Zgodovinskih zapisih ZD Ormož V/2008** in nato l. 2009 v knjigi **Vse je za povedati**, kjer sem mu pripisal, da je bil za časa Banovine »motor« vsega dogajanja pri Sv. Bolfenku na Kogu in ne samo takrat in ne samo na Kogu. Bil je predsednik številnih društvenih in gospodarskih združenj v banovini oziroma v takratni Sloveniji. V mislih imam predvsem Društvo kmečkih fantov in deklet (DKFD), katerega je v svojem rojstnem kraju prav tako spravil v zgodovinski tek in še v drugih krajih severovzhodne Slovenije. Bil je celo dolgoletni podpredsednik Zveze DKFD v banovini s sedežem v Ljubljani.

Tudi za časa Nemčije je bil »motor« na gospodarskem razvoju kraja. K Sv. Bolfenku je pripeljal prvi traktor in še vrsto agrarnih novosti in modernih kmetijskih strojev.

» Ko smo prvič slišali hropenje traktorja, katerega takrat daleč naokoli ni bilo slišati, smo tako stari kot mladi pohiteli k cesti, da bi iz bližine videli to novost – prvi traktor na cesti, ki je vodila na tedanji Kaag*.

Joško s traktorjem Normag na svojem dvorišču l. 1943
(slika v lasti Mlinarič Ivan)

- **Ko sem zbiral gradivo za knjigo Vse je za povedati, sem naletel na informacijo, ki me je pripeljala do domneve, na kakšen način je podpredsednik GO ZKFD Joško Tomažič prišel do najmodernejšega traktorja nemške proizvodnje tistega časa Normag, ki smo prav pri Sv. Bolfenku za časa okupacije med prvimi imeli priliko to čudo videti.*

»V obsežnem zgodovinskem delu Ivana Krefta (tri knjige očeta v osemdesetih letih in še tri knjige sinovih popravkov in dopolnil te knjige v demokraciji) - SPORI IN SPOPADI V KPJ¹³, sem zasledil, da je bil v času olimpijskih iger v Nemčiji povabljen predsednik GO ZKFM gospod Ivan Kronovšek iz Orle Vasi pri Braslovčah v Savinjski dolini. Povabljen naj bi bil tudi na obisk k nemškemu ministru za kmetijstvo. Ni dvoma, da je bila vmes propagandna poteza Hitlerja! Točnih podatkov ni, ampak je iz drugih spisov v takratni Rodni Grudi, pa tudi v Tomažičevi korespondenci s predsednikom Kronovškom (AS - arhiv Slovenije) ugotoviti, da je za napredek kmetijstva v takratni Dravski Banovini (Sloveniji), bil odgovoren prav podpredsednik GO ZDKFD Joško Tomažič. Tudi zaradi tega je sklepati, da se je na omenjeno vabilo hitlerjevega kmetijskega ministra udeležil tudi Tomažič. Pa tudi g. Kronovšek je imel navado, da sta na podobnih potovanjih, kot recimo na zlete Sokolov in simpozije po takratni Evropi, potovala skupaj. Zaradi tega in domneve, najmodernejši nemški traktor za časa Hitlerja ni po naključju zašel v roke Joška Tomažiča oziroma v naš kraj, kjer

13 Rajo Topolovec: Vse je za povedati, Ptuj 2009, samozaložba, str. 138

je bil prav on takrat imenovan za zglednega kmeta.

Iz takratne Rodne Grude in navedene knjige Spori in spopadi v KPJ, je tudi razbrati, da si DKFD in razvijajoča KPS nista bili na roko. Ivanu Kronovšku, kot na koncu partizanu, je po vojni bil pripisan prav največji greh, obisk pri Hitlerjevem ministru. Tudi podpredsednika Joška Tomažiča so menda tega obtoževali, saj je v »zlati svobodi« precej časa prebil v udbovskih zaporih v Mariboru.

Spomnim se tudi njegovega BMW motorja, s katerim je Joško prav tako vzbujal pozornost v našem in okoliških krajih, ko je prišel iz zapora.

Joško s BMW- jem - (v lasti Mlinarič Ivana)

- *Ob zaključku pisanja o Jošku Tomažiču v knjigi Vse je za povedati l. 2009, sem v povzetku še zapisal:*

»Joško Tomažič je živel in umrl kot gospod«. Z aprilom 1941 se je vse obrnilo, kot tudi z majem 1945. Tudi slovenska društva, ki se formalno niso vodila kot politične stranke, so z nastopom nemške oblasti prenehale obstajati. Kadri le teh društev, ki pri novih gospodarjih niso bili pro komunistično zaznamovani, so v nekem smislu postali opora okupatorju, ne da bi se tega sami zavedali. Zato se ni čuditi, da so njihove kmetije pod bolj ugodnimi pogoji kmalu bile opremljene z modernejšimi kmetijskimi stroji nemške proizvodnje. In na ta način so krajani Sv. Bolfenka in tudi prebivalci daleč na okoli videli prvi traktor prav na dvorišču Ortsbauerfürer-ja Joška Tomažiča, kot se je takrat reklo vodilnemu kmetu v nekem kraju. Seveda ob tem ni zanemariti, kot sem že omenil, da je bil Joško Tomažič kot podpredsednik GO ZKFD skupaj s predsednikom Zveze KFD Ivanom Kronovškom na obisku pri hitlerjevem kmetijskem ministru. Tudi zaradi tega se je v »zlati svobodi« leta 1945 Joško Tomažič znašel v zaporu. Kot vedno iznajdljiv, pa se je tudi tokrat »izmazal« in bil že koncem leta 1946 na prostosti. Po presoji takratnih dejstev in današnjega vedenja o likvidacijski in sodni praksi takratne oblasti, je takrat bila zanj srečna okoliščina, da je v zaporu dosegel »sodniško-oblastni kompromis«. Ko se je začel »Kardeljev socializem na vasi« v pravem pomenu besede, je namreč Tomažič postal »zgodni kolhoznik« na Kogu. Na veliko začudenje vseh in še zlasti okoliških kmetov, ki so jih prav tako silili v KOZ - o«, je Tomažič svoje veliko posestvo v zaporu prostovoljno vpisal v KOZ – o in tako postal »brezmadežni« državljan. Kma-

lu pa je celo postal predsednik te iste »koze« na Kogu. Pri dosegu brezmadežnosti pa ni spregledati tudi tega, da se je njegov »stari prijatelj« tov. Ivan Kronovšek konec leta 1944 odpravil med partizane in je tako tudi po vojni postal vplivni človek v Sloveniji»¹⁴.

6.0.11. (+) Franc Munda iz Vodrancev

Franc Munda - (v lasti sina Viktorja)

Za zaslugami Kogovskih »včsmčštrov« niti malo ne zaostaja Franc Munda. Nasprotno, njegov doprinos k tovrstnemu kulturnemu razvoju in sploh napredku kraja

¹⁴ Rajko Topolovec: Vse je za povedati, Ptuj 2009, samozal. stran 167

je med največjimi. Starejši še ga menda najbolj poznamo po uvajanju sodobne mehanizacije v kmetijstvo. Bil je vedno nekaj korakov pred drugimi. Sam se ga spomnim, po univerzalni mlatilni za mlatenje žitaric in po pripadajočih pogonskih motorjih. Skoraj nihče pa ne ve, da se je Mundov Franček v mladosti ukvarjal tudi z drugimi zvrstmi tehnike in, da je že pred in med vojno poslušal radio.

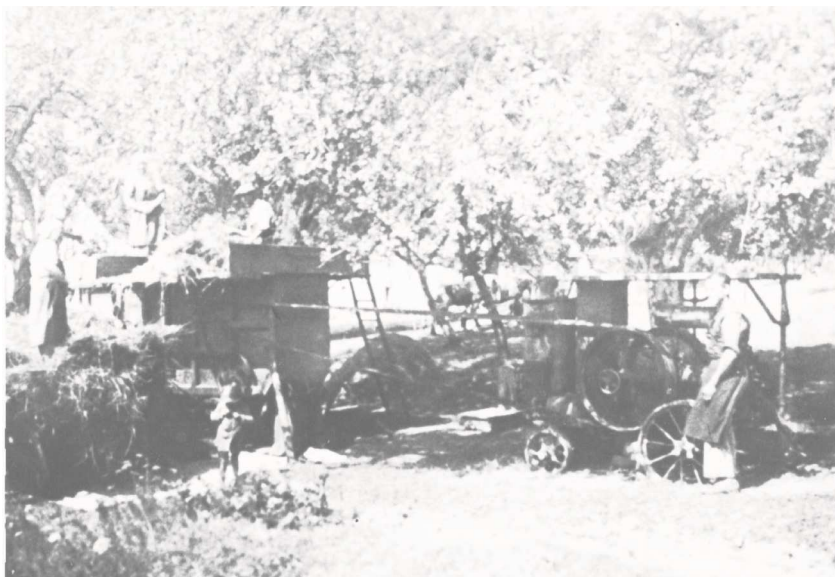
Tudi pri g. Francu Mundi iz Vodrancev moramo biološko uro deliti na predvojno, medvojno in povojno obdobje. Sam ga seveda poznam le iz povojnega obdobja*, ko sem ga kot kratkohlačnik z dušo in telesom občudoval kot poznavalca velikih strojev in motorjev v kmetijstvu. Njegovo univerzalno mlatilno in pripadajoči motor sem v petdesetih letih prejšnjega stoletja vsako žetveno sezono imel priložnost opazovati na našem dvorišču.

- *** Po petih letih realsocializma, ko je spor z Stalinom bil že nekoliko potešen, je že tudi kulakom bilo dovoljeno posedovati večje kmetijske stroje in traktorje, pa tudi že kakšen motocikel ali morda celo že osebni avtomobil. In marsikateri si je tako upal iz »starega železa« ali morda izpod slame, zadevo privleči na plano. Tudi trgovanje s tovrstno tehniko se je takrat sprostito.**

Postavitev Mundove mlatilne na naše dvorišče, je bil zame težko pričakovani dan. Ne vem, kaj je bilo težje s konji potegniti navkreber s ceste na dvorišče, ali »glomazni« pogonski motor ali pa še menda težjo mlatilno.

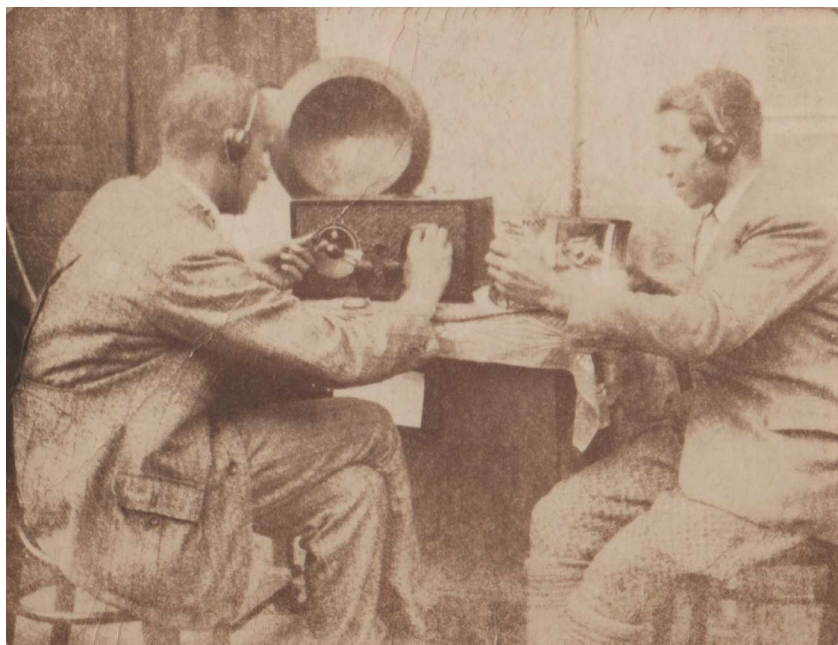
Če je bil mehak teren je bilo potrebno še dodati kakšnega konja za »forajtongo« kot se je reklo, da se je potem zadeva znašla na dvorišču pred skednjem, kjer smo pod streho imeli spravljeno snopje za mlatev oziroma kot smo rekli »mašinjenje«!

»Mašinjenje« – mlatenje žitaric v povojnem času pri Mundovih v Vodrancih - (slika v lasti sina Viktorja)

Ne vem kaj me je kot kratkohlačnika bolj vznemirjalo, ali motor z velikim vztrajnikom, ki je obenem bil jermena za dolgi in širok pogonski jermen do manjše jermene na »dromlno, ki je bil na vrhu mlatilne, in v katerega so se med »mašinjem« z občutkom spuščali snopi požete pšenice ali žita. Tudi na drugi strani osi »dromlne« so bili jermeni za pogon še ostalih gibljivih in rotirajočih delov mlatilne. Za mašinjenje, je še bilo potrebno kakšnega pol ducata težakov, odvisno kako daleč in kam se je spravljala slama.

Čeravno sem bil še golobradec, pa mi je gospod Munda, koliko je seveda utegnil med »mašinjenjem«, tudi odgovoril na kakšno naivno vprašanje o motorju ali mlatilni. Spomnim se, da mi je omenil, da je ta motor nekoč bil na neko drugo gorivo (mogoče celo na paro, kot so bile takrat znane lokomobile v Prekmurju, od koder bi naj izviral tudi njegov motor). No tedaj je že več let deloval na bencin. Pozornost je vzburjala tudi streha motorja kot nekakšno korito za vodo, ki je dejansko bila vodni hladilnik motorja.

Franc kot (tudi) Radioamater pri poslušanju radia z kolegom Joškom Tomažičem na domu v Vodrancih leta 1928 - (slika v lasti sina Viktorja)

6.1. 01. Viktor Munda, sin Franca iz Vodrancev

Ko sem študiral kako se lotiti knjige, o kogovskih »vësmëštrih«, kdo bi mi lahko o teh mojstrih še kaj več povedal, sem se spomnil na Viktorja, ki je nekaj let starejši in se spozna tako na tehniko kot tudi na zgodovino tozadevnega razvoja na Kogu in je tudi že od mladosti bil prva pomoč oçetu. Je še tudi edini, ki se spozna na tozadevno krajevno zgodovino in tudi širše. Ob tem pa ni za obiti poznejše obnove prav tistega traktorja »Normag«, ki ga je za časa Nemčije v naš kraj pripeljal Joško Tomažič, in ki ima za naš kraj in tudi še posebej zanimivo zgodovino *.

- *** Da smo takrat leta 1943 pri Sv. Bolfenku an Kaag dobili prvi traktor, ima za zaslugo, kot sem že omenil, takratni *Ortsbauerführer Joško Tomažič*, ki sicer ni bil lastnik, ampak zaslužni za ta Hitlerjev propagandni traktor v našem kraju.**

Mundovi v Vodrancih so bili na področju tehničnih novosti daleč spredaj, saj so imeli radio že v Kraljevini. Mislim, da je oče Franc prav zaradi radia bil ob prihodu Nemcev odveden v konc. lager Dachau in da je zato trpela vsa družina. Tudi iz tega vidika, da izvem še kaj več, sem se pri pisanju te knjige obrnil na sina Viktorja!

- *Intervju*

Viktor, kot nekoliko let starejši od mene, ste še edini od živih na Kogu, ki se поблиže spoznate na stanje duha tehnike oziroma njegove zgodovine v najinem rojstnem kraju, ki je s počasnimi koraki a vztrajno prodirala v naš kraj. Kot si predstavljam se prav tako še v živo spominjate večine nekdanjih kogovskih »vësmëštrov«, med katere je seveda šteti tudi vašega očeta in tudi Vas!

Atek je bil rojen leta 1902 na tej domačiji, kjer se pogovarjava v Vodrancih. Že od mladosti je bil »tehnični človek«. Pred vsem ga je v mladosti zanimal takratni pojav radia, in ki smo ga tudi nekako vzporedno z »Radio Ljubljana« koncem dvajsetih let prejšnjega stoletja že imeli. Mislim, da se je oče dokopal do te revolucionarne novosti okrog leta 1928. Bil pa je še na slušalke in seveda na baterije. Kot »vesmešter« pa si je potem še sam s pomočjo literature izdelal preprost zvočnik. Največ se je takrat in že med vojno, poleg Ljubljane poslušal še London, ki je poročal o stanju takratne politike v svetu in v Evropi, pozneje pa tudi o poteku vojnih operacij, ki jih je sprožil Hitler.

Ali je potem , ko so nas na spomlad leta 1941 okupirali Nemci, bil oče odveden v zloglasno taborišče Dachau, kjer je bil zapornik do konca - do osvoboditve od Ameriške armade, prav zaradi posesti radia?

Neposredno zaradi radia ne, ampak zato, da so k nam že prej in ob začetku okupacije hodili poslušat radio tudi drugi iz našega kraja, ki so bili izobraženci, kot recimo profesor Jože Kerenčič, ki je bil po smrti imenovan za heroja Jugoslavije. Zaradi njega je pravzaprav bil oče aretiran ter zaslišan v Ptujju in Mariboru ter obsojen na

zapor v Dachau. Drugi pri hiši nismo bili v postopku in smo ves ča okupacije in vojne vihre ostali doma.

No pa se vrniva na polje tehnične kulture, o kateri veliko veste. Dobro se še spomnim vašega očeta, ki sem ga poznal skozi vašo veliko mlatilno in pripadajočem motorju. Kako pa se Vi kot sin spominjate na to obdobje tehničnega razvoja v vaši hiši in našem kraju?

Sogovornik Viktor Munda ob zgodovinskem motorju iz leta 1902

Že dedek je imel manjšo mlatilnico, ki je že imela tresala in jo je bilo moč poganjati z geplnom. Z časom, ko so se pojavile že bolj izpopolnjene mlatilnice in je atek bil že starejši, je kupil modernejšo, ki je že imela trojno čiščenje zrnja in je tudi že zrnje polnila v vreče. K njej

smo še kupili ustrezen pogonski motor na bencin, ki je imel 8 KS in je tehtal okrog 3000 kg. Bencin pa je bil takrat za Kraljevino zelo drag, zato smo ta motor predelali na lesno oglje, gorivo za katerega je bil pravzaprav motor ustvarjen. Za to predelavo smo leta 1935 morali kupiti generator plina – peč, ki je bil podoben poznejšim generatorjem na lesni plin (holz gass), ki so jih proti koncu vojne uporabljali Nemci za pogon tovornjakov. Z nastankom Titove Jugoslavije, pa je spet bil bencin poceni, a ga ni mogel vsak dobiti, (računal sem, da je liter stal okrog 25 današnjih centov). Bil je na posebne karte. In ker je bila takrat proizvodnja krušnih žit zelo važna panoga (pomanjkanje), problema okrog bencinskih kart za naš pogonski motor ni bilo.

Viktor, zdaj pa traktor »Normag« , katerega se še najbolj spomnim. Nekaj o njegovi zgodovini, ki je nadvse zanimiva, sem že opisal v sestavku te knjige o Jošku Tomažiču, še več pa v knjigi VSE JE ZA POVEDATI leta 2009¹⁵. Kako ste po vojni prišli do tega traktorja z oznako MWM – Normag ?

Traktor je prvotno - za časa Nemčije bil last naše občine. Še največ ga je pod Nemčijo vozil Čurinov Matjaž iz Koga, ki je pri nas kot edini imel izpit za motorna vozila. Spomnim se ga, ko so iz Vodrancev vozili gramoz po cestah. To je bil tisti rumeni gramoz, ki smo ga potem videli po vaških cestah. V Titovi Jugoslaviji je traktor nadaljeval v lasti KLO Kog, nahajal pa se je v nevoznem stanju v Središču. (Mislim, da je zaradi nevarnosti pred požarom na Tomažičevi domačiji, bil skrit tja, kamor je takrat naš kraj gravitiral). V Središč-

15 Rajko Topolovec: Vse je za povedati – spisi in pisma, Ptuj 2009 , samozaložba, str. 131

ču pa so ga kar precej demolirali. Ukradeni sta bili obe zadnji kolesi in pa glava motorja. Takega smo tudi leta 1946 od KLO Kog kupili. Sicer je bilo več interesentov za odkup, oče kot nacistični zapornik, pa je takrat imel prednost.

Zdaj pa še koristim priliko, da od nekaj let starejšega sovaščana še kaj izvem! Viktor, kako pa je po vojni bilo z tozadevno privatno lastnino, kot so bili motorji, avtomobili in seveda maloštevilni traktorji. V trdem komunizmu bi ti lastniki, če bi se pojavili na cestah, bili proglašeni za kapitaliste, če že ne za sovražnike ljudstva!

Do l. 1948 je bilo še normalno, potem pa je do leta 1955 to postalo bolj »selektivno«. Lastniki motornih koles ali avtomobilov ter traktorjev so nato morali te zadeve skriti in se več ne pojavljati v javnosti - ni jih bilo moč registrirati. In takrat so tudi bil svinčeni časi – ne samo za kmeta. Traktorje so smeli imeti le v KOZ-ah, (kolhozih) in na socialističnih ekonomijah. Mlatilne in stabilni motorji za mlatilne so bili izvzeti, saj je bila potreba po kruhu zelo velika. Po »drugi svobodi«, ko je spor s Stalinom že bila preteklost, pa smo ta traktor že lahko celo kupili in ga kompletirali in ga še koristili 10 let!

Viktor, zdaj pa še zadnje vprašanje. Koliko vem, tudi za Vas velja pravilo; »... da jabolko ne pade daleč od drevesa«! Zato Vam opravičeno pripada naziv vësmeštra. Vem, da je pri Vas - tebi več inovativnih zadev v igri, da imate širok pogled in znanje o razvoju tehnike v svetu in še posebej v naši prleški regiji in seveda pri

Šivalna stroja iz začetka 19. stoletja pri Viktorju čakata na usmiljenje kot možna eksponata bodočega kogovskega muzeja v »košarkinem« pri Sv. Bolfenku na Kogu

Sv. Bofenku, a je vendar na polju izumiteljstva še največ vredno lastno ustvarjanje, med katere štejem izdelavo stroja za proizvodnjo zidne opeke s pomočjo vašega traktorja. Kako je bilo s tem izumom in koliko opek ste z tem strojem izdelali? Za obnovo v vojni razdejanega kraja, se je pri nas na Kogu še največ potrebovalo prav zidne opeke, ki so jo nekateri domačini tudi sami delali. Za lastne potrebe smo si tudi pri naši hiši na dveh »žgalnih luknjah« - 10.000 kosov zidakov sami naredili. Tudi zato mi morate o tem stroju in proizvodnji kaj več povedati!

Da. S tem strojem, ki sem ga izdelal nekoliko let pozneje, smo izdelali tod naokrog vsaj 100. 000 zidnih opek. Pri kom sem vse bil na »šteri« se več ne spomnim. Stroj je deloval na principu tlačilnega polža za ilovico, tako kot v opekarnah. S polžem se je tudi dobro prenetla vlažna ilovica, kar je bil pogoj dobre opeke. Rezanje opeke s pomočjo žice pa je bilo sprotno - avtomatsko, po tri kose naenkrat. Izdelava opek s pomočjo traktorja oziroma tega stroja za opeke, je bilo vsaj deset krat produktivnejše, od ročnega načina, pa še polovico manj delavcev je proizvodnja zahtevala.

*

Za konec pa mi je »priletni mladenič« – Mundov Viktor v 83 . letu še pokazal nekaj zgodovinsko tehničnih eksponatov, ki jih hrani v stari žitnici. Največ sem se zadržal pri eksplozivnem motorju iz leta 1902. Na njem je tablica z napisom NONPAREIL SAMOUSE ENGINE USA, HP 8. In ravno ob njem sem Viktorja tudi uspel fotografirati.

Zanimivost tega štiritaktnega Otto motorja je tudi v tem,

da ima v glavi samo sesalni ventil z zunanjim pogonom, izpušni ventil - zaklopka pa deluje samodejno kot kakšen metulj v izpušni cevi. »Tokrat ni bilo vprašanje potrošnja goriva in onesnaženja zraka«! Gorivo zanj je po mojem lahko bil bencin ali pa tudi kak drug plin ali celo lesni plin, kar pa je za takratno z naftno bogato USA bilo malo verjetno. Vžigalna naprava je izdelana iz permanentnega kotvastega magneta in se je v danem trenutku vzbujala z verigo preko motorne gredi, kot na drugi strani motorne gredi tudi sesalni ventil. Ker še takrat ni bila izumljena klasična svečka iz porcelana, so stari motorji imeli vžigalno svečko iz več plasti sljude, v katero je bila neprodušno vcepljena nerjaveča žica kot elektroda. Take svečke so si takratni lastniki motorjev največkrat izdelovali sami.

*

Poleg tega eksponata v stari žitnici ima Viktor v »ognju še nekaj želez«. Predvsem sta me privlačila čez sto let stara šivalna stroja za blago in usnje, ki bi spadala v bodoči kogovski muzej, ki se pripravlja v podarjeni vili Košar Ane.

Kovaški rezalnik navojev iz začetka 19. stol.

- ** Pod »Košarkino«, ki se v tekstu pojavlja in v kraju tudi danes govori, se pri Sv. Bolfenku in tudi širše razume podarjena vila dobrotnice g. Košar Ane, katera se zadnja leta postopoma ureja v krajevno hišo kulture.*

Vila gospe Ane Košar - kulturna hiša Sv. Bolfenka na Kogu v obnovi

Gospa Ana Košar je bila rojena v kraju Ackerl (20.6. 1893 – 21.9. 1964) pri Dunaju v Avstriji. K Sv. Bolfenku se je prižejala. Po poklicu je bila medicinska sestra, poročila pa se je z tukajšnjim učiteljem Košarjem, ki je umrl leta 1940. Gospod Košar je bil tudi premožni vinogradnik in sploh ambiciozni gospodarstvenik našega kraja.

Pred koncem življenja je dobrotnica Ana Košar nekaj vinogradov prodala in tudi podarila dobrim ljudem, ki so ji pomagali prebroditi starost. Med podarjenimi tudi ni pozabila kot goreča vernica, na cerkev. Svoj dom - hišo »kot danes razumemo

košarkino«, pa je podarila kraju Sv. Bolfenk na Kogu oziroma občini Ormož. Zaradi »gorečega hotenja« in tudi aktivnosti, da se v vojni vihri porušena cerkev čim prej obnovi in ne spremeni v kinodvorano, kot se je v trdem komunizmu govorilo, je v petdesetih letih trdega komunizma bila za krajši čas tudi zaprta.

Kletni prostor v delu pritličja košarkine hiše je že urejen in napolnjen z zgodovinskim vinogradniškim orodjem in opremo, v stanovanjskem delu vile, pa je v načrtu še kakšen kulturno turistični prostor in tudi čitalnica z deli kogovskih literatov ter možnostjo predvajanja dokumentarnih filmov kraja, ki bi se ob priliki obiskov turistov in pohodnikov predvajali.

Starejši krajan se Ane Košar še največ spomnimo kot vsestranske dobrotnice, ki nikomur, bodisi ob bolezni in nezgodi ni odrekla medicinske in tudi siceršnje pomoči .

**6.2.02. »Steyr Klub Kog - za ohranjanje
tehnično kulturne dediščine in razvoja
podeželja**

Predsednik in ustanovitelj »Steyr kluba« Kog Kolarič Milan ob svojem »steyrju« v domači garaži – delavnici

Zame je bilo l. 2009 presenečenje, ko sem v sklopu vsakoletnega Antonovanja – proščenja ob cerkvi Sv. Bolfenka zagledal postrojene stare traktorje. Na prodajni stojnici medu sem sošolca Cirila Rotarja povprašal, od kod pa še ti traktorji. Ob sneženju in mrazu so še kot pojava bolj izstopali, pa sem zato bil bolj radoveden in tudi presenečen, da so to bili domači fantje iz novoustanovljenega Steyer kluba starih traktorjev. Presenečen tudi zato, da je osnovelec kluba za ohranitev tehnično kulturne dedišči-

ne moj stari znanec - in za to zaslužni »srjanec« Milan Kolarič, ki sta si s soprogo uredila dom v idilični »vino-gradniški ulici proti Sv. Bolfenku skozi Vodranjski vrh«!

Klubski prostor kogovskega Steyr kluba. Na posnetku predsednik z ženo in Janko Štampar iz Vitana

- ***Intervju s predsednikom Kolarič Milanom***

Kako in kdaj je nastalo to nadvse zanimivo društvo na Kogu, ki tudi predstavlja kulturo kraja pod imenom »Steyr kub«?

Štirje domačini smo že kašno leto prej razmišljali, kako bi naš kraj tudi malce drugače predstavili, ne samo po dobri vinski legi in rujni kapljici. Gre za kmetijsko vi-

nogradniško področje, kjer so se ljudje že od nekdaj mučili z obdelavo vinogradov in obenem razmišljali, kako bi si olajšali delo. V ta namen so tudi posedovali nekaj starejših traktorjev kot tukaj najbolj znane Steyrje. In tako smo se kot Štajerci odločili za klub Steyr. To se je zgodilo 18.8.2008!

Koliko članov in koliko usposobljenih traktorjev že imate?

Kot že rečeno smo sprva bili le štirje, ki smo vzdrževali stare traktorje znamke Steyer, in od tedaj to število nenehno raste. Ta trenutek nas je oseminštirideset, traktorjev pa je že tudi preko dvajset.

Ali imate prijateljske vezi z drugimi takšnimi društvi doma ali v sosednjih državah?

Ko smo bili pred letom na kmetijskem sejmu v Linzu, smo se tam pogovarjali z predstavniki podobnih avstrijskih klubov in skupno ugotovili, da je naš klub edini v svetu, k nosi izvirno ime firme Steyer. Prav zato so tudi v matični tovarni, ki še vedno stoji, ponosni na nas in imamo z njimi dobre odnose.

Sodelujemo in imamo dobre odnose tudi z drugimi tozadevnimi društvi v Prlekiji in v Medžimurju na Hrvaškem, ki nimajo le traktorjev Steyr.

Presenečen sem tudi nad vašim društvenim prostorom, ko ste me ob Antonovanju 2016 povabili vanj. To je kletni prostor nekdanje Hranilnice in posojilnice pri Sv. Bofenku na Kogu, sedaj pa kulturne dvorane na Kogu in krajevnega urada. Kako ste to uspeli?

Ni bilo težav s KS, saj so predstavniki krajanov prav tako ponosni na to kulturno pridobitev, ki naš kraj afirmira skozi tehnično kulturo!

Kot vem ste že organizirali nekaj večjih prireditev. Na katero ste najbolj ponosni?

Republiško prvenstvo v oranju s staromodniki vseh znamk na Vitanu l. 2014 - v organizaciji Steyr kluba Kog.

Da, na Vitanu smo leta 2008 organizirali tekmo v oranju s »staromodnimi traktorji, kar je bil precejšen zalogaj za naš mladi klub. Oranje je bilo 16.7.2014. Sodelovalo je 19 staromodnih traktorjev različnih znamk. Povabili smo društva iz okolice in tudi iz Hrvaške. Tekmovali smo po pravilniku staromodnikov. Denarna sredstva smo dobili s sponzorji (občina Ormož in Središče ob Dravi). Lokalna TV iz Ormoža je dogajanje posnela, ni pa znano, kdaj je bilo predvajano. Podobne načrte

imamo tudi v prihodnje, težava pa je v tem, da morajo kmetje takoj po žetvi strnišče podorati. V letu 2015 smo tudi prikazali oranje v Obrežu pri Središču ob Dravi, kjer je prav tako bila dobra udeležba.

Propagandna prikolica Steyr kluba postrojena s traktorji pri Sv.Bolfenku.

6. 2.03. Kutnjak Ivan, Kog

Franc Kutnjak- član Steyr kluba Kog v svoji ustvarjalnici v Gomili

Da ne bi izgledalo, da iščem in opisujem samo veterane in že umrle kogovske »vësmëštrë«, oziroma kot da v rojstnem kraju več ne bi bilo podmladka na polju »izumiteljstva«, sem bil vesel, ko sem od predsednika »Šteyer kluba« izvedel in na Antonovem srečanju traktoristov l. 2016 spoznal tudi mladega kogovskega izumitelja g. Kutnjaka Ivana, ki domuje tako, da ima hišo na Kogu, delavnico pa v Gomili in v kateri nadaljuje delo nekoč številnih - kogovskih »vësmëštrov«.

- *Intervju*

»Samohodka« - plato za obiranje sadja

Kaj Vas je privedlo do tega, da ste kot mladenič rojen 1964 začeli razmišljati o izvornih iznajdbah za pomoč pri delu v vinogradih in sadovnjakih, ki obkoljujejo vašo hišo? Presenečen sem tudi nad urejenostjo in kompletnostjo vaše ustvarjalnice - delavnice, zato bom prvo vprašane zastavil, če ste izučeni strojnik ?

Ne, naredil sem srednjo kmetijsko šolo na Svečini, kjer smo tudi imeli raznoliko kmetijsko mehanizacijo, ki jo je bilo potrebno popravljati

Kot vidim, ste že izdelali kar nekaj inovativnih pomagala oziroma celo strojev za delo na vaši kmetiji. Omenjate traktorski mehanski nakladalec gnoja, ki ga že uporabljate štirinajst let, pa poseben stroj za ravnanje betonskih soh v vinogradih, več obnovitev starih traktorjev kot seveda tudi vašega oldtimerja Steyjer, itd. Pa Vas bom še vprašal, kakšni izum pa nastaja prav sedaj?

Že lani sem začel z delom samohodne platforme, kot sem tej zadevi dal ime. Pogon ima na vsa štiri kolesa, motor pa je od traktorja Tomo Vinkovič. S to napravo sem imel veliko dela in še ni gotova, čeprav sem jo že preizkusil. Največ dela je bilo s prenosom krmilnega in sploh upravnega sistema na samo platformo, kjer sem potem kot upravljalec platforme in še obenem obiralec sadja. S hidravličnimi prenosi komand za upravljanje na platformo je bilo veliko dela.

Verjamem, saj imam s hidravljiko izkušnje iz lastnega delovnega področja pri proizvodnji aluminija

6. 2. 04 Hlebec Jožek, Lačaves 29a

»Mala galerija Naive« pri Sv. Bolfenku

Jožek je moj sošolec iz (originalne) stare šolske zgradbe pri Sv. Bolfenku na Kogu, ki je več ni sedemdeset let. Najino šolo je še zgradil cesar Jožef II - sin Marije Terezije, potem pa so jo zaradi nemške »trdnjave« v vojni vihri popolnoma razrušili Bolgari. Po vojni pa je najino šolo nadomestila graničarska karaula oziroma baraka kot smo ji rekli. (Preko Sv. Bolfenka je za časa nemške okupacije potekala meja med Velikim Reichom, Madžarsko in Paveličevo NDH). Vse, ki smo že imeli kakšen razred nemške šole, so nas v jeseni 1945 stlačili v drugi razred, ki je bil v največjem prostoru graničarske barake.

Po četrtem razredu, pa sva se kot sošolca razšla in se pozneje kot mladince videvala le še med mojimi obiski rojstnega kraja.

Ponovno pa sva se zblížala v letu 2012, ko sem v rojstnem kraju iskal pričevalce za knjigo »*Podaljšano partizanstvo*«. Jožek mi je znal povedati o »svinčenih časih« za kmeta - kulaka v rojstnem kraju več kot sem vedel sam.

Pogled na dvorišče - na ustvaritve Jožekove naivne umetnosti

Na domu v »idilični vinsko turistični ulici Vodranjskega vrha«, ki ga iz severa in juga obdajajo vinogradi, sem nalletel na umetniške stvaritve naive. Kakšnih petdeset stva-

ritev iz lesa je najti okrog in v hiši. Nisem mogel mimo, da nekaterih ne bi ujel v objektiv! In tukaj je priložnost, da bežno predstavim Jožeka kot naivnega »vësmëštrskega« umetnika iz Koga.

- *Intervju*

»Tihožitje umetnika«, »Jožekove plastike«

V kakšnem času so te plastike, lesorezi, rezbarije,... okrog in v hiši nastale? Imam vtis, da je za to množico stvaritev bilo potrebno več deset let?

Največ sem naredil v zadnjih dvanajstih letih, ko sem si uredil delavnico. Seveda pa sem o

tem že mislil prej, ko sem po Sloveniji in tudi Nemčiji ob podeželskih hišah videl podobne stvaritve iz lesa, kamna pa tudi iz železa. Nekaj mojih stvaritev pa je tudi po lastni zamisli!

Vidim da je največ lesorezov, plastik in tudi rezbarij. Mnogi, ki ne znajo ceniti naivne umetnosti, (ki jo še tod največ ustvarjajo sosodje naivci v hrvaškem Zagorju pa tudi njihovi Podravci kot slikarji naivci), bi morda temu rekli kič, kar pa nebi držalo. Gre za priznano vejo upodablajoče umetnosti - Naivo! Iz katerega lesa je najlažje rezljati plastike oziroma ga oblikovati?

»Ob gradivu s škrebljico«

Najlažje je z dleti, rašpli, žagicami in raznimi noži obdelovati mehki les ki nima poudarjenih trših letnic, to pa sta pri nas vrbov in lipovina. Najtežje pa je obdelovati hrastovino in še zlasti staro iz sodov, iz katerih je pri meni nastalo tudi več uporabnih predmetov. Prav s starimi sodi imam izkušnje, saj sem iz starih hrastovih sodov naredil okrog deset miz in okrog trideset stolov.

Pa vsi ti stoli in mize niso tukaj v hiši!

Ne, šest miz sem podaril za bodoči muzej na košarkinem - katero vilo občina Ormož že več let ureja za bodoči Kogovski muzej in krajevni turistični biro. Tam so mize in stoli že nameščeni v kletnem – vinskem delu muzeja, ki je že nared. Najstarejši stol je iz soda letnice 1935.

Za obnovo Košarjeve vile sem seznanjen, saj zanjo navijam tudi sam. V njej bi naj bil tudi krajevni turistični biro in še tudi manjši muzej kogovskih »vësmëštrskih« stvaritev ter razstava starega kmečkega orodja iz našega kraja. Tudi sam bi želel za ta krajevni muzej kulture podariti kakšen že tudi zgodovinsko tehnični eksponat. Kot n.p. prvo izdelano vrtno kosilnico v Jugoslaviji. Tudi kogovski literati bi naj v zgornjih delih vile dobiti svoj prostor v obliki manjše knjižnice - čitalnice, kjer bi si tudi pohodniki in romarji lahko ogledali kašen kratek dokumentarec o našem kraju.

6.2. 05 Belšak Franc, Stara Gora 10, pri Sv. Juriju ob Ščavnici v Slov. Goricah

Na novo postavljeni dvestoletni mlin na veter – kronsko delo »Turističnega društva« iz Stara Gore v Slovenskih Goricah

Gospod Belšak Franc je eden od naših največjih, če že ne največjih slovenskih »borcev« na polju ohranjanja tehnične kulturne dediščine kmetijske mehanizacije. V isti sapi dodam, da ima na tem polju primat tudi njegovo Oldtimer društvo v Stari Gori, ki ohranja zgodovinske eksponate kmetijske mehanizacije iz osemnajstega in devetnajstega stoletja. Greh pa bi bil, če bi pozabil na njihovo kronsko delo – obnovo večstoletnega mlina na veter, ki mu prav tako ni para v Sloveniji. V tej družbi znanih Slovencev iz osrčja »Prleških Aten«, si sogovornik zagotovo zasluži naziv za prleškega »vësmëštra«.

Ne gre za slučaj, gre samo za potrditev fenomena o znamenitih prlekih, ki jih je rodila ta »čudežna prleška zelja«, kot se je ob postavitvi spomenika dr. Antonu Korošču pri Sv. Juriju leta 2006 izrazil slavnostni govornik - takratni predsednik slovenskega parlamenta dr. Franc Cukjati. Dr. Anton Korošec je že zastopal Slovenijo na cesarskem dvoru na Dunaju in potem v Beogradu, kjer je bil po razpustitvi vlade leta 1929 oziroma streljanju v parlamentu tudi mandatar za sestavo nove jugoslovanske vlade.

Sokrajan področja »Prleških Aten« gospod Belšak Franc je neumorni zbiratelj in tudi ustvarjalec zgodovinskih eksponatov iz našega in tudi svetovnega razvoja kmetijskih strojev, ne da bi kdaj koli pomislil, če se mu vse to izplača. Prav zato sem bil vesel, da sem ga 14. avgusta 2016 našel na domu in se z njim spoznal ob številni zbirki starih traktorjev in drugih kmetijskih strojev zgodovinske vrednosti.

Koristim še priložnost dodati, da je središče »Prleških Aten«- Sv. Jurij ob Ščavnici, tudi kraj Slovenskih Goric,

ki si je poleg Sv. Tomaža, Sv. Ane, Sv. Andraža in še morda katerega kraja v Prlekiji o propadu komunizma izbral vrnitev izvirnega okraska »svetosti« kraja, katerim so brezbožni komunisti v času trdega komunizma, ta okrask nasilno odstranili!

Intervju

Pogovor s F. Belšakom na domu v Stari Gori avgusta 2016

Po osebni predstavitvi sem ga seznanil, da sem na internetu zasledil, da je 14. avgusta 2016 v Stari Gori srečanje traktorskih oldtimerjev, in sem se tudi zato odpravil v Staro Goro. Pristavil sem še, da sem pravzaprav prišel z namenom, da se v »živo spoznam s človekom«, o ka-

terem sem že slišal in ga tudi na TV videl ob »traktorju na drva«, in ki je menda edino takšno vozilo v voznem stanju v Sloveniji.

»Veste«, sem mu še uvodoma razkril kot mlajšemu, »jaz sem še iz tiste generacije, ki se še v živo kot takratni šolar spomnim tovornjaka na »Holz Gass«, s katerim so Nemci leta 1944 prišli po cerkvene zvonove k Sv. Bolfenku na Kogu«!

Povedal sem mu še: »Videl sem Vas na TV pred leti, ko ste na nekem srečanju traktorskih oldtimerjev v Slovenji s vžigalnikom preizkušali, če ima vaš traktor že dovolj dobrega plina (holz gassa - ogljikovega monoksida) za zagon. Mislim, da je to bilo nekje blizu Ljubljane. In sedaj imam čast, da sem pri Vas in se o tem traktorju in še o vsem drugem v zvezi s kulturno dediščino naše kmetijske mehanizacije pobliže seznanim. To bo knjigo VĚSMĚŠTĚR še naredilo zanimivejšo! Kaj boste na to rekli?«

Vesel sem, da o tem pišete, saj bo drugače šlo vse v pozabo. Le kdo od mladih pa se še danes trudi brez plačila za ohranitev tozadevne kulturne dediščine! Čisto drugače je to na zahodu, kjer sem obiskal nekaj takšnih klubov oziroma njihovih prireditev. No,... počasi se pri nas to stanje le izboljšuje!

Tako na malo morajo biti pripravljena drva za peč – generator lesnega plina , kateremu plinu se učeno reče ogljikov monoksid (CO).

Najprej Vam bom pokazal nekaj tozadevne literature, potem pa bova šla pogledat zbirko. Prvo bova pogledala v mojo delavnico, kjer se mučim z obnovami starinskih traktorjev in drugih še bolj zgodovinskih pogonskih motorjev v kmetijstvu. V delavnici so trenutno štirje starinski traktorji in tudi tisti na »Holz Gass«, ki vas najbolj zanima.

Ali ste vse to, mislim na generator- peč, filter, hladilnik za plin, dozirnik plina, kar vidim na traktorju, sami izdelali?

Da, izučil sem se za avtomehanika, sam pa sem se še naučil struženja, varjenja, itd.

Kot vidim je generator – peč montirana na znanem češkem Zetorju, ki je v osnovi Diessel, ta vaš primerek pa je kot izgleda bencinar, saj vidim, da ima elektro razdelilec visoke napetosti v povezavi s štirimi svečkami?

Da, prav ste videli! Naprej sem diessel motor Zetorja preuredil na bencinski pogon, saj se lesni, kot vsi drugi plini za pogon eksplozivnih motorjev vžigajo s pomočjo svečk.

Kako pa se ta peč zakuri in kako dolgo morate kuriti, da generator proizvede dovolj plina za zagon motorja?

Zgoraj se odpre pokrov in vanj se nasujejo od 5 do 8 cm veliki koščki popolnoma suhih drv. Najboljša so bukova, gabrova, hrastova,...! Še boljše pa bi bilo, če bi imeli koks, oglje, antracit. Nato se drva skozi posebno odprtino na spodnjem delu peči prižgejo z to baklo (cunjja prepojena z nafto), istočasno pa se mora s sesalcem sesati zrak skozi celotni sistem (generator , filter , hladilnik in motor) in to tako dolgo, da začnejo drva

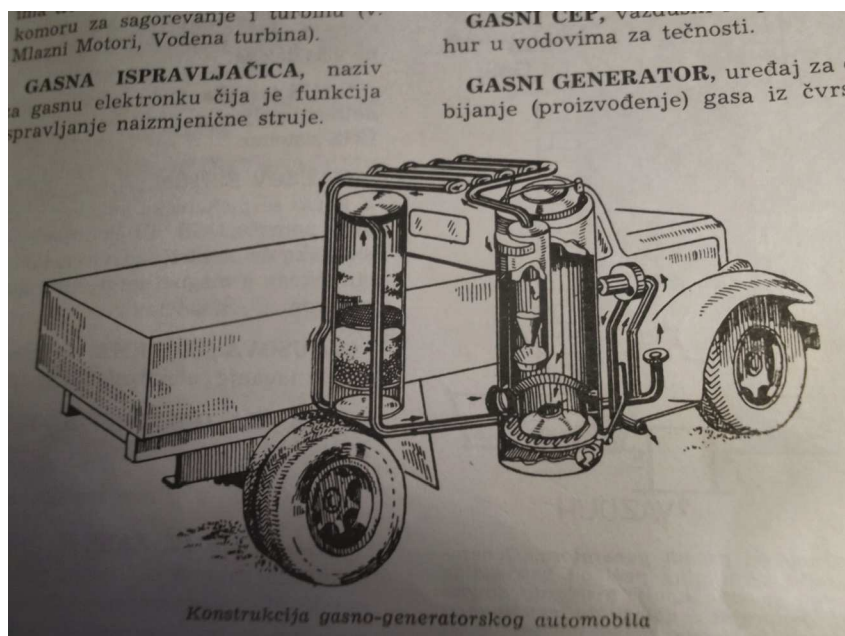
pošteno tleti in da se na izhodu sistema pojavi že dovolj bogat plin, kar se ugotovi s prižigom plina. (Jaz sem si sesalec naredil na akumulatorski pogon, nekateri v Evropi, kot sem videl, pa imajo tudi ročne sesalce za zagon generatorja). Ko se na izhodni odprtini celotnega sistema pojavi ob prižigu normalen plamen, se izhod plina zapre in motor, če gre za (traktor, avtomobil) zženemo z zaganjačem, če pa gre za stabilni motor, pa ročno. Med delovanjem si motor iz spodnje strani generatorja oziroma žerjavice sam sesa sveži plin, tako da se pri dodajanju novih drv v generator, motor ne ustavi. Vsa ta procedura – zakurjenje in napolnitev celotne verige s plinom traja kakšne pol ure ali manj.

Pogled s strani, ker je viden filter in hladilnik plina

Zakaj pa še mora biti hladilnik plina, glede filtra mi je razumljivo?

Dognano je, da se pri ohladitvi plina le ta koncentrira na manjši volumen in je zato večje eksplozivne vrednosti. Za dvajset odstotkov se lahko tako poveča moč motorja. Sicer pa se s (holc gasom) lahko doseže do osemdeset odstotkov moči bencinskega pogona.

Skica plinske naprave na drva pri tovornjaku – (Ilustrirani leksikon tehničkih znanja »Panorama« 1968 Zagreb)

Zdaj pa bi bil vesel, če bi še na kratko kakšno rekla o ostalih zgodovinskih primerkih, ki jih imate v tej veliki delavnici in tudi zunaj nje!

Toliko je že tega, da Vam vsega niti ne bom utegnil pokazati. Vsak primerek, bilo da gre za traktor ali kakšen drugi zgodovinski agregat, ima svojo zgodovino, kako se je znašel pri meni. Mnoge sem tudi »rešil« pred razrezom na odpadih. Nekaj pa sem jih tudi kupil, ali zamenjal v tujini. »Danf mašino« na parni pogon iz leta 1886 sem kupil v Belgiji! V njo zakurim ob »velikih praznikih«, ko z njo ekskluzivno na prireditvi mlatimo pšenico, ali delamo kaj drugega !

»Danf mašina« (parni stroj) – motor iz leta 1886

Zdaj pa še vprašanje, kam boste vse to v Stari Gori spravili, da bo ostalo za zgodovino in zanamce?

Ravno to v našem društvu sedaj rešujemo! Imamo že parcelo kjer se bo sezidal primeren muzej in v njem bodo našli svoj prostor tudi moji traktorji in drugi zgodovinski pogonski stroji v kmetijstvu.

7.0.00. NEMIRNI DUH OTROŠTVA

7.0.01. » opekice«

(Tako kot je bilo pri meni, je tudi pri drugih, ki jim lahko rečemo, da so bili ali so še »vësmëštri«, saj kot se reče..., » da jabolko ne pade daleč od drevesa«!

Ko smo si po vojni vihri obnavljali porušeno in požgano domačijo, smo si sami delali zidno opeko. Mislim, da je inspiracija »moje proizvodnje opekic« izhajala od tod).

No, nismo si opeke delali čisto doma ob hiši v Jastrebcih niti čisto sami, ampak pri očetovem čebelarskem prijatelju Janezu Mavriču na Vitanu, kjer se je v že skopanem protitankovskem jarku (pancer grabi), ki je bil ročno skopan za obrambo pred Rusi, nudila prilika glede primerne ilovice, vode in tudi prostora. Šlo je torej za partnersko in skupinsko delo in da ne rečem kooperacijo, kot smo rekli v komunizmu!

Atek je najel dve luknji (žgalna tunela), v katerih se žgala opeka. Šlo je torej z okroglo 10.000 kosov zidne opeke. Na luknjo – žgalnega tunela je torej bilo potrebno zložiti 5000 surovih – posušenih zidakov.

Nič kolikrat sem v času delanja opeke pešačil na Vitan. V velikem cekarju sem mimo mamine domačije, kot se je takrat še pisala Neža Štampar, ciglarjem nosil malico in pijačo.

Opeka se je delala tako, kot pred stoletji - brez vsakršnega stroja. Šef »cigel ekipe« je bili takorekoč »majstor

svog zanata«, kot se je reklo pri nas blizu hrvaške meje. Na težkem delovnem pultu iz debelih plohov je v julij-ski vročini gnetel ilovico v oba lesena modela, ki sta predstavljala standardno velikost zidne opeke (25x12 x 5 cm). Drugi član ciglarske ekipe pa je drugi napolnje-ni model z ilovico sproti odnašal na odlagalni oziroma sušilni plato, katerega so predstavljale deske. Z ilovico napolnjeni model je nosač previdno iztresel, da ni priha-jalo do izmaličenja profila opeke. Kolikšna je bila norma na uro, na dan, ni bilo moč od šefa »cigel ekipe« izvede-ti. Za mene kratkohlačnika je bila ogromna! Če je šlo na žgalno luknjo, ki jih je bilo deset, 5.000 kosov, potem jih je mojster moral v dobrem mesecu lepega vremena, zg-nesti v modela vsaj 50.000 kosov. Štirje iz ekipe »ciglar-jev« pa so z nogami in rokami pripravljali – gnetli ilovi-co. Ravno pri tem, kašna je bila gnetljivost surovine, je bil mojster za delovnim pultom zahteven.

Ko sem že pri šefu oziroma mojstru, moram še kaj »spe-cialnega« napisati o njem, saj je prav on pri proizvodnji opeke vzbujal največ pozornosti. Že ko si ga pogledal kot postavo, si se moral smejati! Bil je majhne čokate postave z velikim trebuhom, ki mu je v kratkih hlačah ter zgoraj brez, ob delovnem pultu še posebej izstopal. Na hitrico bi ga marsikdo »napačno ocenil«, a je bil brihten možakar. Imel je še samo en zob in čisto golo glavo, ki jo je pred soncem zakrival z slamnatim klobukom. Če je kdo v to podvomil, je ta edini zob tudi pokazal. Pri jedi pa ga ta škrbina ni prav nič ovirala! Od vsega sem si pri mojstru najbolj zapomnil pravcato oponašanje to-varniške sirene. Sireno je zatulil ob delovnem pultu pred začetkom dela, dvakrat ob malici in na koncu »šihta«.

V trdem komunizmu, ko smo bili pod komando Stalina in

še kašnih dvajset let pozneje, če celo ne do osamosvojitve, se je v vseh tovarnah na veliko tulilo s sirenami, ki so še ostale od alarmiranja pred zavezniškimi letali za časa Nemčije ali pa so kje bile tudi postavljene v »zlati svobodi«. In natanko takšno tovarniško tuljenje sirene je šef njegove »cigel fabrike« oponašal. Moram reči, da je znal zatuliti s tako močnim glasom, da se je marsikateri prisoten, pa četudi je vedel za to njegovo »specialnost«, ob nenadnem zatuljenju ustrašil. Prav pri tuljenju, se mu je v celoti pokazal že omenjeni edini zob, ki ga je še pre-mogel.

Ob zaključku poročila o »cigelfabriki«, moram še ome-niti tritedensko sušenje surovcev na soncu pod improvi-ziranimi nadstrešji iz slame, da v slučaju dežja zloženi surovci ne bi razpadli. Lahko še povem, da je oče pri proizvodnji opeke imel še največ dela s pripravo drv in »fažija« za žganje opeke*.

- * *Fažija - (butara) je za koga tudi »nova« itajansko - prleška beseda. Za pripravo butar iz šibja oziroma malce debelejšega vejevja, si je oče že kakšno leto prej izdelal posebno pripravo - »locen«. Z »locnom« smo ob podiranju v gozdu, ko smo pripravljali les za obnovo požgane domačije in tudi za drva, delali fažije. S pripadajočim lesenim drogom so se veje v locnu še bolj zdrgnile - stisnile v kaka dva, tri mere dolgo kompaktno butaro, katera se je nato na več mestih še povezala z »gožvami« iz vrbovih šib. Ob žganju opeke, ki je bilo v jeseni, so butare že bile popolnoma suhe in so v kurilnih tunelih*

– luknjah gorele kot bakle. Prav z »fažijem« se je dosegla najvišja temperatura v žgalni kopi. Naenkrat je zložena opeka v kopi postala krvavo rdeče barve. V sami luknji – gorilnem tunelu pa je opeka že bila preveč pečena in se ji je reklo klinker.

Prav pri zlaganju surove opeke v kopo in nato pri žganju, je mojster proizvodnje pokazal vso znanost in sposobnost, ki je na koncu opravičila vse njegove zahteve, šege in neumnosti pri proizvodnji opeke. Kurilo se je deset dni dan in noč.

In da še zaključim! Opeko smo delali skozi poletje 1946 ali morda leta 1947. Spomnim se še tudi, da sva opeko z dedekom - »očom« iz žgalne kope na Vitanu po 400 kosov z vozom odvažala domov še naslednje leto.

*

In prav ob tej – » proizvodnji opeke« sem dobil navdih, da sem se še sam lotil izdelave »opekic« iz blata. Na »ganjku« (hodnik pod kapom hiše) je bil moj prostor. Za modele sem uporabil škatlice od vžigalic – šibic. Delal sem jih iz krtin v sadovnjaku.

»Opekice« sem uporabil za gradnjo dimnika moje pastirske peči na travniku, kjer sem pasel krave. Mislil sem, da se bodo ob kurjenju same zapekle, kot so se one v kopi, a se to ni zgodilo. Zato se mi je dimnik, ki je bil visok kakšnega metra, ob prvem večjem jesenskem dežju razmočil in sesul.

7.0.02. Pištola na domači pūnfer in kūgle

(Tako po vojni so malo starejši od mene na sorazmerno preprost način prišli do ta pravih pištol, »šmajсарjev« in pušk. Malo mlajši pa smo si potem, ko nas je v to privedla lahkomišelnost minule vojne, in orožja ni bilo moč več nikjer v naravi najti, na razne načine pištole poskušali izdelati sami!)

»Titovi pionirčki z rdečo ruto in titovko na glavi smo seveda tudi morali imeti orožje- (lesene puške), da smo bili ta pravi partizani!«

*

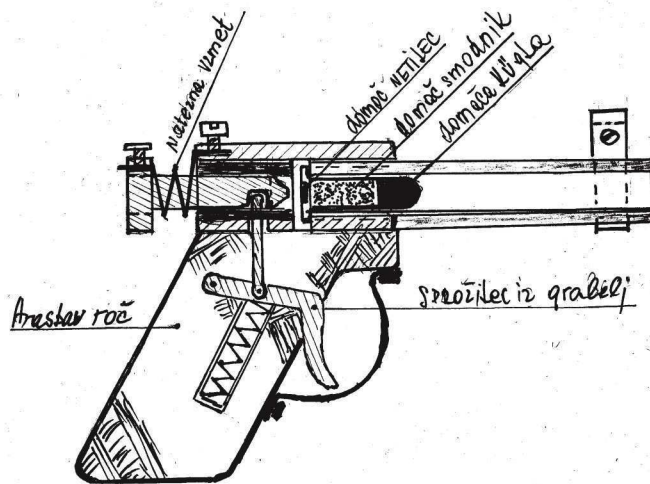
Po objavljeni amnestiji za najdeno orožje, ki je sledila dokaj hitro po koncu vojne, so poslušni starši prijavili dve najdeni puški*. Ena je bila nemška »mauzerica«, druga pa je bila ruska »manliharica«. Vem pa, da ene ruske puške oče ni oddal, ker jo je mislil kdaj pozneje, ko bi se razmere uredile in bi nastopili boljši časi, predelati v šibrovko - v lovsko puško. Za skrivališče te puške sem izvedel in jo tudi večkrat nato na prazno sprožil. Ker pa objUBLJENE »zlate svobode« za kmeta ni bilo od nikoder, do veselja - predelave puške nikoli ni prišlo. Na koncu pa jo je očetu nekdo, ki je pri nas prešal jabolčnik, iz skrivališča za strešnim tramom odkril in jo ukradel.

- *** Po prijavljeni puški po amnestiji sta prišla dva miličnika. Eden od njiju je kar na pragu hiše vtaknil svoj naboj v »mauzerico«, jo položil na ramo in ustrelil v zrak. Na zmrdo vaje očeta glede divjega streljanja na pragu hiše, je očetu drugi miličnik zabrusil;**

»Brez strahu, nič se bat, saj sva izkušena partizana«! Ravno to, da sta bila partizana«, mi gre v prid vsebine moje knjige »Podaljšano partizanstvo«, kjer opisujem povojne protikomunistične bojevnike – Matjaževo vojsko, ki so v večini izšli iz partizanskih vrst. Mnogi čitalci so namreč skeptični, da bi bivši partizani postali Križarji!

*

Ko smo na ta način po vojni Titovi pionirji ostali brez »gvirov«, smo začeli razmišljati, da si nekaj izdelamo sami. Večina pionirjev z rutico in titovko je morala biti zadovoljna z lesenimi puškami, starejši in že večji ročnih del, pa smo začeli izdelovali ta »prave«. Tudi zato sem bil na svojo »inovativno« pištolo zelo ponosen.

Spominska skica mojega prvega resnejšega izdelka iz l. 1946 ali 1947

Leseni del pištote sem izdelal iz hrastovine, poglavitni del kovinskega mehanizma pa sem izdelal iz različnih sestavnih delov, ki sem jih našel v izboru starega železa v atekovem »vērštatū«. Cev sem našel prav takšno, da je imela luknjo - kaliber nemškega »šmajserja«, saj sem sprva računal na njegove »patrone«, ki jih je bilo še v izobilju. Za sprožilni mehanizem – petelina (obarača), mi je prišel prav že primerno ukrivljeni zobec od železnih grabelj. Ko so med izdelavo pištote od hiše izginili omenjeni naboji od »šmajserja«, sem se odločil, da tudi naboje izdelam sam. Za večkratno uporabo sem uporabil le prazne tulce od »šmajserja«, ostala tehnologija izdelave nabojev, kot polnjenje s smodnikom, vgraditev »kapslna« - netilca, in vlivanje krogel iz svinčenih tub od zobnih past, pa je bila moja pogruntacija.

Po osvojitvi tehnologije smodnika iz domačih surovin, ki sem jo osvojil že kakšno leto prej, je bil »moj izum« tudi netilec (kapsln). Skrivnost netilca je bila v žveplu od vžigalic, s katerimi sem dolgo eksperimentiral. K nastrganemu žveplu iz vžigalic sem še dodal malo peska. To zmes pa sem moral previdno natlačiti v jamice za netilce originalnih tulcev in še zmes nato z lepilnim trakom prekriti, da zmes ni izpadla iz jamice in, da se ni navlažila. Seveda do tega »izuma« ni prišlo brez številnih poskusov. Opisana zmes je namreč bila občutljiva na trenje, saj se je že ob rahlem udarcu udarne igle žveplo vnelo. Krogel iz svinčenih tub pa sem odlival v vdolbine, ki sem jih predhodno po meri originalne »kügle« izdelbel v opečni zidak.

Pištola je delovala bolje kot sem pričakoval. Res je, da sem moral za vsako polnitev – strel, cev odviti iz ležišča in vanjo vložiti naboj in jo ponovno priviti, pa sem ven-

dar z izdelkom bil zelo zadovoljen. Z njo sem nato bolj na tajno streljal tako dolgo, dokler ni sosed Franc Rubin opazil, da ima preluknjana vrata na skednju. Kmalu je tudi oče spoznal, da moja pištola ni samo za »hec«, saj je tudi on našel luknje na vratih listnjaka.

Zaradi lukenj v vratih in še bolj zaradi pištole same, sem jih nato tudi dobil s šibo po zadnjici in mojega ponosa - pištole je bilo konec. Nikjer pri hiši je več ni bilo. Ni mam tudi nobene fotografije. Na hitro po spominu sem za knjigo narisal bežno skico, ki je bolj podobna patentni skici, kot pa delavniškemu načrtu!

7.0.03. Miniranje kamna in štorov

Malokdo ve, da smo nekoč v Jastrebcih imeli kamnolom. Ta se je menda odprl za gradnjo oziroma modernizacijo ceste Vitan – Sv. Bolfenk¹⁶. Obrisi prastare ceste oziroma boljše rečeno kolovoza se še vidijo, kot recimo na levi strani strmine iz Jastrebccev proti Vitanu in na desni strani strmine proti vrhu Sv. Bolfenka. Še kakšno desetletje, pa ne bo več zaznati nekdanje ceste - danes še vidne »hrupače«, ki so jo skozi stoletja kopala kolesa kmečkih voz in hudourniki, »hrupače« ki se že dolga leta »zavažajo« z viški zemlje pri kakšnih novogradnjah. Ni dvoma, da je sedanja asfaltna cesta boljša in varnejša!

Potresna opazovalnica na prostoru nekdanjega kamnoloma v Jastrebcih – med Vodranjskim vrhom in Jastrebcem, ko se ta dolina v Tumpovčaku proti Sv. Bolfenki zaključuje.

16 Vičar Zorko: Album družine Vičar-Kog v Ruševinah, HTML Ljubljana 2003

Nato je kamnolom v Tumpovčaku skoraj za sto let »zaspal«, po vojni pa je ideja o kopanju kamna ponovno vznikla, a le za nekaj časa. Po kakšnem desetletju, dveh pozabe nanj, pa je na tem mestu - točki postavljena državna potresna opazovalnica.

Vodja del v kamnolomu je bil že priletni tesarski mojster Zadravec Franc iz Jastrebec. Ko je kakšno leto po vojni prvič počilo in se je visoko dvignil siv oblak prahu in dima, me ni moglo nič zadržati, da ne bi stekel čez travnike h kamnolomu. Za tisti dan so po »streljanju« imeli dovolj dela, saj je bilo potrebno kamen spraviti iz jame na plano. Od mojstra sem izvedel, da bo naslednji dan spet počilo, zato sem že zjutraj bil tam in spremljal pripravo na novo miniranje skale. Opazoval sem, kako je dotični z »hamrom« (kladivom) udarjal po dolgem »štemmajzlnu« železnem sekaču, da se je ta po milimetrih pogrezal v trdo skalo pod hrib. Za vsakim udarcem je sekač obrnil v drugi položaj. Občasno pa je iz vrtine z malo žličko na dolgem žičnem ročaju izvlekel nasekani prah. Nekaj ur je trajalo, da se je na ta način izvrtala kak meter globoka luknja v trdo skalo. Ko je mojster menil, da je luknja dovolj globoka, je k njej pristopil sam. Iz večje usnjene torbe je privlekel posodo s smodnikom ter ga po mericah previdno spravil v izvrtino in ga še z leseno palico narahlo potlačil. Iz drugega predala torbe pa je nato izvlekel v kolobar zvito vžigalno vrvico - »cinžnoro« in jo prav tako narahlo potisnil v luknjo do smodnika. Nato je še z leseno palico v luknjo natlačil nekaj časopisnega papirja, ter jo še do vrha napolnil s suho ilovico.

Vse za sprožitev eksplozije je bil pripravljeno! Vsi smo morali iz jame, le mojster Zadravec je ostal v njej. Pre-

den je vrvico prižgal, je še ugotavljal hitrost gorenja vžigalne vrvice. Košček vrvice je zunaj jame prižgal in gledal na uro, kako dolgo je gorela. Ugotavljanje hitrosti gorenja vrvice, je bilo potrebno zato, da se je potem odločil, kje molečo vrvico iz luknje odrezati, da bo varnost zagotovljena. Ko smo ostali že bili v zaklonu izven jame, je iz jame še pribežal mojster. Čez nekaj sekund je strahovito počilo in na enkrat smo bili v oblaku prahu. » Kamena toča«, ki je padala naokrog, ni nikogar zadela. Po miniranju je bilo spet za kakšen dan spravljanja kamna iz jame.

*

Daljši uvod o miniranju je zato, da se ve, kje sem se »izučil za minerja«! Ker okoli hiše nismo imeli kamnitih skal, imeli pa smo šture od podrtih dreves v sadovnjaku, in za katere sem že slišal, da se tudi razstreljujejo s smodnikom, sem se lotil teh. Imel sem torej vse potrebne rekvizite, tudi smodnik, ki sem si ga izdelal že prej, nisem pa imel »cinžnore« (vžigalne vrvice). Luknjo premera kašnih 30 milimetrov in globine kakšnih 30 cm sem zvrtil s ročnim svedrom, ki ga je imel oče. Že med planiranjem tega podviga mi je prišlo na pamet, da elektrika lahko nadomesti vžigalno vrvico. V ta namen sem naredil nekaj poskusov. Vedel sem že, da na kratko sklenjeni žici z elektriko s tanko žičko, povzroči stalitev te žičke z močnim bliskom. (Na ta način smo tudi že ponoči fantje strašili punce v dijaškem domu v Ljutomeru).

Kabel, ki je vodil iz luknje napolnjene s smodnikom, sem nato z vsemi mogočimi podaljški podaljšal do bližnje vtičnice. Pred vtikom kabla v el. vtičnico sem še enkrat preveril, če se slučajno v sadovnjaku kdo ni približal

miniranemu štoru. Eksplozija, ki je sledila, je naredila takšne razpoke na štoru, da ga je potem brez muke bilo moč s sekiro razsekati. Na ta način sem razstrelil štiri šture. Imel pa sem tudi srečo, saj ni noben kos štora zalučalo v kakšno okno ali na streho hiše, kar sem se tudi najbolj bal.

8.0.00. »ZDOMEČ«

(»Kulaški socializem« me je spodil od doma. Starši so rekli, da mi le tistega ne bo mogel nihče vzeti, kar bom imel v glavi! In prav toliko sem bil star, da sem že vse videl in slišal in kot vidite, si tudi zapomnil)! V nižjo gimnazijo sem »moral« zato ker je perspektiva za »kulačka« bila takšna, da ga kmalu več ne bo. Na vidiku so bile tudi KOZ-e (Kmetijsko obdelovane zadruge), ki so dejansko bili kolhozi po vzoru SZ.

8.1.01. »Ljudska tehnika« v Dijaškem domu v Ormožu

V Ormožu je bil improvizirani dijaški dom v stavbi nekdanje sodnije in je zato v kleti bilo tudi nekaj zapor-niških celic. V eni smo imeli umivalnico dijaki, v drugi pa dijakinje. Ormož še takrat leta 1948 ni imel vodo-voda, zato smo fantje po spisku dežurstva vsak dan za potrebe doma s sodom na dveh kolesih (po vojaško čeza) pripeljali vsaj en sod vode.

V domu nas je večina bila iz takratnega okraja Ljutomer, saj Ormož ni bil okrajno mesto. Dijaki iz strani Ptuja in ob železnic proti Središču, pa so se v šolo vozili z vla-kom. Naneslo je, da nas je večina fantov bila tehnično usmerjenih. Tako so nam spontano prihajale razne teh-nične ideje, od katerih so se nam nekatere tudi uresniči-le. Nekateri so eksperimentirali in dokazovali naravne zakonitosti, drugi pa postajali mojstri v radiotehniki in v izdelavi letalskih modelov iz kartona, ki smo jih nato

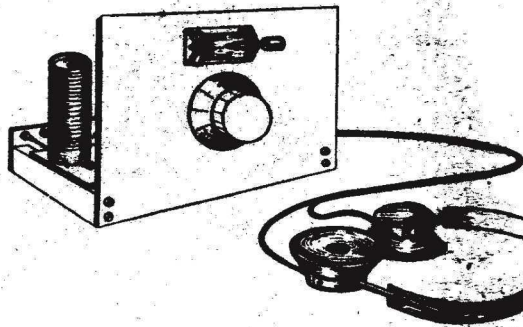
spuščali iz oken doma. Oba Viktorja iz Sv. Bolfenka na Kogu pa sta že imela kolesi, ki jih je bilo »potrebno vsak dan popravljati«. Trdila sta, da so njuna kolesa že bila v ognju in sta tudi zato bolj mehki, da so se med vožnjo zvijala. To sta bila sotrpina **Hedžet Viktor in Žižek Viktor***. Tudi akrobata in »žonglerja« smo imeli. To je bil **Ciglarič »Ivan** iz Vodranjskega vrha.

Iz Sv. Bolfenka nas je torej v domu bilo veliko.**

- * Šolski zakon je takrat zahteval, da je za vsako nadaljnje šolanje potrebna nižja gimnazija. Do spremembe zakona je prišlo leta 1958, ko se je uvedla osemletna šolska obveznost. V ljutomerskem okraju so te tako nastale še nižje gimnazije v Križevcih in pri Miklavžu.

Največ znanja iz radiotehnike sem odnesel od sotrpina **Franca Severja** iz Huma, ki sva se v nadaljevanju šolanja srečala tudi na TSS v Ljubljani in tudi v internatu TSS na Vidovdanski 9. Humčan je bil v prednosti pred nami tudi zato ker je starejši brat bil že izučen serviser v Radiocentru v Ptuju in je zato imel najboljše slušalke, in tudi že spajkalo za spajkanje žic.

Ko sem svoj izdelek - radio detektor neko soboto nesel pokazat domov, sva z atekom do večera uspela razpeti kakšnih trideset metrov bakrene žice za anteno. Sošolec Franc pa mi je za domov še posodil slušalke. Tako je tudi atek začel verjeti, da radio deluje tudi brez elektrike. Na okenski polici v prednji hiži (sobi), sva nato poslušala radijske zvoke pozno v noč. Najbolj razločna in glasna radio postaja je bila »Glas Amerike« in njen komentator v srbohrvaščini Grga Zlatoper. Brez dlake na jeziku je

Simbolična slika radijskega detektorja na slušalke, kakršnega sem si tudi sam izdelal v dijaškem domu v Ormožu l. 1949 - (iz knjige Andréa Leopold, Osnove radiotehnike, Ljudska tehnika, Ljubljana 1949)

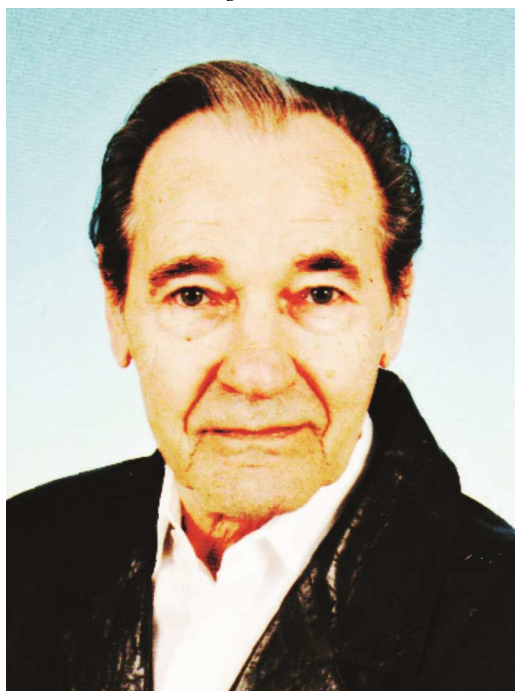
nakladal oziroma tolkel po komunizmu in še posebej po Jugoslovanskem titoizmu. Prav zaradi Grga Zlatopera se z očetom okrog nisva upala hvaliti, da bi še kdo od sosedov prišel poslušat moj detektor. Podobna tajnost poslušanja je tudi bila v dijaškem domu, zato smo tisti, ki smo si detektorje naredili, le te še največ poslušali v posteljah pod odejami.

8.1.02. Sevrov Štefek iz Pesovčaka

pa je bil »eksperimentalni inovator«. Rad je proizvajal kisik in vodik iz vode s pomočjo elektrolize. Potrebno el. baterijo si je tudi sam izdelal. Z dobljeno mešanico obeh plinov (pokalni plin), ki sestavljata vodo - H₂O, je potem po hodnikih dijaškega doma streljal ter tako strašil dijakinje. Tudi radio detektor mu je dobro delal. Zanj si je slušalko iz škatle za »šolje kremati« sam izdelal. Pa tudi njegov »aeroplan« iz kartona, mu je daleč letel iz

»ganjka« tja daleč v sadovnjak proti Dravi.

• *Intervju*

Sever Štefan (osebna last)

»Landcaman« Štefek – takrat vzhodni sosed iz Pesovčaka, (področje Pesovčak spada pod Jastrebce in ga je že Marija Terezija oziroma njen si Jožef vpisal v kataster). Zaradi trdoživosti si že zasluži dodatni pogovor.

Od časa, ko sva še v »zlati svobodi« domovala v ormoškem dijaškem domu leta 1949, sva se le enkrat po naključju srečala na odpadu v Ptuju. O njegovem aktivnem delovanju in inovatorstvu, pa je bilo čuti in se še čuje tudi izven Središča ob Dravi, kjer sedaj domuje.

Po eni strani so ga kot občana Ormoža (sedaj Središče ob Dravi) radi imeli, po drugi strani pa so ga kot iznajdljivega podjetnika preganjali. Radi so ga imeli pobiralci davkov, preganjali pa so ga tisti, ki jim je njegovo bogatenje zaradi ideologije »enakih želodcev« šlo v nos oziroma jih je ustrahovalo.

Zato verjamem, da se je kar sedemkrat zagovarjal pred

občinsko komisijo v Ormožu - komisijo za ugotavljanje izvora premoženja.

Po mojem je del napako v tem, da je kupoval drage avtomobile, namesto, da bi svoje prihranke iz dela oziroma uspešnega gospodarjenja skrival v tujih bankah in tam plačeval davke«!

*

Štefek, ne bom te vprašal kako se počutiš danes, ko si že štirinajst let upokojen, kolikšna ti je penzija in po zdravju, saj sam vem, kako je v tem obdobju, ko se približujeva osemdesetim! Rajši mi na kratko povej, kako si tega pol stoletja, ko sva se razšla iz nižje gimnazije odnosno dijaškega doma v Ormožu preživljal.

Izučil sem se za strojnega ključavničarja pri Ščavničarju v Presiki v Medžimurju. JNA pa sem služil dva dni manj kot dve leti.

Zakaj tako dolgo, saj pa se je takrat v šestdesetih vojska služila le leto in pol? Jaz sem v tistem času služil le enajst mesecev in potem bil stokrat na orožnih vajah!

»Že, že, ampak jaz sem bil v JNA vsaj dvajset krat zaprt, tako da bi moral postati že general« - je še v smehu pristavil Štefek! Tako širokih ust še ga nisem videl nasmejanega, niti v dijaških letih!

Veš, to o generalu je sicer smešno, a je v tem takrat marsikdaj bila resnica. Vem za primere tudi pri Sv. Bolfenku – (nekatere sem že kje opisal), ko so v trdem komunizmu bili zaprti in so jih topli ter grozili s smrtjo, na koncu pa jim je bila ponujena »rešilna biljka« – sodelovanje z Udbo! In kdor tepeža ter grožnje ni mogel več prena-

šati, je podpisal in potem resnično postal »general«! To je praksa iz sovjetske visoke šole Feliksa Djerdjinskega, kjer so se šolali naši najvišji tirani!

In po vojski si se poročil z domačinko iz Jastrebecv ter si v Središču ob Dravi začel ustvarjati svoj bodoči dom.

Da, začel sem praktično iz nič. Vse, od lokacije in orodja sem najprej moral kupiti ali pa si narediti. Sreča je bila v tem, da je takrat do neke meje že popustil pritisk na kmete, da so lahko tudi kmetje že posedovali traktorje. Tako je postalo enormno povpraševanje po tako imenovanih »gumenjakih« - kmečki vozovi z gumijastimi kolesi in tudi po tako imenovanih »čekičarjih« - mlinih za mletje živinske krme – koruze. Takrat tega niti nisem mogel toliko izdelati, kot bi dejansko lahko prodali, čeravno sem (smo) dan in noč delal s sedmimi ključavnicečarji, in čeprav mi je bilo dovoljeno zaposliti samo pet delavcev. Izgovarjal sem se, da je vedno kdo bolan, pa so me vseeno preganjali in kaznovali. Na ta način smo dosegli proizvodnjo tri vozove na dan.

Štefek, kaj pa si - ste počeli potem, čez kakšne dve, tri leta, ko se je ta ihta z »gumenjaki« umirila?

Čeravno sem vedel, da to razmeroma enostavno delo zame ni bilo zanimivo - a sem se vendar moral gnati zaradi začetnega kapitala. Ko sem si že lahko kupil modernejše stroje in orodje, pa sem nadaljeval z bolj »kūnštними« programi - z unikatnimi stroji - izumi. Tudi kakšna rešitev v takratnem novem diessel tovarnjaku v TAM Maribor, je bila moja pogruntacija. Več unikatnih strojev pa sem tudi izvozil. Nemci so mi za avtomatski stroj za izdelavo nagubanih cevni kolen iz pločevine na roko izplačali 170.000 DM. Podobno je

bilo tudi s strojem za kontinuirano vlečenje profila žlebov za strešne kritine.

8.1.03. Ciglaričev Ivan (Janez) iz Vodranjskega vrha, pa je bil akrobat in »žongler«. Z lahkoto je po rokah prehodil hodnik pred vsemi tremi učilnicami. Kot »žongler – coprar« je pod kapo stlačil tri kroglice iz zmečkanega papirja in jih toliko časa pod kapo mešal, da jih je po odkritju kape bilo šest.

8.1.04. Rubinov Ivek iz Jastrebcov - moj spodnji sosed, je bil sošolec ter prijatelj že pred vstopom v nemško šolo pri Sv. Bolfenku na Kogu. Spomnim se, kako se je v prvem razredu odzival na preverjanje prisotnosti. Učiteljica iz avstrijske Radgone ni znala slovenski in se ji je na klic oglašal s sir, namesto »hir«. Pa še tega učiteljica ne bi ugotovila, če se sošolci ne bi začeli smejati. Pa ji potem nekdo iz prve klopi prišepnil, kako se Ivek odziva. Kak ducat pack z ravnilom na »šako« je zadostovalo za streznitev Iveka.

Ivek je imel dva starejša brata in dve sestri ter še po vojni rojenega brata Pavla. Starejša brata sta se tudi z marsičem ukvarjala, s čimer se ne bi smela. Zato se ni bilo čuditi, da nas je Ivek pri verouku v četrtem razredu pošteno prestrašil. Igrajoč se s to pravo pištolo v zadnji klopi, katero si jo je »izposodil« od starejšega Frančka in jo v (rūčjaku) nahrbtniku prinesel v šolo, se mu je namreč sprožila. Krogla se je na srečo zarila v zid. Seveda je tudi prestrašenemu župniku gospodu Francu Molanu zastal dih, kot tudi nam sošolcem, čeprav smo fantje vedeli, kaj

ima Ivek v nahrbtniku. Verouka je bilo takoj konec, Ivek pa je župniku brez besed zadevo izročil, in župnik jo je takoj znesel upravitelju tov. Horvatu. Plavi dim in vonj po smodniku pa se je še dolgo širil oziroma čutil v razredu. Zvečer pa se je župnik še odpravil k Robinovim v Jastrebec, kjer je bila še »posebna šola« z Ivekom.*

- *** Ko sem leta 2000 obiskal svetovno razstavo v Hanovru – EXPO 2000, sem še obiskal Iveka v petdeset kilometrov oddaljenem Braunschweigu . Obujala sva stare spomine iz otroštva in mladosti, med katerimi seveda ni izostal ta dogodek.**

Vsako soboto sva se z Ivekom odpravila domov v Jastrebec. Iz Ormoža je naju pot vodila pod Humom in skozi Šalovce in Vitan. Pozimi pa sva potovala z vlakom do Središča ob Dravi, od koder je bila pot do Jastrebec za polovico krajša!¹⁷

---

17 Rako Topolovec: Podaljšano partizanstvo, Ptuj 2013, samozaložba, str. 119

8.2.00. V dijaškem domu v Ljutomeru

Po ukinitvi dijaškega doma v Ormožu sem kot prebivalec iz OLO Ljutomer oziroma KLO Kog bil primoran nadaljevati s tretjim in četrtem razredom nižje gimnazije v Ljutomeru in iti v tamkajšnji novi Dijaški dom. Seljenje se je zgodilo z novim letom 1950. Dijaki iz dijaškega doma smo tukaj bili priključeni v popoldansko paralelko, okoličani pa so ostali dopoldanski dijaki. Matematiko in fiziko me je učil prof. Janko Koren, ki je istočasno bil tudi upravnik dijaškega doma. Mislim, da me je »pogruntal« pri fiziki, kjer sem mu ob ocenjevanju črpalke menda več povedal, kot je on nam. Zato sem pri matematiki, ki je nisem imel rad, lažje prišel skozi. »Pogruntal« je, da še poleg šole lahko kaj postorim za napredek Ljudske tehnike, ki je takrat v dobi industrializacije bila še kako aktualna.

Neki dan mi je v domsko učilnico prinesel drobno knjižico z naslovom Letalsko modelarstvo, ki je dejansko bil načrt za jadralni letalski model P-50 ali morda P-140, saj je model čez krilo meril 140 cm. Oznaka P, (kar sem pozneje ugotovil), je pomenila ime Jožeta Perhavca, takratnega vodilnega modelarja iz Ljubljane. Kot inženir - strojnik je pozneje bil šef letalskega servisa na Brniku in obenem še kontrolor samograditeljev lastnih letal v Sloveniji.

Ko je upravnik ugotovil, da sem za njegovo zamisel navdušen, mi je začel nositi še potrebni material za gradnjo tega začetniškega modela. Zaupal mi je tudi, da je pred vojno tudi sam bil modelar.

Izdelava prvega letalskega model leta 1953

Upravnik in moj profesor pa ni bil le navdušen za tovrstno modelarstvo, bil je tudi privrženec takratne množične Ljudske tehnike. Tudi avto moto društva in druga tehnična združenja so delovala pod pokroviteljstvom in režimsko podporo te množične organizacije.

Ko je že nekaj od modela nastalo, mi je kot mentor in tudi mecen še zaupal, da mora model biti gotov do Okrajne gospodarske razstave, ki bo v počitnicah leta 1953. (V tistih letih so bile okrajne gospodarske razstave pravo tekmovanje med okraji, kdo bo v Sloveniji pripravil bolj zanimivo in raznoliko gospodarsko razstavo). Tako sva

se dejansko oba veselila, da bo na okrajni gospodarski razstavi v Ljutomeru tudi prvič razstavljen letalski model. Proti koncu gradnje je še privedel fotografa. Tako je na razstavi poleg modela še visela moja fotografija, katero še danes hranim in jo tudi obesim, ko kje razstavljam prototipe poznejših stvaritev.

Čeravno sem v počitnicah 1953 pri kmečkih delih bil zelo zaposlen in sem se tudi pripravljajal za sprejemni izpit na TSS v Ljubljani, sem vendar našel čas, da sem s kolesom smuknil v 18 km oddaljen Ljutomer na to razstavo.

Z upravnikom in prof. Korenom sva na področju ljudske tehnike še sodelovala. Spomnim se, da sva izdelala veliki »zmaj«, ki je meril v širino kakšen meter, v dolžino pa kakšna dva. Ob nekem športnem dnevu v gimnaziji, ko smo šli do rojstne hiše pisatelja Stanka Vraza ali morda Frana Miklošiča, sva na pohod vzela tudi tega »velikana« in ga med potjo spuščala v zrak. Ob ugodnem vetru nad kaškno dolino ali pobočjem goric, sem moral zanj odviti celotno navitje (200 m) vrvice.

8.3.00. Na TSS v Ljubljani

V Dijaškem domu na Vidovdanski 9 nas je v jeseni 1953 bilo osemsto. Metalurgi prvega letnika smo napolnili dve sobi stavbe C. Vsi razen dveh, ki sta stanovala pri sorodnikih, smo bivali v dijaškem domu. V drugem letniku, pa so nas prav vse stlačili v menda največjo sobo stavbe A. Postelje smo imeli nadstropne ali kot smo rekli pograde. Na sredini sobe smo imeli majhno mizo, ob

zidu pri vratih pa veliko lončeno peč. Za čiščenje sobe in pozimi za kurjenje s premogom, smo imeli razpored dežurstva. V vsakem nadstropju doma, ki so ga sestavljale tri stavbe, je bila učilnica, ki je bila zasedena podnevi in ponoči. Tudi zaradi tega v domu ni bilo moč kaj početi za lastno dušo! Edino kar sem na področju inovatorstva lahko postoril, je bilo med počitnicami doma in pa med obvezno šolsko prakso v metalurških tovarnah. Največ uspeha oziroma sreče sem imel v Železarni Ravne. V železarni Sisak in v Tovarni dušika v Rušah, kjer sem tudi prakticiral, pa sem imel manj sreče.

Da pa bodoči tehniki na Vidovdanski 9 nismo bili brez vsakršne inovativne dejavnosti, pa tudi ni res. S pomočjo električarjev iz nadstropja višje, smo si tudi metalurški izdelovali svojevrstne radijske detektorje, ki niso bili vidni vzgojiteljem. V ohišju slušalke, katere smo si tudi sami izdelovali, je še bilo toliko prostora, da smo vanjo še vgradili majhno zrno kristala galenita, ki sta ga menda za celotno stavbo A, kjer smo bili tudi metalurški, prinesla sošolca iz rudnika svinca v Mežici. Na tem zrnu kristala se je preko majhne spiralne vzmeti poiskala točka na kristalčku, kjer se je izvrstno slišal radio Ljubljana. Eno žico slušalke smo nato zvezali s sobno anteno, ki se je skrivala med gornjimi posteljami, drugo žico pa je bilo potrebno zvezati s kašnim delom železne postelje, saj vodovodne pipe ali radiatorja ni bilo v sobi.

8.3.01. Železarna Ravne

Prvo počitniško prakso, kot že rečeno, sem odslužil v železarni Ravne. V mesecu dni, koliko je trajala, menda ni bilo »šihta«, da si ne bi iz tovarniškega »šrota« vzel kaj zase. Strašansko se mi je smililo vreči v peč nekaj, kar sem nujno potreboval oziroma »bom kdaj potreboval«, kot sem si mislil. In tega je bilo med starim železom v »šrotu« v izobilju! Preden je kaj takšnega romalo v martinovo, obločno ali pa katero od indukcijskih peči, sem vsako zadevo z očmi »premeril« in že vedel, kje bom to nekoč potreboval. Takšna malenkostna kraja iz starega železa takrat tudi ni bil greh, zato tudi vratarji na »kapiji« tovarne temu niso posvečali večje pozornosti - če je komu iz žepa molel kak zarjaveli vijak!*

- *** Menda je prav ta liberalnost vplivala name, ko sem po letih sam bil v vlogi gospodarja obrata livarne v Kidričevem, da takih malenkostnih kraj pri svojih delavcih nisem obsojal, če so slučajno na »kapiji« katerega zalotili, da si je v žep kaj stlačil, kar je nujno potreboval pri gradnji hiše in še tega mogoče ni bilo dobiti. Vedno pa sem bil in sem še proti »velikim tatovom«- danes bi rekli tajkunskim krajam, ki je kraja s podpisi nakaznic, dobavnic, lažnih računov, ...!**

V Samskem domu na Ravnah, kjer sem stanoval, se mi je tako iz dneva v dan polnil kovček z »starim železom«. Največ »še uporabnega« sem našel v tistem starem železu – »šrotu«, ki je prihajalo z bojišča v Koreji.

8.3.02. *Železarna Sisak.*

Tukaj sem odslužil počitniško prakso v drugem letniku. Dodeljen sem bil v cevarno »Manessman«. Delovnega mesta nisem mogel zapuščati, da bi v jeklarni še videl, kaj vse je romalo v talne peči. Pa tudi preveč praktikan-tov iz cele Jugoslavije nas je bilo skupaj, kakor v tovarni, tako v hiši v naselju Capreg, kamor so nas praktikante stlačili. V hiši ni bilo miru, zvečer pa smo se odpravili v Sisak, kjer se je po restavracijah igralo in plesalo. Med fanti in dekleti iz vse države, torej ni bilo dolgega časa. V sobici sta še bila dva študenta iz Zagreba. Eden se je pisal Široki in je tudi v resnici bil širokih pleč in vsaj 100 kg težak. Zato smo mu znali pristaviti; » ... nisi ti samo Široki, čak si i debeli«! V vročem juliju smo se tudi ko-pali v Kupi, ki je tekla skozi to naselje.

8.3.03. *Tovarna dušika Ruše*

Tukaj sem imel zadnjo počitniško prakso. Tudi od tod sem prinesel prazen kovček. S študentom metalurgije Pavlom Juričem sva si delila sobo kar v tovarni. Delal sem na obločni peči za izdelavo ferokroma - surovina, ki se rabi kot legirna komponenta pri izdelavi special-nih jekel. Sosedne peči pod isto streho so še bile »karbi-dovka«, ki je delala kalcijev karbid za proizvodnjo plina acetilen in » seveda tudi za streljanje ob Veliki noči«. Surovine za karbid so bile apnenec pomešan z antraci-tom (najboljšim premogom) ali tudi s koksom, kjer se je

zmes pod elektro oblokom (3000 stopinj) žgala. Tretja, prav tako elektro obločna peč, pa je proizvajala korund, za kar je glavna surovina glinica kot čisti aluminijev oksid. Potrebni ogljik pa se je v talino pod elektro oblokom vnašal iz antracita ali koksa. Proizvajal se je rdeči korund za potrebe abrazivnih materialov oziroma orodja kot za brusilne plošče, smirkov papir, itd. (Kotne brusilke in rezalke še niso obstajale)!

Ob nedeljah pa sva se s »cimrom« Pavlom kot že izkušenim planincem, že zjutraj odpravila na Pohorje. Tudi pri Treh kraljih na Osankarici - prizorišču zadnjega boja Pohorskega bataljona sva bila. V tistem mesecu sem z njim toliko prepešal kot pozneje nikoli več.

Ne smem pa pozabiti, da smo tudi na TSŠ imeli vsako šolsko poletje še teden dni praktičnega pouka v lastnih delavnicah. Na ta način sem med šolanjem dal skozi stružnico, kovačnico, varilnico in nekajkrat livarno, kjer smo iz livarskega peska »formali« kalupe, v kupolni peči pa talili sivo litino. Tudi zlitine iz barvnih kovin, kot so medenine, bronce, cinkove zlitine (špijatri) in aluminijeve silumine, smo delali in vliвали v uporabne oblike, da se je potem v šolskih delavnicah iz njih kaj ostružilo ali skovalo za prodajo.

9.0.00. IZUMI IZ SAMSKEGA DOMA

Junija 1957 se je zadnja vožnja iz Ljubljane z »austroogrskim hlaponom« prav tako začela ob polnoči, kot vse prejšnje. S prestopom v Pragerskem za Čakovec, sem se ob osmih že javil v personalni službi Tovarne aluminija »Boris Kidrič« TGA v Kidričevem. Rekli so, čeravno nisem bil njihov štipendist, da z delom začnem prvega avgusta v obratu Livarna. Počitnic je torej bilo zelo malo. Ko sem prišel sem še moral k tovarniškemu zdravniku dr. Predanu in še urediti v samskem domu za stanovanje in za hrano v menzi. Zaradi tega se na isti dan nisem utegnil prikazati v livarni. Tako so me v obratno evidenco vpisali šele naslednji dan - drugega avgusta. To navajam vsled poznejših težav pri izplačilu dobička, ki se je po ustaljeni praksi v TGA delil vsake tri mesece.

V naslednjih mesecih se je v livarni remontirala ena od peči za vlivanje aluminija. Skupinovodja šamoterjev, ki so peč na novo oblagali s šamotno opeko, pa je bil predsednik sindikata TGA tov. Kmetec Viktor. Ko me je kot novinca povprašal, kako in kaj in če sem dobil dobiček, sem mu razložil zakaj ne. Na koncu najinega pogovora mi je obljubil, da se bo zavzel za moj slučaj. In je uspel, saj sem naslednji mesec praktično dobil dve plači ozirom še dobiček. Seveda sem predsedniku sindikata bil hvaležen, kar sem mu tudi delno poplačal pri gradnji hiše v Hajdini. Tudi na njegovem preranem pogrebu sem bil.

*

V samskem domu sem imel dva »hobi kufra«, leseni je bil od nemškega protitankovskega orožja panzerfaust

– (jeklena pest), in mi je služil za »šrot« - staro železo, ki sem ga še največ nabral na šolski praksi v Železarni Ravne. V drugem prav tako lesenem vojaškem kovčku iz JNA, ki je bil »SM boje«, pa sem imel ročno orodje, (namizni primež, ročni vrtalni stroj, žago za kovine, itd.). Pozabiti pa ne smem še na manjše navadne škarje, ki sem jih našel v kopališču, kjer smo se dijaki dijaškega doma v Ljubljani enkrat mesečno tuširali. Najdene škarje sem očistil in izbrusil tako, da so mi služile še kot sveder, izvijač in sekač. Nekaj od naštetega orodja še danes uporabljam. Po dveh mesecih pa sem bil poklican v JNA, kjer sem se v Zadru izšolal za rezervnega artilerijskega oficirja. Delovno mesto me je po enajstih mesecih počakalo!

Ko sem v TGA delal že dve leti, sem se vpisal v novoustanovljeno Avto Moto društvo »Franc Galun«- Kidričevo. Človek je bil šofer v TGA in pobudnik ustanovitve društva, in ki se je po ustanovitvi Automoto društva Kidričevo, na zvezni dirki s fički na Kosovem smrtno ponesrečil.

Šoferski izpit sem opravil ob sneženju na sam Božič 1. 1959 v Mariboru. Že prej in še bolj po izpitu, pa je moja edina misel bila, kako čim prej priti do avtomobila!

V tem času se je Kragujevcu začela množična proizvodnja fičkov. Ob dobri plači (vsake tri mesece dobiček) in od »trganja od ust« ter še z dvojnimi privatnim posojilom, sem se 18. marca 1960 iz Maribora v Kidričevo pripeljal z novim fičkom.

*

Kot začetnik se je v delovnem okolju bilo potrebno afir-

mirati, in zato ni bilo časa, da bi se v Kidričevem takoj lotil kakšne večje inovacijske zadeve, čeravno mi idej ni primanjkovalo. Med sprehodi po realsocialističnem naselju sem opazil še vidne sledove prejšnjih prebivalcev, o katerih mi ni nihče vedel nič povedati. V vzorčnem kraju realsocializma je torej bila preteklost »prepovedana tema«!

Leta 1961 sem si še kupil televizor RR 850 iz Niša, ki se je kot edini pri nas dobil. Pokvarjen je že bil v trgovini in zato sem ga tudi brez čakalne vrste dobil. S pomočjo radioamaterskega prijatelja, varilca v tovarni, gospoda Piška, sva ga v moji sobi samskega doma dokaj hitro spravila k življenju. Za TV sem še naredil anteno iz Al profilov, ki sem jih dobil iz sosednje tovarne aluminija IMPOL-a v Slovenski Bistrici. Anteno sem postavil na balkon moje sobe, da sem jo tudi lahko obrni proti Pohorju, Zagrebu in Gradcu.

Na vrtljivo anteno na balkonu, pa nisem dolgo bil ponosen. Na zahtevo komiteja ZK Kidričevega sem jo moral demontirati, češ da je kvarila podobo realsocialističnega Kidričevega. (Leta 1961 še namreč v Kidričevem ni bilo veliko TV aparatov in zato še tudi ni bilo TV anten na strehah blokov). Po prepovedi sem TV anteno obesil na strop sobe, in spet je bila vrtljiva.

Po aferi s TV anteno sem se čez nekaj časa uspel preseliti v večjo sobo z umivalnikom in samo z eno posteljico. To sobo sem imenoval po ruskem vzoru – čajarna. (V vzorčnem realsocialističnem Kidričevem, kjer je bila zgrajena centralna menza s trpezarijo za petsto obrokov v eni rundi, v okoliških blokih pa ni bilo kuhinj, ampak le čajarne). V »moji čajarni« je bilo osem vtičnic in tudi

kuhinjski umivalnik. Ta soba mi je dala dušo za moje inovacijske načrte. Opremil sem jo z dvema mizama. Na eni je bil TV in nekaj knjig, drugo mizo pa sem lahko v hipu spremenil v delovni pult. Že omenjena lesena »kufra« z orodjem in »šrotom«, pa sem postavil na omari. Kupil sem si še manjši vrtljivi primež, škarje za pločevino, nekaj svedrov in kakšno pilo. Tudi ruski spajkalnik je postal cenjen. Cin za spajkanje sem prinesel iz tovarne, borovo smolo za čiščenje žic pri spajkanju, pa sem si nastrgal v Kidričevskem borovem gozdu. Tudi fičko mi je ob zagonu inovacijskega ciklusa prišel do izraza, da sem lahko, poleg tovarniškega odpada še »kontroliral« odpade v Ptuj in v Mariboru.

9.0.01. Prvo je bil akumulatorski polnilcec

V naših trgovinah še ni bilo polnilcev akumulatorjev za avtomobile. V Kidričevem pa sta to reč premogla le dva in sta tudi zaradi tega bila zame in še za koga, ki je imel že avto, »gospoda«. Z akumulatorji sta se ta dva »gospoda« ukvarjala tudi v tovarni. Sicer pa tudi avtomobilov ni bilo, in takratni akumulatorji so tretjo zimo že postali leni, pa še zimskega - redkejšega motornega olja ni bilo. Zato sem začel razmišljati o svojem polnilcu akumulatorja.

Potreboval sem primerni transformator in pa selenski usmernik (diod še ni bilo). V »kufri« sem imel nekaj potrebnega materiala zanj, kot železno jedro za transformator in lak žico. Al pločevino za šasijo in drugo drobnarijo zanj pa sem »socializiral« v TGA. Izračuna za transfor-

mator nisem delal, uporabil sem grafični vademekum iz knjige o radio amaterstvu.

Nekaj od tega usmernika še danes občasno koristim za druge potrebe. Danes si ni zamisliti usmernika brez diod.

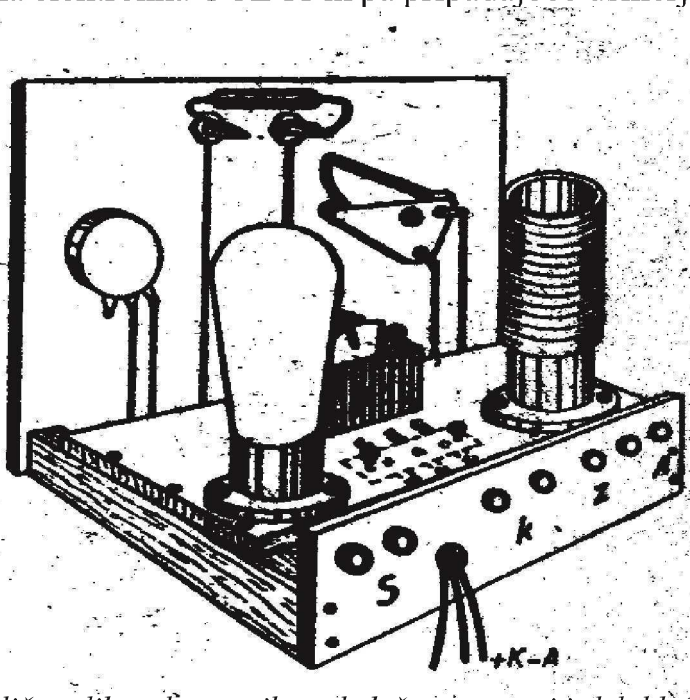
9.0.02. Večna želja narediti si radio

(Naslednji staveki bodo bolj za tiste, ki se že nekaj razumejo na elektroniko. Navajam pa ga za pridobitev občutka, koliko vztrajanja, živcev in inovativnosti je potrebno, preden samograditelj radija sliši človeški glas ali muziko preko etra!)

V tistih časih se še ni poleglo pisanje o izumu diode, ko se je že začelo govoriti o novem revolucionarnem izumu tranzistorja. Šlo je torej za revolucionarne - elementarne izume v sodobni elektroniki. Čez kako leto, dve pa so se v svetu že pojavili miniaturni radijski sprejemniki na baterije, ki so se kratko malo imenovali tranzistorji. Bili so dražji od klasičnih radijev z elektronkami. Prvi tranzistor, ki sem ga zagledal v naših trgovinah, je bil madžarski Orion in tega sem si po nekaj letih tudi sam privoščil. Bil je v leseni škatli z zaobljenimi vokali ter prevlečen s plastično folijo, ki je emitirala usnje. Za napajanje sta morali biti dve štirioglati bateriji po 4,5 V, kar je praktično predstavljalo več kot tretjino velikosti in teže celotnega aparata.

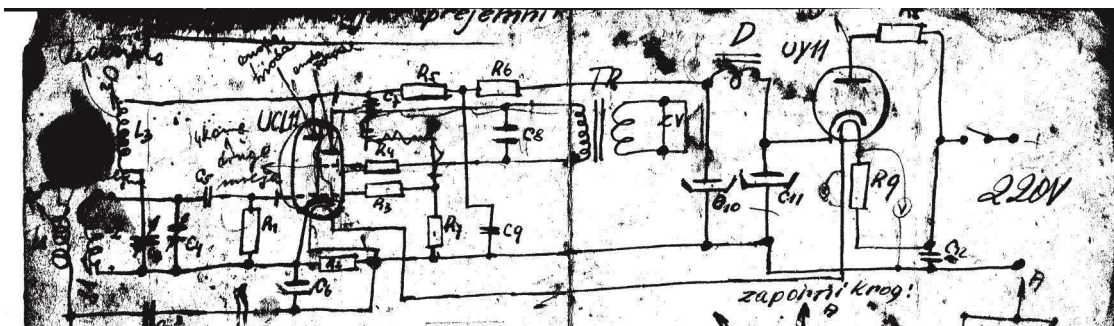
Izgleda, da sem bil, kakor sem še danes, »staromodен«. Veselila me je elektronka - radijska cev, katere delovanje sem takrat tudi preštudiral, nadomestnega in bolj eno-

stavnega tranzistorja pa še danes popolnoma ne obvladam. Pa še zanimivejše je bilo pogledati v sprejemnik, kjer je tudi kaj žarelo in se grelo. Tudi zato sem se odločil, da si izdelam radio s klasičnimi elektronkami. Bil je to »dvocevnik«, o katerem sem že sanjal in si nabavil nekatere sestavne dele v Ljubljani. Šlo je za radio sprejemnik, ki ga je Hitler masovno proizvajal za propagandne namene – »Volksfenger«. Za ta tip radia je še po vojni tudi pri nas bilo moč kupiti nekaj delov, kot je bila dvojna elektronka UCL 11 in pa pripadajočo usmerjeval-

Simbolična slika »dvocevnika«, kakršnega sem si izdelal l. 1962 v samskem domu v Kidričevem. - (skica je iz knjige Andrëe Leopold, Osnova Radiotehnike, Ljudska tehnika Slovenije, Ljubljana 1949)

ka UY 11. Čeravno nisem imel denarja (brez štipendije), sem si vendar od tega, kar so mi pošiljali starši za knjige

Načrt elektronskega vezja tega radija

in zvezke, odtrgal toliko, da sem v Ljubljani kupil ti dve elektronki.

Kot »dragocenost« sem nato obe elektronki od doma prinesel v Kidričevo. Skrbno sem tudi hranil revijo Radioamater, v kateri je bil načrt vezave tega »Hitlerjevega« radijskega sprejemnika, ki pa sem ga moral nekoliko prirediti, saj originalnega zvočnika nisem dobil.

Najprej je bilo potrebno dobiti kos Al pločevine za tako imenovano šasijo, na katero so se zgoraj pritrdili vsi večji sestavni deli, spodaj pa manjši, ki so obenem tvorili elektronsko vezavo celotnega sprejemnika. To pločevino sem »socializiral« v TGA, jo zvil v obliko črke »U« ter nato vanjo sproti vrtal luknje za sestavne dele in napeljava el. vodnikov. Največji sestavni element je bil tako imenovani avtotransformator, ki ni imel sekundarnega navitja. Potrebna napetost za gretje ene elektronke je bila 60 V, kar je za zaporedno vezavo obeh predstavljalo 120 V - to pa je že bila polovica mrežne napetosti. Drugo polovico napetosti je tako »eliminiral« omenjeni avtotransformator. Tudi zaradi te iznajdljivosti je bil Hitlerjev ljudski radio tako poceni. Na odpadu v Mariboru pa sem

še na srečo našel originalna podnožja za obe elektroni serije U.

Tudi originalnega zvočnika, kot sem že omenil, z kotvo ni bilo moč dobiti. Nekaj časa je tudi trajalo, da sem dobil oba vrtljiva kondenzatorja, ki sta služila za iskanje postaj in regulacijo glasnosti in selektivnosti le teh. Pozabiti pa ne smem na dvoje elektrolitov, ki so bili sestavni del uglajevalne verige istosmerne napetosti, s katero se je napajala dvojna elektrona UCL11 in še nekateri sestavni deli aparata.

Po montaži večjih delov, je sledilo spajkanje (lotanje) drobnih sestavnih delov (uporov in kondenzatorjev za povezavo vseh sestavnih delov). Teh pa je tudi bilo več deset ^{18*}.

* Citat iz knjige Kraj prišlekov: V tovarni so mi odrezali kos 1,5 mm debele aluminijaste pločevine za tako imenovano šasijo, na katero sem po tehtnem premisleku in merjenju pritrtil še vse ostale sestavne dele. Pri upogibanju, izrezovanju odprtin in vrtanju lukenj v pločevino mi je priskočil na pomoč že omenjeni primež in skromno orodje. Antensko tuljavo za srednji in dolgi val pa sem navil na enak tulec in z istim številom navojev lak žice, kot sem jih že imel nekoč navite na izredno uspešnem radiodetektorju s svinčnim kristalom – galenitom. Po kakem mesecu, dveh sestavljanja in prilagajanja sestavnih delov ter spajkanjem vezi, uporov, kondenzatorjev, elektrolitov, ..., sem končno po nakupu novega zvočnika izvabil iz mojega »dvocevniaka prvi glas«. Zlasti v nočnih urah, ko so sicer radijski valovi

---

18 Topolovec Rajko: Kraj prišlekov, Ptuj 2002, samozaložba, str. 170

najbolj prodorni, mi žilica ni dala miru, da v tišini na moji napravi ne bi dodal ali odvzel še kakšen upor ali blok kondenzator. Ob tem eksperimentiranju, pa mi je občasno iz zvočnika v nočno tišino ušel kak nekontrolirani pisk. Po vsakem takem pobegu sem nato poslušal, od katere stene se bo slišalo trkanje; pa ga na srečo ni bilo, če seveda odštejem že omenjeno žuganje upravnika, da imam neprijavljeno »radiostanico«. Zaradi teh »pobegov« sem si popravil svoje stare tankovske slušalke, ki so potem toliko časa nadomeščale zvočnik, dokler nisem uspel »dvocevnika« ukrotiti.

Ponoči je bila najmočnejša postaja »Glas Amerike«, katere poslušanje, kot že rečeno, pa v komunizmu ni bilo »zaželjeno«, če že ne prepovedano. Prav to je bil razlog, da mojega »dvocevnika« nisem upal preveč hvaliti, saj mi je gromki glas Grga Zlatopera iz Washingtona, ki v svojih komentarjih ni našel niti ene lepe besede za komunizem, kdaj pa kdaj z vso močjo mojega radija pobegnil iz »čajarne«**.

** Dodatek; Ko sem leta 1981 bil v Washingtonu, in smo se z avtobusom peljali mino mogočne zgradbe Glasa Amerike, je naenkrat nekdo iz ozadja šoferju zavpil: »Ej črnko, stani ovdje, idemo da pozdravimo mog zemljaka iz Splita, Grgo Zlatopera«!

9.0.03 Primerjalni multimeter

Nisem še imel toliko denarja, da bi si kupil kakšen boljši elektro merilni instrument. Nujno pa sem ga potreboval pri gradnji radia in pri raznih popravilih električnih naprav in pozneje televizorjev, ki so v drugi polovici prejšnjega stoletja med nas nezadržno prodirali. V jugo reviji Radioamater, v rubriki, kako si to in ono izdelamo, sem našel, kako si je narediti enostaven merilni instrument za radiotehniko. Potrebni sestavnih delov kot (uporov, kondenzatorjev, elektrolitov) sem v vojaškem kovčku imel na pretek, manjkal pa mi je indikator – ki bi naj bil v osnovi galvanometer z vrtljivo tuljavico. Spomnil sem se na preprost voltmeter, ki ga je imel oče iz časov kraljeve vojske, ko je bil artilerijski kaplar in je moral kontrolirati el. baterije na topovskih instrumentih za nočno streljanje. Menda ga je tudi potreboval v času gradnje elektrarne na veter v petdesetih letih. Ko je instrument »postal moj«, sem ga nekoliko moderniziral in prilagodil za gradnjo nastajajočega multimetra. Poleg tega - analognega indikatorja z vrtljivo tuljavico, sem še pri preciznih meritvah uporov in blok kondenzatorjev uporabljal slušalke.

Ko v slušalkah nisem več slišal prasketanja in na indikatorskem instrumentu nisem opazil odklona kazalca, je dotični element, ki sem ga preiskoval oziroma sem ga potreboval za kaj drugega, bil v ravnotežju z tistim znanim - primerjalnim v škatlici mojega multimetra. Na ta način sem dejansko odkrival, kaj vse imam v »kufru«. Z njim sem torej lahko meril oziroma bolje rečeno primerjal kapacitete kondenzatorjev v faradih in upornost uporov v omih ter še napetosti v voltih.

Multimeter iz samskega doma v Kidričevem l. 1961

Varilni transformator iz samskega doma v Kidričevem l.1961

9.0.04. Varilni transformator še mi služi

Nič kolikokrat sem v tovarni opazoval elektro varilce, kako z lahkoto spajajo železne profile, čez leta pa so že tudi spajali aluminij. Tudi sam sem znal v roke vzeti varilno pištolo in pri njih poskusiti z varjenjem. Mojster me je za prvič celo pohvalil. Ko pa smo koncem petdesetih let že imeli prve »gastarbajterje« v Nemčiji, pa so ti znali povedati, kako mali varilni transformatorji za domačo uporabo se že tam dobijo. In začelo se je o tem sanjati tudi pri nas!

S sodelavcem, prijateljem in tudi »murkslarjem« Vinkom Horvatom iz livarne sva večkrat med delovnim časom šla v delavnico k varilcem na »obisk« in bila tam zelo radovedna! Vse več sva o elektro varjenju in o varilnih aparatih vedela in tudi ugotavljala, kako bi zadevo naredila sama. Vinko se je odločil prvi, saj je v očetovi mizarški delavnici tudi imel več možnosti, kot jaz v tretjem nadstropju samskega doma. In Vinko je na tem področju – samogradnje varilnih transformatorjev pri nas oral ledino, saj ni bilo znano, da še kdo v bližini izdeluje takšne naprave. In ko je čez kakšen mesec Vinko v službo že prinesel pokazat svoje prve vare, je zadeva zame postala še bolj zanimiva. Z dušo in telesom sem se lotil izdelave varilnega aparata tudi sam. Bilo mi je lažje, saj sem mnoge rešitve lahko prekopiral od Vinka, kot recimo izdelavo železnega jedra v preseku 45 cm², navijanje primarnega navitja v dveh oknih trafo jarma, predelavo trofaznega stikala v šest stopensko stikalo, izdelavo špul iz debelega prešpana, itd. Najtežje je bilo priti do trafo pločevine za jedro - jarem, saj sva z mojim

fičkom že trikrat zastoj hodila v Elektrokovino v Maribor, kjer so za izdelavo elektromotorjev potrebovali prav takšno transformatorsko pločevino. Pravzaprav sva iskala odpadne obrobne trakove te pločevine, ki so v Elektrokovini nastajali kot odpad pri izsekavanju kolobarčkov za jedra statorjev elektromotorjev. Obrobni ostanki – trakovi so bili širine okrog 8 cm in dolžine metra, kot je standardna širina pločevine.

Moje prvo delo na tem projektu je bilo, da sem po »šihlu« v »čajarni« ročno rezal omenjene trafo trakove na štiri enake dele, katere sem potem zlagal v kvadratasto obliko oziroma bodoči okvir jarma. To sem delal z ročnimi škarjami kar nekaj časa. Vsak dan sem imel večje žulje. Potrebna debelina – presek jedra je morala biti takšna, da je znašal 45 cm². Tako veliki presek je moral biti zato, ker je magnetna inpermanentnost – (netrajnost namagnetjenja) za to trafo pločevino tudi bila 45. Na ta način je izračun transformatorja pokazal, da je faktor navitja žice tudi 1, kar je v praksi pomenilo, da je za en volt tega preseka bilo potrebno naviti en navoj žice. Bolj enostavnega izračuna za transformator torej ni bilo moglo biti¹⁹ *.

Sicer pa je med mojim in Vinkovim »švasaparatom« bilo še nekaj razlik. Sekundarno navitje sem jaz navil iz Al žice premera 10 mm, on pa iz debelejšega Al traku. Tudi zunanji videz celotne naprave ni bil enak, saj je njegova škatla bila lesena, jaz pa sem škatlo v tretjem nadstropju samskega doma izdelal iz Al pločevine !*

*** Izraz »čajarna« je iz Leninovega besednjaka!
Sam sem mojo novo sobo, po prisilni demontaži**

---

19 Rajko Topolovec: Kraj prišlekov, Ptuj2002, samozaložba , str. 171

zunanje TV antene, imenoval čajarna. Nova soba preko hodnika je bila vsaj dvakrat večja od prejšnje, tako da sem lahko dolgo TV anteno, ki sem jo imel obešeno na stropu, obračal v vse smeri. Mislim, da je ta soba v osnovi projekta samskega doma resnično bila namenjena za skupinsko čajarno, saj je imela tudi dvojni umivalnik za umivanje posode in kar osem vtičnic. Meni pa je »čajarna« služila za spalnico, dnevno sobo in še za delavnico!

** Citat iz knjige Kraj prišlekov str.171 : V »čajarni« sem okrog varilnega aparata imel opravka z raznolikimi deli kot so: rezanje in kompletiranje trafo pločevine za jedro, izdelava tuljavnih tulcev - špul iz debele prešpan lepenke, predelava trofaznega stikala v šest stopensko stikalo za regulacijo moči transformatorja, izdelava železnih spon za stisk jedra, izdelava spleta varilnih kablov, škatle in še kaj. Pri izoliranju debele aluminijaste žice za sekundar, pa sem dobil na prstih žulje. Debelo žico iz aluminija (premera 10 mm) sem ovijal s keper trakom (gačjakom), ki se tudi uporablja za obšivavanje hlačnic. Izoliranje debele žice za sekundarno navitje je torej bilo mukotrpno delo, ki sem ga moral opraviti na hodniku samskega doma, ko na njem ni bilo »prometa« - ponoči. 50 metrski kolobar debele aluminijaste žice namreč ni bilo moč odviti v sobi, prav tako ne omotati - izolirati s tekstilnim trakom. Pomagal sem si s kljukicami za sušenje perila in s sprotnim lepljenjem že ovitega traku na žici.

*** In še - samoocena: »Tudi sam, čeravno ni lepo, hvalliti samega sebe, pa vendar pohvalim ta unikatni izdelek iz šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko še dolgo pozneje varilnih aparatov za široko uporabo pri nas ni bilo dobiti. Prvenec je že tudi veteran, saj mi še po petdesetih letih zvesto služi. Res pa je tudi, da je danes pri nas moč kupiti mnogo bolj priročne in cenejše varilne aparate, kot je moj 40 kg težak »veteran«.

In še dodatek: Za sorodnika sem izdelal še en varilni transformator, ki pa je že bil priročnejši in boljši. Da bi še kakšnega izdelal za prodajo, pa sem že v uvodu omenil, da trgovec nisem nikoli bil, in trdim tudi, da trgovec ne more biti »ta pravi vësmëšter«!*

- *** Ob srečanjih z ljudmi, ki jih inovativne stvari zanimajo oziroma se na to spoznajo, bodisi na razstavah, sejnih ali pa pri tistih, ki vidijo unikate pri meni, takoj opazim človeka, ki le misli, kako, kje in na kašen način bi s tem čim več zaslužil. Ti ljudje zagotovo nikoli ne bodo izumitelji, kjer je potrebno odrekanje, skromnost in veliko vztrajnosti in delati brez pomisleka na kakršnem koli zaslužek.**

9.0.05. »Friziranje fička«

Mali čudež je bil, če si si v začetku šestdesetih let nabavil avtomobil in še posebej, če je to bil novi »fičko«. Čudež tudi zato, da smo po pretečenih desetih letih od Stalinove prepovedi, v socializmu lahko imeti izrazito kapitalistično lastnino, kar so motorna vozila zagotovo bila. Še več, v Kragujevcu je stekla proizvodnja »fičkov« in kmalu smo že imeli dolge čakalne vrste zanj. Ravno takrat in zaradi avtomobilov se je do skrajnosti razbohotil »bakšiš«. Če si hotel priti do tega avtomobila v manj kot enem letu, si le tega lahko dobil samo preko »veze«. Mislim, da je za popularnega fička takšno poslovanje trajalo ves čas, dokler so ga v Kragujevcu delali v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Ko pa so za osebne avtomobile domače proizvodnje prišli še krediti, ki so se v Titovi Jugoslaviji vedno splačali vzeti, pa so se čakalne vrste še podaljšale in cene »bakšiša« še povečale.

Od Maribora do Kidričevega po bližnji makadamski cesti skozi Prepolje, sem srečal le kravjo vprego in prehitel nekaj kolesarjev. Moji dve privatni posojili za »fička« pa sem poplačal z novimi TV aparati RR 850 iz Niša, ki so se takrat kod edini pri nas dobili in to prav tako preko dolgih čakalnih dob in vez. Obema posojilodajalcema sem tudi naredil TV anteno in še TV montiral na domovih. Na ta način sem s posojiloma za »fička« dobro prišel skozi. Avto me je iz Titograda stal natančno toliko »jurjev«, kot jih je imel kubikov Fiat 600 . Pripeljali so mi ga šoferji iz TAM -a, ko so v Črno Goro peljali tovarnjake. Bakšiš 5.000 din pa sem moral nekaj dni prej na skrivaj dostaviti v TAM .

Novopečeni šoferji - lastniki »fičkov« smo mislili, da so boljši od mercedesov. Bil sem jezen, če me je kakšna »stara gara« prehitela. Še zlasti je bilo hudo, če je to bilo na prašni makadamski cesti, da sem potem res moral zmanjšati hitrost, da se je prašni oblak, skozi katerega se je slabo videlo, posedel. Je pa tudi bilo v »modi«, da smo večji in mlajši nove fičke že tudi »frizirali« - izboljševali z različnimi inovacijami. Tudi sam sem na njem naredil dve izboljšavi, od katerih je prva bila lepotna, druga pa na motorju, da se mu za nekaj kilometrov povečal maksimalnost.

Z novim »fičkom« prvič pri očetu v Jastrebcih l. 1960

Kot lepотно spremembo smatram izdelavo unikatnega znaka YU. V livarni sem v opeko izdolbel 10 cm visok

in ustrezno širok YU znak, ki sem ga nato pritrdil izpod zadnje registracijske tablice. V tako izdelani kalup za YU znak sem še pred ulitjem aluminija namestil nekaj vijakov za pritrditev znaka. V »čajarni« pa sem odlitek še dokončno spilil in spoliral. Potem pa so me na parkiriščih spraševali, kje sem ta znak kupil.

Na koncu »glave avenije« Kidričevega je takrat bil »moj samski dom«, danes pa je predelan v družinska stanovanja.

Z izboljšavo na motorju sem »fičku« povečal maksimalno hitrost od 105 na 110 km /uro. Opazil sem, da je iz pokrova za ventile vodila manjša gumijasta cev v sesalni del uplinjača. Ko sem cevko snel se je iz delujočega motorja kadil dim zgorelega olja, ki je delovanje motorja nekoliko motil. Posebno je to bilo vidno pri pospeševan-

ju vrtljajev motorja. V tovarni so mi v pokrov za ventile privarili večji cevni priključek. Debelejše cevi pa potem nisem več speljal v uplinjač, ampak na plano skozi dno motornega prostora. Preizkus hitrosti sem opravil na takratnem kosu najbolj ravne ceste pri nas, ki so jo iz betona že zgradili Nemci, med Mariborom in Hočami.

9.0.06. Izdelava foto povečevalnika

Koncem poletja 1960 sem se z novim fičkom odpravil v Gradec. Nasploh je to bilo moje prvo potovanje v inozemstvo. Teta Angela, atekova sestrična mi je iz Gradca poslala garantno pismo, da so mi potem organi izdali potni list z vizo za Avstrijo. Da Avstrijci ne bi rekli, kakšni reveži smo v komunizmu, sem si oblekel najboljšo obleko, ki sem jo imel za maturo, in ki sem jo nato na meji v Šentilju uničil. Kot edinega na meji z avtom so mi obmejni organi naložili nalogo, da specificiram kot so rekli, vse gume. Kakšen teden prej pa sem se nekaj dni mučil in obrnil vse gume na platiščih in jih ponovno z ročno tlačilko napolnil ter še po predpisu križno prestavil. Tako se je pač takrat delalo! Pri obračanju gum, pa sem vse serijske številke gum obrnil na notranjo stran koles. Zato sem obmejne organe zaprosil za časopisni papir, s katerim sem si »postlal« cesto pred mejno rampo odnosno pod avtomobilom. Čeravno sem zelo pazil na obleko, sem jo vseeno uničil.

V Gradcu sem si kupil prvi fotoaparatus. Imam ga še danes, saj je že postal zgodovinska vrednost. Ima še klasični raztegljiv meh in je za široki film z dvanajstimi posnetki.

Pri vračaju pa me na meji o gumah niti niso vprašali, fotoaparata pa sem dobro skrila!

Nato sem se včlanil v kidričevski fotoklub, da sem lahko tudi kakšno sliko povečal. Razvijanje filmov in delanje kontaktnih slik pa sem že obvladal iz »šole mojega očeta«! Filme sem razvijal v polni temi, slike pa delal pri rahlo rdeči svetlobi, za izpiranje slik pa mi je prišel prav dvojni kuhinjski umivalnik v moji »čajarni«.

Tisti čas sem tudi izvedel, kako si foto povečevalnik narediti sam. Ta glavni sestavni del, to je stari očetov fotoaparata na plošče z dvojnimi stegoma meha iz dvajsetih let prejšnjega stoletja sem že imel, kupiti sem še moral veliko zbirno lečo (kondenzor), vezano ploščo iz lesa za podstavek celotne naprave in mlečno 150 vatno žarnico za svetlobni snop, ki sem jo vgradil na vrhu naprave v ohišje luči za kolo. Malo sem se bal, kje bom dobil kondenzor premera 10 cm in debeline kašnih 5 cm, pa sem za to lečo izvedel od prijatelja Vlada Šerca iz Kidričevega, ki je tudi bil veliki amaterski fotograf, radioamater in poznejši terenski TV snemalec za RTV Ljubljana. Omenjeno zbirno lečo pa sem vgradil v okroglo kovinsko škatlo od bonboniere Kraš. Višinsko vodilo pod kotom 60 stopinj iz štirioglatega Al profila pa sem prinesel iz tovarne. Izdelek je bil podoben onemu, ki smo ga imeli v fotoklubu. Tako sem v »čajarni« že lahko tudi izdeloval povečane fotografije in ne samo kontaktnih. Povečevalnik je še danes v kompletu, ki ga tudi na razstavah izumov pokažem javnosti.

10.0.00. PRODUKTI IZ ČETRTEGA »ŠTOKA«

Z 28. leti sem zapustil ledik stan in tudi »čajarno« v tretjem nadstropju samskem doma v Kidričevem, kjer sem bival osem let. V treh dneh sva z ženo vso kramo (pohištvo sva kupila novo) z »fičkom« zvozila v novo štirisobno stanovanje v Ptujju na Potrčevi cesti, ki sem ga od TGA dobil pod pogojem, da se poročim. Najmanjša soba v četrtem nadstropju je bila »samo moja soba«. Nov parket sem prekril z embalažo od pohištva, in vanjo znosil vso mojo »vėsmėšrsko kramo«. Najtežje je bilo s »švasaparatom«, ki je tehta 45 kg. TV antene nisem več potreboval, saj je na novem – štirideset stanovanjskem bloku v Ptujju bila že postavljena skupinska antena, zato sem jo odložil v garažo, ki sem jo imel v kletnih prostorih bloka.

Za »samo mojo« sobo sem si najprej izdelal delovno mizo s šestimi predali, ki jo imam sedaj v kletnem prostoru na »ranču« v Zaklu. Je takšne konstrukcije, da sem jo lahko v četrtem nadstropju potihoma sestavil. Sestavne dele pa sem izdelal v garaži, hrastove deske za mizo, pa mi je pripravil oče.

Z to mizo sem šele lahko začel kaj delati. Kot prvo sem se lotil navijanja el. motorja za (šmirglšajbo) - brusilnik, ki sem ga skurjenega prinesel z odpada. Moram reči, da sem se na tem motorju naučil navijanja el. motorjev. Kar nekajkrat sem moral na inštrukcijo k g. Knezu, kjer so v TGA navijali motorje. Da me je g. Knez cenil, sem spoznal šele takrat, ko sem videl kako nazorno mi je razlagal in risal, kako se takšni motorji navijajo. Tudi kakšni kos prešpan papirja in požirke za moj brusilni motor mi je

znan stisniti v žep. Srečen sem bil, ko mi je motor prvič sfrfotal z 2800 obrati. Ker v stanovanju nisem imel trofazne elektrike, sem si moral za motor, kar me je tudi podučil gospod Knez, narediti še premostitveni elektrolitski spoj, da sem tako umetno naredil še tretjo fazo. (Ta spoj z elektrolitskimi kondenzatorji se je pri nas udomačil, ko so prišli »v modo« enofazni el. motorji in se še danes uporabljajo tam, kjer ni trofazne el. mreže).

Na delovni mizi sem potem poleg primeža imel še brusilnik, da sem lahko začel s pripravami za gradnjo hiše, o kateri sem že sanjal kot samec v samskem domu oziroma sploh od začetka moje samostojnosti.

10.0.01. Priprava za gradnjo hiše

(Ko sem se z fičkom vozil po Sloveniji, sem gledal kako si ljudje gradijo hiše. Najbolj me je prevzela hiša v Britofu pri Kranju. Od gospodarja sem izvedel, da so zanj naredili načrt v Kranju. Tudi sam sem potrkal na ta projektivni biro, da so ta gradbeni načrt za hišo še zame skopirali).

Naprej sem iskal parcelo blizu spodnje postaje mariborske vzpenjače, kjer so se prav tedaj na veliko gradile hiše. Potem pa je glede ljubezni nanoslo, da sem kupil parcelo v Ptuju ob Mariborski cesti ob Mitreju 3, kjer so po arheološki raziskavi še razširili lokacije za gradnjo zasebnih hiš. Našo ulico so imenovali po predvojnem kustosu v Ptuju, ki je tudi zaslužen za omenjeni mitrej iz leta 1913 - po arheologu Abramiču. Za nakup parcele

sem še moral kakšno leto čakati, dokler že drugič ni bila končana arheološka raziskava terena in, da se je uredila še infrastruktura. Pravzaprav sem kupil dve parceli, in sicer gradbeno v velikosti 6,4 ara in še pobočje severno od parcele proti rečici Studenčnici v velikosti 4 are. Tja so dotlej okoličani tajno odvažali smeti.

Gradnja hiše je trajala od maja 1. 1965 do oktobra 1970. Vmes me je leta 1968 za šest mesecev zadržal še infekcijski hepatitis, ki sem ga staknil na orožnih vajah v Liki oziroma Slunju. Šest mesecev je namreč trajal bolniški dopust, ki je tudi bil moja edina bolniška v vsej delovni dobi. Gradil sem po sistemu, koliko sem lahko največ naredil sam in koliko sem imel denarja. Klet sem moral kopati ročno, zaradi 2000 let starih grobov, saj tako globoko niso raziskali terena arheologi iz Austroogrske, Kraljevine in niti iz nove Jugoslavije. Med kopanjem kleti me je večkrat obiskal kakšen ptujski arheolog. Oče, ki mi je pomagal graditi, je znal biti pri meni v Ptujju po teden dni. Spomnim se, da sva deset dni sezidala cokol (kletni zid iznad zemlje) iz pohorskega tonalita in še drugič, šest metrov visoko steno iz tega kamna ob vhodu. Seveda sem kamne že pripravil – obklesal sam, včasih tudi do zgodnjih jutranjih ur. In kasneje, sva z očetom pripravila še opaž za kletno ploščo, da mi je potem po šihlu prišla izmena delavcev iz livarne betonirat. Takrat se še tekoči beton ni prodajal in ni bilo »hrušk za prevoz betona« in ne črpalk za beton. Zato delo so bile potrebne tragle (nosila) za beton, dva manjša betonska mešalca in še široka rampa za nošenje, pa seveda še kaj za grlo in za pod zob.

Za praznik republike 29. novembra 1967 je bila hiša pod streho. Zaradi že omenjene bolezni je bilo leto 1968

manj gradbeno, saj sem bil dva meseca v izolirnici bolnice Ptuj in še tri tedne v Rogaški Slatini.

Ko sem že bil bolj zdrav in spet dobil veselje »biti vësmëštër«, sem se v ÷etrtem nadstropju na Potr÷evi v Ptujju lotil vrtnë kosilnice, ki je danes muzejski eksponat, saj je kot prva izdelana v Jugoslaviji. Na spomlad 1969 sem jo preskušal ob novogradnji. Idejo zanj sem dobil iz tuje revije in govoric, da v nekaterih naprednih dr÷avah zahodnega sveta takšne kosilnice že imajo.

Pri gradnji hiše pa sem imel tudi sre÷o, da se je ravno takrat tudi naša tovarna odlo÷ila kreditiranja zasebnih hiš svojim delavcem. Ko je komisija iz TGA prišla pogledat, sem imel hišo že pod streho in zato sem dobil le polovico kredita, od moñnih 6 milijonov dinarjev. So pa bili tudi prosilci, ki še komisiji niso imeli kaj pokazati in so zato dobili polno mero, a hiše nikoli niso postavili! S kreditom sem pospešil gradnjo, saj sem ga uporabil za stavno pohištvo, talne obloge, elektro material in za centralno kurjavo na olje, ki je takrat v Ptujju še bila novost.

10.0.02. Prikolica je morala skozi okno v sneg

Za »Škodo MB«, ki sem jo posedoval za fi÷kom, sem si izdelal priklop po zamisli križnika, saj se še krogelni sklopi pri nas niso dobili. V Ptujski kasarni so še menda iz kraljevine razprodajali enovprežne prikolice na dve leseni kolesi, (po turško ÷eze), kot se je temu reklo tudi v JNA. Te so bile skoraj zastonj in ni bilo dale÷ od mojega bloka oziroma stanovanja na Potr÷evi cesti. Zato sem

pred garažo privlekel kar dve »čezi« in se takoj lotil demontaže. Ena mi je bila v pomoč pri gradnji betonskega mešalca, druga pa pri avto prikolici, katere sem se najprej lotil. Prav vsak kos iz obeh »čez« sem v petih letih gradnje hiše uporabil. Iz osi ene »čeze« sem izdelal os avtomobilske prikolice, iz druge osi pa os mešalca za beton. Tudi lesena kesona - zaboja od »čez« sta mi prišla prav pri prikolici in gradnji hiše. Priklopna vez »čeze« h konju (oje) je bila iz dveh cevi, katere sem tudi uporabil.

Že med delom prikolice v četrtem nadstropju sem razmišljal, kako bom zadevo, ki je z vsakim kosom privarjenega železa postajala vse večja in težja, spravil iz četrtega nadstropja bloka. Tu so še namreč bile stopnice. Še bolj pa sem se bal, da stanovalci bloka ne bi videli, kaj vse se dogaja v družbenih stanovanjih. Ihta oziroma nuja, da bi bila prikolica čim prej izdelana, pa mi je velevala, bo že nekak šlo, kot je rekel Kerempuh; »da nikad nije tak bilo, da nije nekak bilo«! Ob prvem sneženju te zime pa se mi je odprlo:»Če bi zapadel sneg in bi lahko zadevo ponoči neslišno vrgel skozi okno!« Kot da bi me Bog uslišal, ko so bili največji in najtežji deli prikolice že gotovi, je tisto zimo 1964 zapadel obilnejši sneg. In, ko so v bloku že ugasnile vse luč in je že vse stanovalce našega vhoda zajel globok spanec, sem v rani uri iz okna snel »frduklongo« - zatemnitev okna, ki me je skrivala, da se ni videlo varjenje v sobi, in okno na široko odprl. Najtežji del prikolice sem na hitro zalučal skozi okno v sneg. Nato sem potihoma stekel po stopnicah pod okno in brž zadevo zavlekel v kletno garažo. Sreča je tudi bila v tem, da je še naprej snežilo in tako je bila sled v snegu do jutra zakrita.

10.0.03. Mešalec je po isti poti moral v sneg

Iz druge »čeze«, kot že rečeno, pa sem delal betonski mešalec. (Po izgradnji hiše, sem ga podaril delavcu, ki mi je pri hiši največ pomagal). Med tem, ko so se manjši zobčeniki za take mešalce pri nas že dobili, večjega ni bilo moč kupiti. V garaži pa sem vsak dan imel na očeh moja štiri kolesa od »čez«, ki so imela 1,5 cm debelo železno šino. Pa mi je neki dan šinila misel, da iz šine izdelam velik zobčenik za mešalec! Po manjšem zobčeniku sem izmeril tako imenovani modul, da sem potem še lahko izdelal ustrezne zobe na večjem zobčeniku oziroma iz šine. Vrtanje preko 250 lukenj za zobce zobčenika v več kot cm debelo železno mi je vzelo kar nekaj prostih dni. Vrtal sem pri »vësmëštërskem« prijatelju Vinku, ki je imel večji vertikalni vrtalni stroj. Zobce pa sem potem izžagal in dokončno izpilil v »moji sobi« v četrtem nadstropju.

Da pa se žaganje, in sploh nabijanje v moji sobi ne bi po stenah in stropih preveč prenašalo v sosednja stanovanja v bloku, sem na bukov parket najprej položil debelo rebrasto embalažno lepenko, na to pa še sloj tanjše penaste gume. Pod noge mize pa še dodatne gumijaste podstavke. Preden pa sem začel z varjenjem, pa sem še penasto gumo ovlažil. Bliskanje skozi okno pa sem preprečil kot sem že tudi omenil z »frduklongu«, podobno kot se je uporabljala za zakrivanje oken ob nočnih bombnih napadih v drugi svetovni vojni.

Za mešalec, prikolico in še kaj pri gradnji hiše sem praktično uporabil vso železje od obeh vojaških »čez«. Tudi glavni ležaj bobna na mešalcu za beton je bil iz osi »čeze« in tudi iz pripadajoče bakrene puše, ki je imela nosilnost

1500 kg. Omenim še izdelavo bobna za mešalec; osnova je bila platišče od tovornjaka ali morda traktorja, ki sem ga našel na odpadu. Dograditev bobna v hruškasto obliko, pa sem zvaril iz segmentov debelejšje pločevine.

*

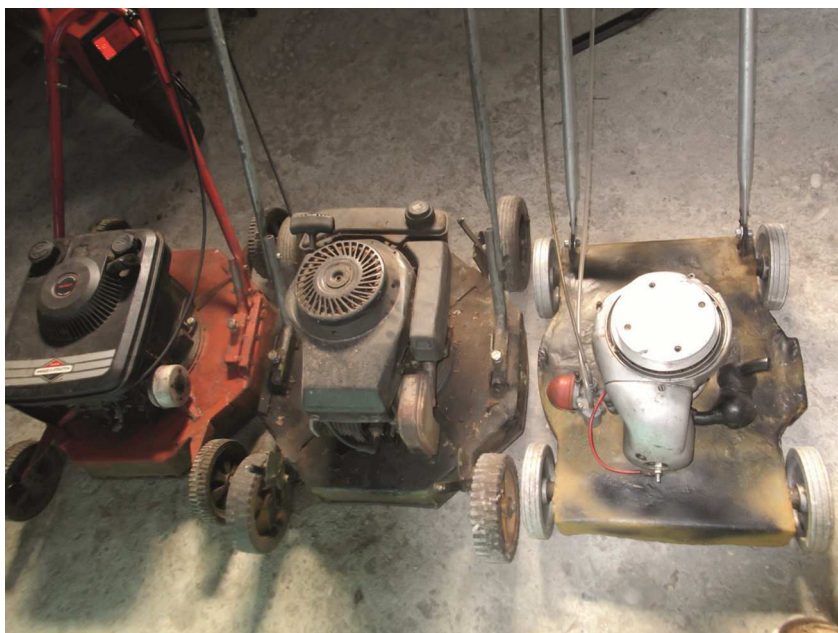
Čim so večji deli mešalca bili narejeni, so po isti poti kot prejšnjo zimo prikolica, romali skozi okno v nočni sneg in nato takoj v garažo, kjer sem potem zadevo združil v celoto. Preskus mešalca z motorjem in nato še z mešanjem betona, pa sem opravil že ob depoju gramoza na parceli, ko sem začel z betonskimi deli na hiši.

Tako sam, kot vsi, ki so mešalec videli obratovati, so se čudili kapaciteti, ki je bila večja od tovrstnih mešalcev, ki so se že dobili pri nas. Na prostoru gramoza pri bodoči hiši, je potem mešalec bil stacioniran skozi vsa leta gradnje hiše – tudi po zimah, snemal sem le motor. Zadnje betoniranje je bila obhišna ograja.

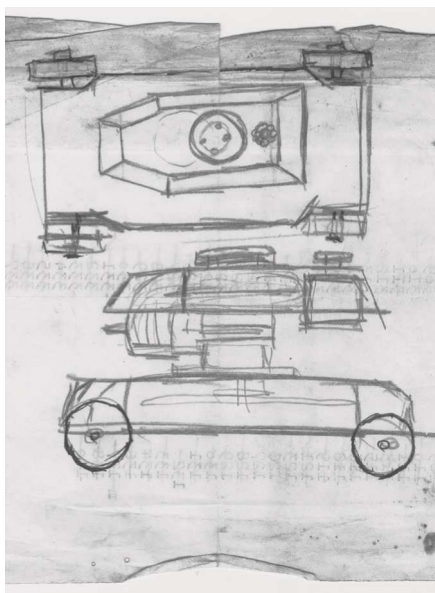
***10.0.04. Prva vrtna kosilnica narejena v
Jugoslaviji***

Prvo izdelana vrtna kosilnica v Jugoslaviji leta 1969

»Kontrast« vrtnih kosilnic v »mojem muzeju«

Zamiselná skica prvo izdelane vrtné kosilnice v Jugoslaviji. (Tank za gorivo sem zaradi padotočnega uplinjača prestavil višje na vodilo kosilnice)

(Po tuhtanju, kako je narejena, sem se je lotil v četrtem nadstropju bloka TGA na Potrčevi cesti skozi zimo 1968/1969. Za široko uporabnost te novosti v svetu sem izvedel med dolgo bolniško iz tuje revije in jo nato na spomlad tudi iz balkona videl pri očetovi sestrični Angeli v Gradcu. Sicer pa tudi ta v Gradcu še ni bila kupljena v Avstriji!)

» Da je že muzejska vrednost, se po tolikih letih niti sam nisem zavedal!« Pri meni so jo kot staro železo videli inovacijski kolegi in me opozorili, da bi jo bilo dobro restavrirati kot muzejski eksponat. Tako jo sedaj tudi imenujem, da je prvo izdelana vrtna kosilnica v Jugoslaviji. Ima pa še tudi po toliko letih dve inovacijski rešitvi, ki jih še sodobne kosilnice nimajo).

• *(V nadaljevanju priobčujem anekdoto, ki sem jo s kosilnico doživel ob prvi košnji še nedokončane hiše v Abramičevi ulici leta 1969):*

» Bil je že vroč spomladanski dan, ko je bil čas prve košnje. Čeprav še kosilnica povsem ni bila na red, me je še kako mikalo, da jo preizkusim na travi in ne samo v garaži. Gorivno mešanico sem naredil prav takšno, kot so jo uporabljali mopedi, saj je motor mopedov.

»Ko je zaropotala, (ni še imela glušnika), se je okrog mene nabralo več ljudi iz ulice. Najslabše se je pokazal uplinjač, ki je imel luknjo na plavaču. Zato so se mi občudovalci pri vsaki zaustavitvi kosilnice iz mene »izumitelja« posmehovali, češ zakaj se toliko mučim. In končni sklep občudovalcev je bil; »... da je najbolje vzeti v roke naše stare kose, v roke pljuniti, nabrusiti in travo pokositi!«

Ko pa sem kosilnico usposobil, da mi ni več crkavala in z njo kosil že dve leti, pa so ravno ti – zasmehovalci moje kosilnice, kot prvi pohiteli ponje v Avstrijo, kjer so se takrat že dobile«.

Ob tem še dodajam, da mi je kosilnica služila do leta 1993, ko sem si za prvo penzijo kupil »fabriško izdelano«, kot smo pri Sv. Bolfenku nekoč vsemu novemu rekli! Po restavraciji pa je muzejski eksponat, ki sem ga že nekajkrat postavil na ogled na razstavah izumov!

10.0.05. Zdaj pa gradnja hiše

Pomoč očeta pri gradnji hiše v Ptujju l. 1968

Opeko iz vibriranega betona sva delala z sotrpinom v TGA kot že rečeno - z inovacijskim prijateljem Vinkom Horvatom iz Ptuja. Tudi on se je odločil za gradnjo hiše. Bil je plodovit »vësmëštër« oziroma izumitelj. Poleg omenjenega stroja za betonske zidake si je kot sem že tudi opisal, pri nas kot prvi naredil el. varilni aparat, manjši traktor, kompresor in še kaj. Pri izdelavi vibracijskega stroja za betonsko opeko, mu je pomagal Rudi Čelan, ki je bil vodja remontne skupine za livarno v TGA. Kalup oziroma modelno ohišje zidaka, v katerega se je naložil tekoči beton, se je sprti vibriral s pomočjo pritrjenega el. motorja, ki je na osi rotorja imel nameščeno ekscentrično utež. (In da se še ob tem sam pohvalim; vibrator je bil moj inovacijski prispevek k temu stroju za izdelavo betonskih zidakov).

Produkcija zidakov je tekla v mojih že zgrajenih kletnih prostorih hiše. V ekipi smo bili trije, delali pa vsak tretji dan po šihitu (dva dni so se morali zidaki sušili). Najprej smo z mešalcem za petdeset zidakov pripravili betonske mešanice, (za petdeset kosov je namreč tudi bilo lesenih podstavkov na katerih so zidaki vibrirali in nato skupaj s lesenimi podstavki odnašali na odlagalni prostor). Po »rauh pavzi« in brizgancu pa smo stroj zagnali. Vsak zidak se je v kalupu na stroju vibriral pol minute. Z pedalnim dvigom zidaka iz modela, se je samodejno izključil vibrator in zidak sva dva skupaj z lesenim podstavkom odnesla iz garaže na prosto. Zidak s prepletenimi zračnimi prekati, kot izolacijskimi mostovi, je bil v velikosti 30x25x20 cm.

V dveh mesecih smo izdelali tisoč betonskih zidakov, kar je bilo dovolj za Vinka in mene.

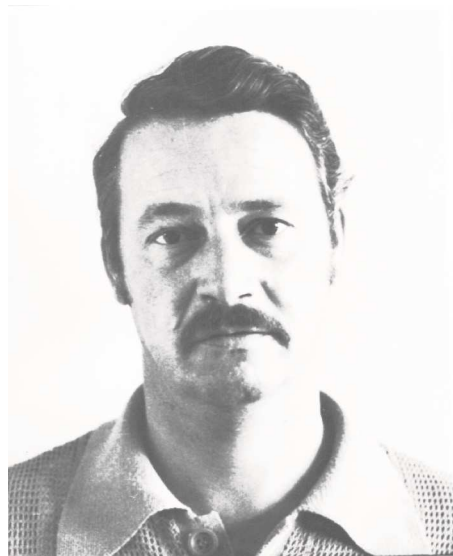
10.0.06. Oktobra 1970 v lastni hiši

Škoda MB in prikolica iz četrtega nadstropja, sta pri selitvi, kot seveda pri gradnji hiše bila pomembna pomoč. Nisem štel, kolikokrat sem ta dan prevozil razdaljo Potrčeva - Abramičeva. Od pohištva sem selil le spalnico in dnevno sobo ter mizo in štiri stole iz kuhinje, ostalo v bloku ni bilo moje. Inovacijsko delavnico iz četrtega nadstropja in ropotijo iz garaže sem preselil že prej, saj sem marsikatero orodje že potreboval. Še kakšen teden sem potem montiral opremo v kuhinji, v stranišču, v kopalnici in kotlarni. Nekaj časa smo spali na podu in tudi TV smo gledali s poda. Okolje nove hiše pa sem dokončal naslednjo leto, kakor tudi balkonske ograje.

Iz Potrčeve do hiše na drugi strani Drave je kakšna dva km. Kot zadnje smo že v trdi temi selil sobne cvetlice. Za fikusa smo se bali, da med vožnjo ne bi zmrznil. Vsakokrat, ko sem kaj iz bloka pripeljal, sem še spotoma pogledal v centralno peč, ki se je to večer prav tako resneje preizkušala z odpadki od gradnje.

11.0.00. IZUMITELJSKI PRIJATELJI

11.0.0100. + *Vinko Horvat*

Vinko Horvat

(v lasti Horvat Mire)

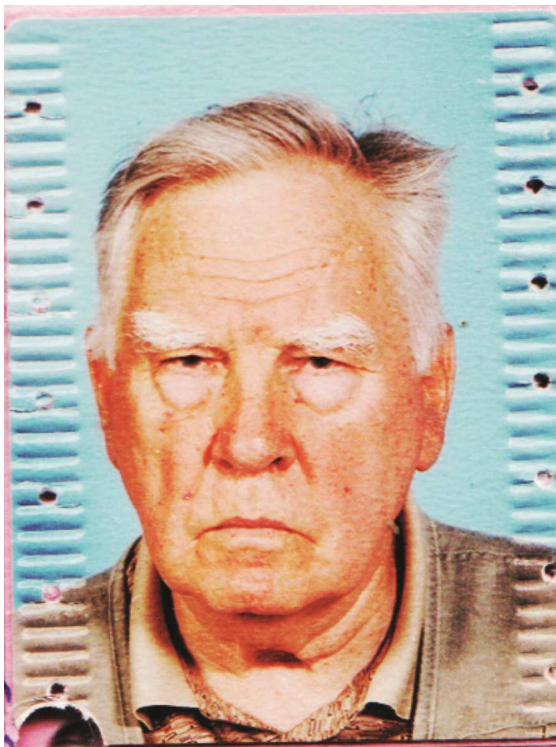
Kot že omenjeno, je Vinko bil sodelavec v TGA in kot sotrpeči »garažni« izumitelj. Z upokojitvijo sva inovacijsko dejavnost še povečala. Pri marsičem sva bila tudi »kooperanta«, (kot recimo pri izdelavi stroja za betonske zidake in nato pri proizvodnji betonskih zidakov, pri izdelavi varilnih transformatorjev, pri izdelavi avtomatike za oljne gorilce za najini hiši, itd.

Če naštejemo nekaj njegovih uspehov na polju izumiteljstva ne morem mimo traktorja, kompresorja, žage za železo ter več izpeljav že omenjenih varilnih aparatov in avtomobilskih prikolic. Vinko je bil boljši trgovec od mene! Če sva kaj iskala, česar ni bilo moč dobiti pri nas,

je Vinko kmalu zvohal kje se to dobi v Avstriji. Tudi dva oljna gorilca za najini centralni kurjavi je že leta 1970 kot prva uspel dobiti v Ptuj. Ob delu v TGA, sva se tudi skupaj došolala! Nekaj krat sva vsak s svojim »karavaningom« - kampirala na Blatnem jezeru in preko Balatona v Šiofoku s trajektom premeščala stanovanjski prikolici na drugo stran v Tihany.

Tudi zaradi vsega tega sem mu iz srca spregovoril ob preranem grobu pred petnajstimi leti.

11.0. 02. + Belšak Rudi

Belšak Rudi

Rudi Belšak je prav tako bil moj sodelavec v tovarni aluminija v Kidričevem. V krogu poznavalcev – izumiteljstva v Sloveniji me še danes, ko je že pod rušo, kdo vpraša, kako se je v Ptujju končal »primer Belšak«? Naslov njegovega izuma iz leta 1974 se je glasil :

Razširitev elektroliznih anod med pogonom, zaradi katerega je bilo v 14. letih v Kidričevem proizvedeno 50.000 ton več aluminija. Patent so mu poleg Jugoslavije še priznale štiri države, ki so še prav tako proizvajale aluminij z zapečenimi anodami elektroliznih celic, oziroma z zastarelo Sederberg metodo, kot so bile pri nas zgrajene elektrolizi A in B. Njegov izum je po uspešni predelavi elektrolitskih celic bil finančno ovrednoten tako visoko, da se v enorazrednem komunizmu niti ni moglo zamisliti, da bi tako visoka nagrada pripadala posamezniku - izumitelju. V komunizmu bi se nam tako podrlo načelo o enakih želodcih! Prav zato tega primera sodišča v komunizmu »niso vzela resno«, saj je za zakonit delež izumitelju bil ovrednoten z 1,5 milijona DM.

Zaradi tega se je Rudi Belšak kar 38 let, odnosno do smrti leta 2013, tožaril s komunističnim sodstvom bivše države odnosno tovarno aluminija v Kidričevem. Pravne države še torej nismo imeli, čeravno smo že tudi prisegali na demokracijo. Sodstvo ni »znalo« narediti izvršbe proti državni TGA »Boris Kidrič«, ki je od izuma imela korist. Tako se je sodni primer nato vlekel tudi po letu 1991. Primer Belšak je tudi verjetno najdaljši sodni primer nepretrganega sojenja v zgodovini Slovenije!

Najprej so v sedemdesetih zavistniki in komunistični veljaki poskusili z izpodbijanjem izuma v Beogradu. Ko tam niso uspeli, so s petintridesetletnim zavlačevanjem

sojenja le dosegli, da je človek prej umrl, kot je bila zadeva dokončno rešena!

Izračun zakonitega deleža za njegov izum je po tedanjih predpisih o inovatotrstvu, (izraz izumitelj se v komunizmu ni uporabljal) bil opravljen leta 1974 na Univerzi v Mariboru. Petintridesetletna tožba za odškodnino se je torej vlekla do njegove smrti, saj pri nas (tudi v postkomunizmu) ni bilo sodnika, ki bi si »upal ta primer pravično razsoditi«!

Potem pa mu je vrhovno sodišče v Ljubljani le priznalo prav takšno odškodnino, kakšna mu je že bila izračunana davnega leta 1974 na Univerzi v Mariboru.

A glej sodno zvijačo postkomunističnega sodstva! Pri končni razsodbi se je upoštevala vsa enormna jugoslovanska inflacija v pretečenih letih, ko smo tudi doživljali črtanje ničel dinarju. Odškodnina za izumitelja je tako leta 2005 znašala le nekaj več kot 24.000 slovenskih tolarjev. A je sodnik v isti sapi izumitelja potolažil s »salamonsko rešitvijo«, češ da bo končno le zadovoljen, ko se bodo k tej vsoti še pridružile zamudne obresti, ki jih je sodišče izračunalo za vsa ta leta preteklega obdobja. Zamudne obresti so znašale okrog 240 mio SIT, kar je pomenilo v današnjih evrih enako kot takratna »kramarjeva nagrada« - milijon evrov, s katero je g. Kramar kot direktor dokončno »pokopal« NLB!

V nadaljevanju sojenja primera Belšak, pa so isti strici iz komunizma, ki so s pritožbami toliko let izpodbijali dolg do izumitelja, še kot v posmeh podali pritožbo na višino sodno izračunanih zamudnih obresti, in se tako še naprej upirali izvršbi.

Gospod Belšak pa zaradi tega zavlačevanja sodnega procesa, ni mogel začeti procesa na Evropskem sodišču za človekove pravice v Strasbourg-u, kjer so mu odgovorili, da se zadeve prej ne morejo lotiti, dokler v Sloveniji ne bo povsem končana!

Da bo zadeva v Sloveniji znana kot »primer Belšak« še bolj razumljiva, prilagam memoar, ki sem ga ob smrti prijatelja izumitelja napisal za lokalni tisk – Štajerski Tednik*!

- * Memoar

OB SLOVESU RUDIJA BELŠAKA

V četrtek 18. aprila 2013 smo se na ptujskem pokopališču poslovili od starejšega Rudija Belšaka iz Orešja šte. 4 v Ptuju. Kot strojni tehnik si je pokojnino prislužil v TAM-u Maribor in v TGA Kidričevo, kjer sem ga tudi sam spoznal pri vpeljavi novosti v obstoječih elektrolizah – zalivanje katodnih blokov z železom. Mnogi ga tudi poznajo kot izumitelja po razširitvi elektrolizne celice med pogonom v elektrolizi B in iskanju pravice za to intelektualno delo. Šele po 35 letih je Vrhovno sodišče odločilo zadevo v njegov prid.

Naključje pa je hotelo, da sem prav na dan izteka Rudijeve življenjske poti, dne 14. aprila na simpoziju ASI v Tehničnem muzeju Slovenije v Bistri, ponovno slišal za »šolski primer ptujskega inovatorja Rudija Belšaka«. Študija je bila

sprožena na temo: » Ali lahko intelektualno lastnino, zajame monetarna inflacija, kot se je to zgodilo v primeru »Belšak«?

TGA avtorju za uporabo patenta iz leta 1974, ki ga je pridobil še v Madžarski, Čehoslovaški in SZ ni hotela izplačati pripadajoče avtorske odškodnine, ki jo je izračunala Univerza v Mariboru. Prihranek se je nanašal na 50.000 ton več proizvedenega aluminija kar je za avtorja pomenilo 1,5 milijona DM.

Uvajanje patenta v proizvodnjo (180 elektroliznih celic) je avtor tudi osebno vodil in to mu je uspelo v rekordnem času in brez vsakršne nesreče. Elektroliza pa je nato obratovala še 14 let, dokler se ni po programu MPPAL leta 1988 predelala v drugačno tehnologijo.

Delež za avtorja pa je bil za tisti čas - za socializem »neprebavljiv«! Zaradi »prevelike številke« je prišlo do zavidanja in celo do zgražanja – tudi v političnih krogih izven TGA. In zato so (politiki) primer njegove tožbe odlagala v nedogled in iskali sodišče, ki bi si upalo to zadevo »pravično razsoditi«, saj je znesek za avtorja v tedanjih razmerah kazal, da bo Rudi postal prvi jugoslovanski kapitalist. In prav zaradi tega se je zadeva razplamtevala 35 let. »Belšakov primer« se je vlekel do pravnomočne razsodbe v l. 2005 in še potem naprej, in sicer zaradi izvršbe zamudnih obresti. Tako se praktično ni zaključil do njegove smrti.

Ta rekordni primer sodnega zaostanka se je vle-

kel do smrti, zato ker mu je zavidljivost iz TGA najprej izpodbijala patent v Beogradu, po neuspešnosti tega pa se je *širila krilatica* - da kod vodja mehanične delavnice ne more biti inovator - da zaradi njegove inovacije imajo elektrolitske celice krajšo življenjsko dobo ter zaradi podobnih izgovorov.

Med dolgoletnim sojenjem pa so umirali sodniki in odvetniki. Tudi zadnji sodnik v Ljubljani je Belšaku dejal, da ga prej ne spustijo v pokoj, dokler ne razsodi njegovega primera. Tako je po 35 letih leta 2005 ali 2006 (ko smo še imeli tolarje) le prišlo do pravnomočne razsodbe, ki pa je bila na las enaka vrednostnemu zahtevku avtorja že leta 1974.

» A glej ga – to pot je zajec tičal v drugem grmu«! V razsodbi se je namreč upoštevala vsa monetarna inflacija v teh 35 letih (črtanje štirih ničel in nazadnje okrog 11.000% inflacija dinarja), kar je 1,5 milijona DM znižalo na okrog smešnih 24.000 SIT. Istočasno pa je sodnik še vendar avtorja potolažil s »salomonsko« rešitvijo, da za to dobo dobi še sodno izračunane zamudne v višini 240 milijonov SIT. Na ta način je sodba postala pravnomočna, a še vedno ne končana. Za avtorja se je namreč začelo še dolgoletno pravdanje za izvršbo zamudnih obresti. Vmes pa je z temi obrestmi celo prišlo do bančnega škandala.

Okrog 7 milijonov SIT zamudnih obresti mu je bilo izplačano v kratkem po sodbi, in čez nekaj mesecev še okrog 27 milijonov SIT. Prav pri tej

tranši pa se je zgodil omenjeni škandal. Na isti dan, ko mu je nakazilo prišlo na banko, je čez dve uri sledilo še storno. Ptujsko sodišče, ki je izvršbo vodilo in nadzorovalo, na ta škandal po izjavi pokojnega, ni dalo avtorju zadovoljivega odgovora, a leta pravedanja so tekla naprej. Zato se je Rudi s celotno zadevo, ko bi naj doma že izčrpal vse stopnje pravedanja in upanje, obrnil še na Evropsko sodišče, od koder pa so mu odgovorili, da zadeve prej ne morejo vzeti v obravnavo, dokler v celoti ne bo končana v Sloveniji. Na ta način še tudi ni mogel dobiti tako imenovanega zadoščenja, kar bi glede na 35. letno sojenje tudi znašalo nekaj tisoč evrov. Po pripovedi avtorjeve žene, pa je baje pred kratkim dobil še manjši poračun zamudnih obresti in sporočilo sodišča, da je s tem primer zaključen. In kje je sedaj tistih 240 milijonov SIT sodno izračunanih obresti, in prvotnih 1.5 milijona DM, kot mu je bilo po 35 letih sodno priznано?

Kot kolegu inovatorju pa mi je proti koncu, ko ga je bolezen že vidno mučila ob vseh teh zdrahah znal reči, da je vso to zavlačevanje skozi teh 38 let pomeni le to; »... da koristniki inovacije in še bolj zavistniki na njegov delež le čakajo, da umre! Kar se je na žalost tudi sedaj zgodilo!

Naj mu bo lahka domača zemlja!

» Inovatorski tovariš«

Ptuj, 23. 4. 2013 Rajko Topolovec

11.0.03. Sipoš Aleksander

S Sandijem sva se spoznala med delom v TGA oziroma v livarni, ko je bilo na kakšnem stroju oziroma peči kaj narobe z hidravliko, na katero se je v TGA najbolj spoznal. Njegovo inovatorsko področje pa ni bilo le hidravlika, čeravno so ga še v penziji, dokler mu je zdravje dopuščalo, ljudje z različnimi okvarami na hidravlikah, predvsem na traktorjih in gradbenih strojih iskali na domu. Njegovo tehnično in inovativno obzorje je bilo širše. Redno je prebiral revijo Ljudska tehnika in drugo tozadevno literaturo ter tistim, ki smo tozadevno literaturo manj brali, a se za to zanimali, ob bežnih srečanjih v TGA mimogrede posredoval.

Na polju izumiteljstva je bil nadvse plodovit in izviren, še zlasti potem, ko si je zgradil dom v Njivercah pri Kidričevem. Postal je tipični garažni izumitelj. Česa nisem našel v tovarni in ne v trgovini, sem našel v njegovi natrpani garaži in ostalih kletnih prostorih. Tudi centralna kurjava s pečjo in radiatorji vred je v njegovi hiši njegovo delo. Med prvimi garažnimi »murkslerji«, ki smo se poznali iz tovarne, si je izdelal stružnico, s katero je potem tudi meni kaj nujnega ostružil in pri tem tudi bil nesebični priložnostni učitelj struženja in tudi drugih spretnosti pri samogradnjah. Sandiju se imam tudi zahvaliti za marsikatero rešitev pri gradnji moje stružnice in še pri čem.

Pri njem sem tudi videl obločni grelnik na grafitne elektrode, ki ga je bilo moč priklopiti na varilni transformator. Le tega ne prej in ne pozneje nisem nikjer videl! S pomočjo te naprave, obločnega plamena, (3000 stopinj

C), je v kratkem času bilo moč lokalno razžariti in celo staliti večino kovin. Nesebično mi je podaril osnovni material za to napravo, da si jo izdelam.

Naprava je bila v obliki večjih klešč z možnostjo regulacije razdalje med grafitnima elektrodama, da je obločni plamen glede na lastno potrošnjo elektrod bil optimalen. Grafitne elektrode so bile iste, kot so jih nekoč uporabljali kinoprojektorji. A žal sam te naprave, (še preden so zamrli takšni kinoprojektorji na obločno osvetljevanje filma oziroma ustvarjanje svetlobnega snopa na platno), nisem uspel realizirati, potem pa tudi teh grafitnih elektrod ni bilo več dobiti. Uspel pa sem z plinskim grelnikom – gorilcem na gospodinjski plin propan – butan, ki pa ni tako efekten, kot je bilo gretje s pomočjo elektro obloka.

Brez hvale bi lahko rekel, da smo v TGA, (na aluminijastem delu tovarne), v sedemdesetih in osemdesetih letih bili trije neutrudni »murkslarji« in sicer Sandi, Vinko in moja malenkost. Na obsegu strojne delavnice glinice, (preko glavne avenije v tovarni) pa se je takrat slišalo, da je bil največji »murkslar« prerano umrli Jurič iz Ptujске Gore. Tudi meni je, ko sem že prvo leto 1971 - bival v lastni hiši, prišel zavarit pokrove na rezervoarju za kurilno olje.

Tudi Sandija je tedaj, ko smo še skupaj delali v tovarni, privlačilo letalstvo. Spomnim se, kako sva se v začetku osemdesetih let odpravila na obisk k edinemu jugoslovanskemu »žirokopteristu«, gospodu Godniču v Sežano. Samograditelj te letalne naprave – žirokopterja, ki ni helikopter in ne letalo, nama je rade volje pokazal svoj »letalni stroj« in še povedal kakšno zanimivost, ki jo je

ob samošolanju za pilota na tej letalni napravi doživel*. Za pogonski motor je g. Godnič uporabil Volkswagnov 1600 ccm motor. Pri g. Godniču sem tudi videl »betonsko« stružnico, katero si je tudi sam izdelal.

- * Med tem ko smo se vsi iz centralne Slovenije kraške burje bali, kot česa neprijetnega in celo nevarnega, jo je g. Godnič komaj čakal, kot se je izrazil, saj je bilo v kraški burji z njegovo letalno napravo najlepše leteti!

11. 0. 04. Čelan Rudi

Čelan Rudi

Rudi je v sedemdesetih in osemdesetih letih imel na skrbi tekoče vzdrževanje livarne. Tako sem vsak dan po nekajkrat bil v stiku z njim. Bil je prav tako brez »političnih referenc« kot Vinko in Sandi in tudi sam, ki smo se zato morali dokazovati zgolj samo z delom. Zato je razumel politično nevtralnost in s tem težave nas garažnih »vësmëštrov«, ki nas nekaj sili v še ne iznajdena človeška pomagala za lažje življenje in se ne spuščati v trenutno politiko.

Tudi Rudiju se na tem mestu zahvaljujem za svojevrstno »mecenstvo«, da mi je kar nekaj od naštetega uspelo narediti.

Rudi je tako bil na tekočem, s čem se trenutno ukvarja Vinko, Sandi, pa še morda g. Jurič in seveda njegov šef g. Rudi Belšak, ki se je za nadomestilo – nagrado intelektualnega dela v TGA boril celih osemintrideset let, oziroma do smrti. Potem pa se je krog »vësmëštrov«, da ne rečem garažnih garačev v TGA zaključil. Ruda, kot smo ga klicali je vedel kdo od »njegovih« bo to in ono stvar zame najboljše odstružil, skoval , zreskal,...! »Ta pravi mojstri« so že vedeli, kakšen konus mora biti v konjičku stružnice, dimenzije utorov na suportu za vpenjanje strugarskih nožev, itd.*

****Intervju z Rudijem***

Mislim, da sem Vas leta 1957 že našel v TGA. V tako veliki tovarni z okrog 2000 zaposlenimi, je namreč težko spoznati vse ljudi v letu ali celo v nekaj letih! Še posebno, ko ste strojniki delali oziroma imeli dve glavni delavnici na obeh stra-

neh ceste ločnice med tovarno glinice in tovarno aluminija. Ruda, kašen poklic ste pravzaprav imeli oziroma ga še imate?

Izučil sem se v ŽIŠ v Mariboru za strugarja, nato pa sem bil trinajst let strugar v mehanični delavnici glinice. Stružili smo prav vse, kar se je rabilo pri izgradnji tako glinice kot pozneje pri izgradnji tovarne aluminija. Za »inovatorja sem bil spoznan«, ko smo morali stružiti za našo sosednjo tovarno IMPOL iz Slovenske Bistrice nekaj tako velikega, kar niso mogli sami. Takrat so v Slovenski Bistrici montirali novo valjarno za aluminij in niso imeli tako velike stružnice, kot smo jo dobili v TGA iz reparacije. In prav struženje velikih ohišij za velike valjarniške ležaje so dodelili meni. Dela na naši največji stružnici sem se lotil po svoji zamisli in uspel.

Ruda, kaj ste mislili, ko ste rekli, da ste uspeli?

Ko je v TGA intenzivneje začela prihajati oprema tudi za livarno je z njo prišlo tudi več tujih monterjev, s katerimi je bilo potrebno sodelovati. In ker sem za časa Nemčije že opravil s štiri mi razredi osnovne šole, mi je to znanje jezika še kako prišlo prav. Na ta način so me potem tudi nastavili za vodjo tekočega vzdrževanja livarne, od koder sem leta 1989 predčasno kot invalid odšel v penzion. Že nekaj let v tovarni več nisem slišal telefona pa tudi stalne bolečine v hrbtenici so bile vzrok, da sem šel v invalidsko upokojitev.

Rudi, kaj pa ste delali v prostem času doma!

Doma sem takrat tudi bil garažni »murkslar«, pa še sedaj kaj nujnega pri hiši ali komu postorim. V moji delavnici sva z Vinkom tudi dokončala njegov polavtomatski stroj za izdelavo betonskih zidakov, ki si ga tudi ti uporabljal pri izdelavi betonskih zidakov. Ure in dneve je takrat bil Vinko pri meni v delavnici, pa še kakšnega dobrega varilca sva imela poleg!

11.0. 05 Tinček in TV PTUJ

TV producent Tinček Ivanuša s razstave svojih izumov in knjig v minoritskem samostanu v Ptuju l. 2016

Mimo rojstne hiše Tinčeka v Šalovcih pod Humom sem ničkolikokrat pešačil, ko sem ob nedeljah in praznikih (tudi cerkvenih), iz Dijaškega doma v Ormožu pešačil v Jastrebcce k Sv. Bolfenku na Kogu. Tudi sedaj, ko se ob obiskih rojstne hiše vozim po asfaltni bližnjici od Loperšic proti rojstnim Jastrebcom pri Sv. Bolfenku na Kogu, potujem po bližnjici skozi Šalovce.

Bolj pa sva se zblížala v letih »množičnega prodora televizorjev v naše domove, ko sem tudi sam imel skrb za dva TV aparata RR 850 iz Niša – za mojega in očetovega. Nesebično mi je ob okvarah sugeriral kot »doktor za televizorje«, kaj je storiti, da bo televizor spet deloval. Ko pa si nisem več znal sam pomagati, pa sem še mogoče bolj pokvarjeni TV zapeljal v njegov »verštat« ob Dravi v Ptuj.

Ko pa je Tinčeka premamilo ustvarjanje TV produkcije, za katero ima kot samouk »občudujoči posluš«, pa sem ga še bolj potreboval. Za njegovo – Ptujsko Televizijo, mi je prijateljsko naredil več TV prispevkov za moje knjige. Spada med tiste vësmëštrë, ki se ob tem ne vprašuje, če se mu to izplača. Ob tem pa ni za pozabiti njegovih številnih priznanj v Ptuj, v državi in v svetu, ki so mu edina spodbuda in plačilo za njegovo filmsko produkcijsko ustvarjalnost.

Pričujoča fotografija dokazuje prav to in je nastala ob moji ptujski razstavi izumov in izdanih knjig v Minoritskem samostanu v dneh 17. junja do 4. julija 2016.

Za vse našteto se mu kot rojak in tudi prleški »vësmëštër« iskreno zahvaljujem!

11.0. 06. »stanovski tovariši doma in v svetu«

(V mislih imam garažne izumitelje iz okolice, iz članstva združenja ASI, nekdanje in sedanje modelarje letalskih modelov in tudi nekaj izumiteljev v svetu).

Pozabiti pa tudi ne morem - ne smem mojih prijateljev in znancev iz pisateljskih vrst, ki se trudimo ohranjati slovensko knjigo in slovenski jezik. Zavedamo se, da je »kriva prav slovenska knjiga« in ne puška, da smo Slovenci po tisočih letih iskanja poti, le prišli do svoje države. Prav zato ne morem mimo pisateljev, ki prav tako ne razmišljajo - kako bodo z pisateljstvom zaslužili!

Največ »garažnih izumiteljev« sem v okviru Slovenije spoznal preko združenja ASI, tuje pa na mednarodnih prireditvah, kot v Zagrebu na 6. mednarodni razstavi izumov in tehnologij »Arka« l. 2008, in v Budimpešti na podobnem sejmu »Genius Evrope«, l. 2009, kjer sem prav tako imel čast zastopati Slovenijo. Lahko rečem, da smo se somišljeniki iz raznih koncev sveta kljub jezikovnim preprekam hitro spoznali in našli skupni pogovorni jezik*.

- **V Budimpešti sem pobljže spoznal izumitelja trodimenzionalnega šaha iz Košic na Slovaškem g. Baholy Janoša in predstavnika združena izumiteljev Hong/Konga - Invenntion Associoation Hongkong g. Shun – Yee, ki je razstavljal njihove diodne sijalke. Z obema sem pozneje izmenjal internetno pošto in se zahvalil za darila.*

Sosedje razstavnega prostora ASI v Budimpešti so na eni strani bili Kitajci iz Hong Konga, ki so razstavljali pravkar izumljene diodne sijalke za široko potrošnjo*, na drugi strani pa so imeli svoj razstavni prostor izumitelj iz Irana, ki so ob uri molitve odšli iz razstavnega prostora.

- ****Na pisalni mizi še mi vedno sveti podarjena sijalka, ki troši samo 4 W elektrike. Danes so diodne sijalke že skoraj izpodrinile klasične žarnice z nitko. Na policah so raznih izvedb ter raznih svetlobnih efektov in barv in skoraj nihče več ne pomisli za kakšen izum sploh gre!***

Z izumiteljem trodimenzionalnega šaha g. Balohi Janoš na sejmu »Genius Evrope« v Budimpešti l. 2009

S sosedi na sejmu »Genius Evrope« v Budimpešti l.2009. Četrty z leve gospod Shun-Yee mi je ob koncu razstave podaril spominsko diodno sijalko, ki še mi danes razsvetljuje pisalno mizo.

**12.0.00. DO GORIC IN ZIDANICE (TUDI) Z LAST-
NIMI ROKAMI**

»Moj hribček v Zaklu« - olje Rozina Šebetič – Borko soseda iz rojstnih Jastrebcov

»Moj hribček v Zaklu« iz ptičje perspektive – (letalski posnetek Maučič Luka)

»Pisateljski posvet« med trsi na »hribčku« v Zaklu pri Podlehniku

Unikatna miza – klop na počitvenem prostoru zidanice

Ne vem, izgledalo je, kot da bi me še nosil vztrajnostni moment, da sem se po desetih letih gradbenega odmora odločil ponovno graditi z lastnimi rokami in v lastni režiji- kot da doma v Ptujju ne bi imel kaj delati ? Nemirni duh torej!

Vsa službena leta sem bil »abstinent«, za skupinsko letovanje v tovarniških počitniških domovih ob morju. Mislil sem si; »... isti obrazi, ki jih gledam celo leto«! Med tem, ko so mnogim dopustni dnevi primanjkovali, so meni , čeprav sem gradi, ostajali. Po drugi strani pa so me znanci spraševali in sem tudi sam začel misliti, zakaj kot »vinorodni Kogovčan« nimam goric!

Starši so me vzgajali in učili v skladu stare doktrine skromnih in skrbnih Slovencev - doktrine ; »... kamen na kamen, zrno na zrno«! Prav to pa je bil v komunizmu napačni nauk, saj so takrat bili krediti skorajda zastoj. In prav zaradi te razvade imamo danes težave.

Kreditojemalci so se iz kreditov dobesedno delali norca, ko so jih ali pa sploh ne vračali v višini gostilniškega špricarja! Glede na enormno inflacijo so posojilni obroki postali tako mali, da je tisti, ki ni najemal kreditov, resnično izpadel za norega*. Do revalvacije kreditov pa ni prišlo, saj so prav »priskledniki« najemali najvišje kredite!

Livarji in drugi delavci v obratu livarne so vedeli, da iščem primerno parcelo za posaditev malih goric in izgradnjo zidanice bliže Ptujja. Tako so mi pri Podlehniku v Halozah našli samotni hribček. Na jugozahodni – sončni strani hribčka je bil sadovnjak, na severovzhodni strani pa gozd. Motilo me je le to, da od zadnje hiše v tem naselju, kakih tristo metrov pred tem hribčkom, ni bilo

ustrezne ceste za avtomobil, ampak le zapuščen kolovoz - kozja steza. Pa sem se vendar odločil za ta hribček. Kot prvo mi je po zimi leta 1980 buldožer uredil pristopno cesto in še istočasno zoral pet teras za vinograd ter še skopal gradbeno jamo za zidanico. Iz starega sadovnjaka so nato leta 1982 nastale drva in na tem mestu čez leto male goričice s 300 trsi. Z rastjo vinske trte, sem do upokojitve leta 1993 tudi dokončal zidanico, tako da sem imel »poslovilnega« že v Zaklu 28 A pri Podlehniku.

Marsikdo me je in me še vpraša, zakaj se nisem kot Kogovčan odločil za vinormeodni Kog, pa mu odgovorim, da je na Kog štirideset, v Zakl pa 10 km iz Ptuja.

Spomnim se primera, da sem neki jesenski večer po ših-tu sredi osemdesetih vgradil v klet samo dva pohorska kamna in se še ob tem poškodoval ter se še v mraku srečal z divjimi svinjami. Tudi električar, vodovodar, zidar, fasader, keramičar... sem bil. Naredil sem si tudi dva pograda za spalnico. Za vse to je bilo potrebno v teh letih nekaj sto voženj iz Ptuja.

- *Zdaj pa še nekaj o nepremičninskem davku – če ravno ne sodi v to knjigo*!*

* »Tudi Titova Jugoslavija je mislila, ko sem gradil zidanico, da bi lahko vikendaši, »ki imajo denar«, z davki polnili državno vrečo brez dna«!

Deset let sem gradil zidanico. Včasih sem po ših tu, ko so bili krajši dnevi, tudi za uro skočil na parcelo v Haloze. Od vsake plače sem si odtrgal toliko, da sem sproti lahko še kaj kupil za zidanico. Prodal sem tudi karavanning – avto prikolico, saj nismo več nikamor šli na počitnice, ampak smo le delali na vikendu. Spomnim se, da sem - smo vsega le sedemkrat bili na morju in nekajkrat na Balatonu, (ko smo še imeli »karavanning«), med tem ko so sodelavci v TGA iz blokov šli na morje celo po trikrat na leto.

Največji »mojstri uživanja« v radodarnem socializmu, pa so celo šli na dopuste v prestižne destinacije posvetu, in tam (ne doma) plačevali davke za uživanje. Opazoval sem torej tiste, ki so s krediti kupovali počitniške destinacije po svetu, ki so stanovali v družbenih stanovanjih, in na kredite in tudi za marke kupovali drage avtomobile.

In sedaj si stari strici spet izmišljujejo iste davke in nas samograditelje spravljajo v revščino. Spomnili so se na nas samograditelje hiš in vikendov – na prav tiste državljane, ki smo si sleherni dinar odtrgali od ust in že plačali davke za vsak žebelj, zidak, namesto da bi uživali

socializem kot naštetih, ki so še vedno navajeni nositi denar v drugam, namesto da bi davke plačevali doma!

Pri tej nakani obdavčitve graditeljev hiš in vikendov pa ni za pozabiti; »... če ne bi bilo vikendašev, bi manj dostopne predele Haloz, Slovenskih Goric in še kje v Sloveniji v hipu ponovno prerasel pragozd«! Kdor tega ne verjame, mu pokažem primer! »Vikendaši so tudi krivci«, da so se na teh področjih, kjer skorajda avtohtonega prebivalstva več ni, zgradile ceste, vodovod, telefon in sedaj še kje tudi relejne telefonske postaje za žepne telefone!

Na vse to je pomisliti, preden se katera vlada vehementno odloči uvesti davek na nepremičnine!

13.0.00. LETA GARAŽNIH IZUMOV

(Če odmislim otroštvo, samski dom v Kidričevem in četrto nadstropje na Potrčevi cesti v Ptujju, sem sedaj pri garažnem izumiteljstvu na svojem domu)!

Tukaj sem si vzela dva prostora samo zase. Za groba - kovaška dela v zadnjem delu kletne garaže, v sosednjem kletnem prostoru pa za bolj fina dela. Za fina štejem elektroniko in modelarstvo. Leta 1978, ko še ni bilo žepnih telefonov sem se dokopala do dovoljenja za operativnega radioamaterja. Tako mi je bilo dovoljeno kupiti UKV radiooddajno postajo. Čez kako leto sem zanjo še naredila rotarij za usmerjanje - obračanje oddajno - sprejemne Jagi antene na strehi hiše. Na displeju v kletni sem

Prenosni rezkar iz motorja pralnega stroja

na ta način vedel, v katero stran je usmerjena antena, od koder je moj sogovornik.

Na mizi te sobice za fina dela je še danes panelka iz mehkega lesa, da je vanjo z lahkoto zabosti bucike pri izdelavi letalskih modelov. Tudi mali primež, ki sem ga kupil l. 1975 na avtomobilskem potovanju po SZ, še ima prostor na tej mizi. Na zidnih oblogah iz lesa pa so police in omarice za drobno orodje in razne merilne naprave. Tudi specialni zemljevid za operativne radio amaterje, z gosto mrežo koordinat, je našel prostor na lesenem opažu*.

Viseča garažna vrata na moji garaži iz l. 1969

- * »... modelarskega prijatelja v Gradcu sem po radio valovih povprašal, če se to in ono dobi pri HOBIJU (tamkajšnji modelarski trgovini). Po končanem pogovoru, pa me v zapovedovalnem tonu pokliče »budno uho« Služba državne varnosti (Udba) z opozorilom, da nimam dovoljenja za delo v tujem jeziku«!

V »kovačiji« - garažni delavnici pa sem se kot prvo lotil novega »panka«- težje mize, saj je bila ona, ki sem jo naredil v četrtem nadstropju bloka na Potrčevi prelahka in sem jo koncem osemdesetih preselil v zidanico. Na novem »panku« je na levi našel prostor težji primež in na desni stabilni vertikalni vrtalni stroj, drobno orodje pa je našlo prostor v predalu pod mizo in na stenskih policah garaže. Na stebru iz železne cevi pa še brusini stroj. Težak »home made« varilni transformator, pa še ima prostor na betonskem tlaku garaže.

13.0.01. Stružnico sem si vedno želel

Stružnica – kronsko delo vsakega »murkslarja«

Za manjšo stružnico bi moral odšteti kar nekaj plač. Vedel pa sem, da je doma izdelana stružnica - »kronsko delo« samograditelja. Več let sem zanjo delal načrte in iskal sestavne dele.

Ko o njej pišem, čutim zahvalo vsem še živečim in že umrlim sodelavcem v tovarni, ki so mi za »ceno strahu na kapiji TGA« kaj zanjo ostružili, zrezkali ali skovali. Stružnica mi služi že preko štirideset let. Brez nje ne bi bilo razvoja šestih tipov mini motorčkov, treh tipov vetrnih elektrarn in sploh inovatorskega dela.

13.0.02. Preša za grozdje in sadje

Preša za stiskanje grozdja v akciji

»Če hočeš imeti gorice, moraš pri tem biti z dušo in telesom! Čeravno sem v počitnicah pomagal očetu tudi v goricah in sem zato mislil, da vse vem, sem vendar na svojih goricah spoznal, da nič ne vem!«

Leta 1987 sem prvič imel trgatev, čeravno sem v goricah imel še samo klet. Prešo pa sem preskusil že kakšno leto prej doma v Ptuju na brajdah. Za prvič sem naprešal le kakšnih 20. litrov.

Za vertikalne okvirja sem uporabil cevi, ki sem jih kupil v TGA ob ukinjanju našega parnega kotla na premog, za spodnjo in gornjo prečko, pa jekleni U profil 100x60. Za hrastov koš in za korito preše, pa sem uporabil pet cm debel »fosk« - plošč. Iz ostanka plošč pa sem še izdelal pokrivalo koša in še nekaj pejičev (podlog) za regulacijo višine vpetja tropin do hidravlične 13. tonske dvigalke. Že doma na brajdah sem ugotovil, da ima stiskalnica kapaciteto 150 litrov.

13.0.03. Mlin za grozdje iz pralnega stroja

Mlin za mletje grozdja in jabolk v akciji

Prešo sem tako imel, mlina za grozdje pa še ne. Po sej-
mih in kmetijskih trgovinah sem si že nekaj časa takšne
mline ogledoval. Najbolj enostaven je bil tisti z rebras-
tim valjčkom, pa sem si dejal; »to pa bom sam naredil«!

Po 25. letih sem zamenjal prvi pralni stroj pri hiši. Nerja-
veči boben, njegovo os, ležaje, el. motor, obe jermenici,
sem tako rekoč sto odstotno izkoristil za sadni mlin.
Stružnica mi je pomagala pri izdelavi kovinskega val-
ja premera petnajstih cm in tudi takšne dolžine, ki sem
ga privaril na enostransko uležajeno os bobna pralnega
stroja. Na valj sem še privaril vzdolžne letve 4x4 mm, ki
med vrtenjem grozdje povlečejo skozi ozko režo dozir-
nika, kjer se tudi jagode zmečkajo. Za regulacijo dozir-
ne reže – kar pomeni debelino mletja, pa sem uporabil
kuhinjsko deščico, ki sem jo kupil kot suho robo na sej-
mu v Ptuju. Na koncu, kot že rečeno, pa mi je še prišel
prav nerjaveči boben pralnega stroja, ki sem ga uporabil
za dozirno posodo - grod mlina. Preko jermenskega pre-
nosa vrtljajev iz motorja se mlin vrti z okrog 500 vrtljaji
na minuto – točno toliko, kot se je vrtela centrifuga pral-
nega stroja. Omenjeni grod iz bobna sprejme okrog 30
kg grozdja, ki ga stroj zmelje v nekaj minutah.

Vsi naštetih sestavni deli mlina so pritrjeni na kvadratni
cevast okvir, ki seže preko premera 150 litrske plastične
kadi. 150 litrska kad je ravno dovolj velika za enkratno
napolnitev koša, oziroma za enkratno stiskanje 150 lit-
rov mošta.

13.0.04. Namizni električni mlin za mletje krušnih žit

» Ko je cena kruha pristala na enormni višini glede na ceno pšenice pri kmetu – (20 kg pšenice za kg kruha) - to je bilo v času največjega tajkunskega hlastanja, ko so mlinarji, peki in še zlasti trgovci do kraja obvladali »umetnost«, polnjenje žepov na račun vsakdanjega kruha za preživetje«!

(V isti sapi pa dodajam, da veliko boljše ni niti danes, ko mora kmet prodati 14 kg pšenice za kg kruha)!

Mlin v naši kuhinji

Drugi izziv, da sem se lotil mlina za mletje krušnih žit, je ekološki, ki ga je pred leti začel »goniti« lobi za zdravo prehrano. Tega vidika v socializmu nismo poznali!

- »Malce sem zloben, saj smo takrat kupovali, ko še ni bilo hladilnikov, že malce plesnive klobase, pa smo se vseeno dobro počutili«!

Do odločitve za gradnjo namiznega mlina za krušna žita, me je privedlo tudi to, da sem v »starem železu« že imel primeren elektro motor, na katerem je bilo moč regulirati obrate in regulator zanj sem prav tako izdelal.

V osnovi je princip mletja enak kuhinjskemu mlinčku za kavo. Razlika je le v tem, da ta mlin lahko deluje kontinuirno. Finost mletja oziroma zrnatost moka dobimo z delnim prekrivanjem izvrtin posode z dvojnimi dnom, v kateri se vrti rotor. Rotor torej deluje kot rezilni nož, ki obenem že fino frakcijo moka poriva skozi omenjene priprte izvrtine – sito v vrečo za moko, ki je pripeta izpod kovinskega dela mlina. Vreča prepušča nadtlak rotirajočega rotorja, moka pa zadržuje v notranjosti. (Podobno kot vrečka pri sesalniku zadržuje prah).

Druga regulacija mlina pa je doziranje zrnja v mlin.

13.0.05. »... letalce, ki bi me v zraku ubogalo«!

RC modelarji AK Ptuj smo z radijsko vodeni modeli na jezeru v Podlehniku popestrili tradicionalni Ptujski padalski pokal.

Letalski modeli niso le igrača za mlade in stare! Na modelih se še vedno proučujejo zakonitosti letenja in obnašanje predmeta težjega od zraka skozi let po zraku. Model je po zraku letel 150 let prej kot pa človek.

Moje letalsko modelarstvo je na nek način zame » zgodovina«. Prvi jadralni model sem izdelal pri dvanajstih letih. Potem pa je moje modelarstvo bilo dolgo let »obešeno na klin«, a misel nanj je vseskozi tlela. Nič kolikokrat sem usmeril pogled v visečo fotografijo iz okrajne gospodarske razstave l. 1953 v Ljutomeru, kjer sem bil slikan pri gradnji prvega letalskega modela.

Z prerano umrlim Jankom Žnidaričem sva v sedemdesetih tekmovala v kategoriji RC F3 za AK Ptuj.

V tem času, pa se je letalsko modelarstvo razvijalo, nastajale so nove zvrsti – kategorije letalskega modelarstva. Ko sem v sedemdesetih, po izgradnji hiše, spet našel čas zanj, so me zanimali radijsko vodeni modeli. (O tako imenovanih dronih še takrat ni bilo govora, saj še takrat niso bili tako razviti računalniki, da bi lahko izključili voditelja – človeka)

Eden od mojih RC modelov na stropu »fine« delavnice.

RC model - »velikan«, ki mi ga ni uspelo spraviti v zrak

Sicer pa so Ptujčani v kategorijah - prostoletičih modelov in tudi z žico vodenih modelih (krožni let), v sedemdesetih in osemdesetih letih bili vodilni modelarji v Jugoslaviji in tudi že posegali po mednarodnih lovorikah. Gospod Velunšek Oton je dobitnik »zlatega orla« - najvišjega jugoslovanskega letalskega priznanja in tudi imetnik kakšnega državnega rekorda v modelarstvu*. Menda se je ukvarjal z vsemi kategorijami vezanih in prostoletičih modelov, tekmovalno pa nastopal v štirih in povsod dosegal vidne rezultate. V kategoriji hitrostnih modelov v kombinaciji z modelarjem Petrom Aličem kot mehanikom, sta v tej kategoriji postala večkrat državna prvaka (Vršac 1971, Markovci 74, 75, 77, Zagreb 76, Novi Sad 1978). Za »dušo« pa se Oton kot penzionist še ukvarja z radijskim vodenjem jadralnega modela na elektro pogon.

*Navedeno potrjuje tudi preglednica iz Zbornika Aero kluba Ptuj ob 50 letnici kluba²⁰)!

- 14 krat najboljši modelar ZLOS (Letalske zveze Slovenije)
  - 6 krat najboljši modelar SFRJ
  - Dobitnik zlatega orla za l. 1977
  - 5 krat najboljši športnik Občine Ptuj
  - Prejemnik Plakete » Borisa Kidriča« za zasluge in širjenje tehnične kulture
  - Prejemnik Plakete » Franjo Kluz« za zasluge na letalskem področju
  - Prejemnik plakete SFRJ za delovanje v telesni kulturi
- 20 Slavko Čuš/ Franci Golob / Rajko Topolovec: - 50 let Aerokluba Ptuj 1945 -2004 (. Zbornik), Letalsko modelarstvo, str. 108

- Prejemnik plakete ZTKOS za športne uspehe
- Prejemnik plakete »Stanka Bloudka« za športne uspehe
- Prejemnik plakete »Edvarda Rusjana« za življenjsko delo na letalskem področju

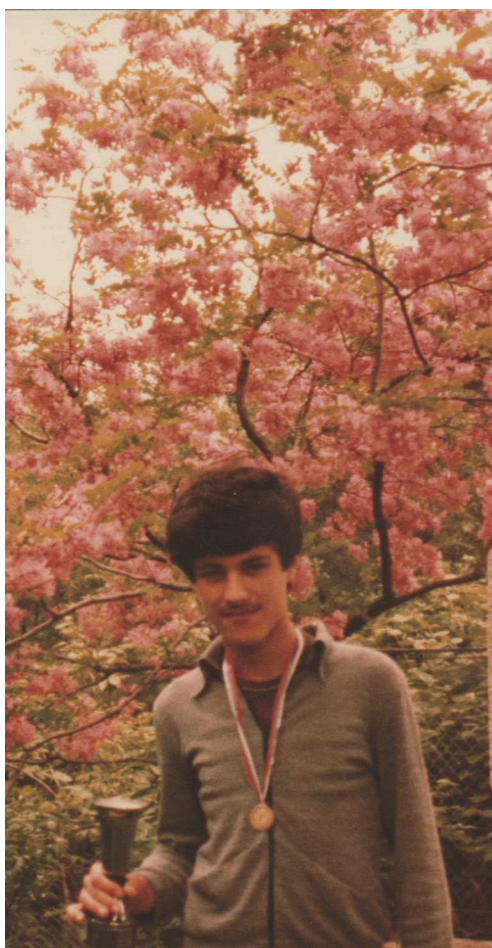
Če naštejem samo tiste uspehe in tiste modelarje, katere uspehe smo dosegli takrat, ko sem bil član tega uspešnega društva ptujskih modelarjev tudi sam, so (smo) danes že vsi z menoj vred v zrelih letih. Po kategorijah ukvarjanja in nastopanja ptujskih modelarjev na raznih tekmovanjih, so sestave takratnih ptujskih ekip v okviru republike in tudi države izgledale:

- **Penjalci:** Konrad Janžekovič, Žuran Maks, Velunšek Oton, ...
- **Hitrostni – krožni let:** tandem Alič Peter - Velunšek Oton,...
- **Jadralni modeli:** Žagar Istok, Velunšek Oton, Tomažič Franci, Praprotnik Matjaž,...
- **Krožni let - akrobati:** Boris Urbančič, Kolarič Igor,...
- **Zračni boj:** Urbančič Boris, Velunšek Oton, Alič Peter,...
- **Gumenjaki :** Varvoda Marjan, Dajčman Miro,

Hostnik Janko, Peček Dušan, Praprotnik Matjaž, Topolovec Bernard,...

- **Sobni modeli:** Velunšek Oton, Žagar Istok, Janžekovič Konrad, Alič Peter, ...

- **RC – jadralni modeli:** Urbančič Boris, Žnidaršič Janko, Kolarič Igor, Belca Edi, Kramberger Jože, Kelc Alojz, Topolovec Rajko, ...

Spomnim se tudi takratni pionirčkov, ki so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja še (že) tekmovali v **pionirski kategoriji A1** in so prav tako pobirali lovorike *:

Tomažič Franc,
Furjan Ivan,
Lugarič Mirč,
Matjaž Praprotnik,
Oto Težak ,
Belca Matjaž,
Topolovec Bernard,

....

-

Pionir B. Topolovec republikanski prvak v A1 za leto 1982.

- * Večina pionirjev v Sloveniji je tekmovalo z modeli A-1 konstruktorja in proizvajalca **Matjaža Praprotnika** oziroma njegovega podjetja **Aviotech d.o.o.**, (ki je še do »včeraj« bil tekmovalec v ptujski pionirski vrsti in nato kot »univerzalen« v več kategorijah pri članih – kjer je pač za popolnitev tekmovalne ekipe bil potreben!)
- Večina tekmovalcev je prihajala iz modelarskih krožkov slovenskih osnovnih šol, ki so jih vodili učitelji tehničnega pouka, z mentorstvom članov modelarske sekcije in modeli A-1 proizvodnje AVIOTECH d.o.o. .

»Aviotech« - podjetje modelarja Matjaža Praprotnika

Matjaževa spominska vetrina je polna

V uspešnem podjetju tudi direktor poprime za vsako delo

Eden od izvoznih proizvodov znamke »Aviotech«

- Takratnim uspehom med pionirji v Sloveniji in sploh pestremu pouku tehnične vzgoje na osnovnih šolah se je torej tudi zahvaliti mentorstvu in organizaciji AVIOTECH d.o.o. To trdim Iz prakse, ko sem kot »modelarski upokojenec« bil sodnik na pionirskih tekmovanjih Slovenije. Zato lahko posebej omenim klubskega učitelja modelarstva g. **Mirana Dajčmana**, ki je vneto vodil modelarske krožke po šolah v Ptuj, in katerih rezultati na tekmovanjih niso izostali!
- Pozabiti pa tudi ne smemo veteranov, ki so orali ledino letalskemu modelarstvu v Ptuj v petdesetih letih prejšnjega stoletja. Od živečih se še nekateri

udeležujejo (udeležujemo) že tradicionalnih družabnih srečanj, ki se že več kot trideset let enkrat mesečno srečujemo v restavraciji »pri Tonetu« na Bregu v Ptujju.

Veterani ptujskih modelarjev na tradicionalnem mesečnem srečanju

Veterani iz petdesetih let ptujskega modelarstva ob modelu RC F1 sedanjega predsednika Jožeta Krambergerja. Po uspešnem letu njegovega »orjaškega« modela na aerodromu Ptuj septembra 2016.

Če začnem od samega začetka modelarstva v Ptuju, ni moč zaobiti omenjene veteranske sestave« :

M. Trop, B. Pirc, M. Kostanjevec, M. Kramberger, B. Vnuk, M. Mašanović, V. Prelog, S. Lenarčič, A. Kostanjevec, V. Zamuda, ...

- Tudi v zimskem času nismo mirovali. Iskali smo primerno velike in visoke dvorane oziroma industrijske objekte v Ptuju in Ormožu (sladkorna tovarna), kjer ni bilo prepihov za sobne modele,

ki so težki le kak gram. Za »ogrevanje« pred nastopi sobnih modelov, smo še po navadi izvedli tekmo s papirnatimi modeli. Vsak si je svoj model naredil na licu mesta iz kosa pisarniškega papirja, ki je bil na voljo in je že lahko svoj model zalučal po dvorani. Največkrat je bila takšna tekma v organizaciji vinogradnika **Konrada Janžekoviča**, iz Markovec (sedaj iz Turškega Vrha v vzhodnih Halozah). Po tekmovanju je Konrad še znal predstaviti novi vinski letnik in še kakšen predikat. G. Janžekovič je bil tudi večkratni organizator tako imenovanega zveznega - **Kurentovega pokala** vezanih modelov na športnem igrišču v Markovcih.

- Ko pa smo sredi sedemdesetih prejšnjega stoletja na sceno še stopili kot »najmlajši« RC – jaši , smo se prav tako vključili v razna tekmovanja in prvenstva v republiki in v državi. Ekipo Aerokluba Ptuj smo največkrat predstavljali:

RC -3. Jadrilice :

Boris Urbančič, Janko Žnidarič, Rajko Topolovec. Boris nam je bil vodja, Janko pa je žal že pod rušo!

Ptujska ekipa RC F3 na republiškem tekmovanju v Lescah l. 1984

Najboljše rezultate smo dosegli na klubskih tekmovanjih, katera so v sedemdesetih in osemdesetih letih še največ organizirali v RC klubu Maribor in tudi v sekciji RC modelarjev pri Aero klubu Maribor. Tekmovali smo ali z vleko s 150 metrskim flaksom ali z motornim spenjanjem 45 sekund. Kar nekajkrat smo tekmovali pod smučarskim iztekom iz Pohorja v Mariboru in tudi na »vzgorniku« pri Ribnici na Pohorju, kjer se je model spustil iz roke in nato je moral pilot koristiti blag pobočni vetrič, ki je pihal po pobočju navzgor. Tudi v Lenartu v Slovenskih Goricah smo v kategoriji RC F3 in organizaciji Mariborčanov nekajkrat Ptujčani tekmovali.

Z vodjo RC - F3 ekipe Borisom in pokojnim Jankom smo kar desetletje tekmovali za AK Ptuj (Slika v lasti Borisa Urbančiča).

Na državnem prvenstvu RC modelov v Zagrebu leta 1978 sem v kategoriji RC F3 – jedrililce, prvega dne z novim modelom »Cirus« dosegel zavidljiv rezultat - deseto mesto, oziroma sem bil najboljši Slovenec.

Spomnim se tudi, da sem v tistih letih na republiškem tekmovanju v Lescah, tekmoval s poznejšim svetovalcem pri samogradnji UL letala »Okjar« in še poznejšim podpisnikom pilotskega dovoljenja za motornega zmaja - z g. Ivom Boskarolom.

- **Intervju z Otonom Velunškom**

Oton z zlatim orlom

Kdaj se je začelo z modelarstvom v Ptujju?

Koliko vem, se je začelo že leta 1935 v okviru letalskega krožka »Naša Krila« na gimnaziji, h kateremu so se pridružili tudi študenti. V šolskem letu 1939 - 1940 (vojna) je delo prenehalo in ponovno oživel leta 1954.

Kdaj pa so se po vojni (ste se) začeli »nezadržno« vzpenjati?

Kmalu po formiranju sekcije pri AK Ptuj. Takrat se je tudi za nas našel prostor in tudi finančna pomoč. Sam

sem pričel leta 1954 na takratni Nižji gimnaziji v Ptujju pod mentorstvom profesorja Burgerja. Zavidljivi rezultati naše sekcije pa so se kmalu pojavili v zveznem merilu. V sedemdesetih in osemdesetih pa celo v svetovnem merilu.

Oton, kako Vam je bilo fizično in psihološko zdržati toliko let v vrhu slovenskega oziroma jugoslovanskega ter tudi svetovnega modelarstva?

Ni bilo enostavno! Določeno pomoč sem dobil, ko sem že bil na vrhu, kot recimo da sem postal Bloudekov štipendist oziroma nagrajenec. Tudi zato sem čutil dolžnost, da vzdržim čim dalj časa. Sem pa res tekmoval in bil pri vrhu v štirih kategorijah in sicer:

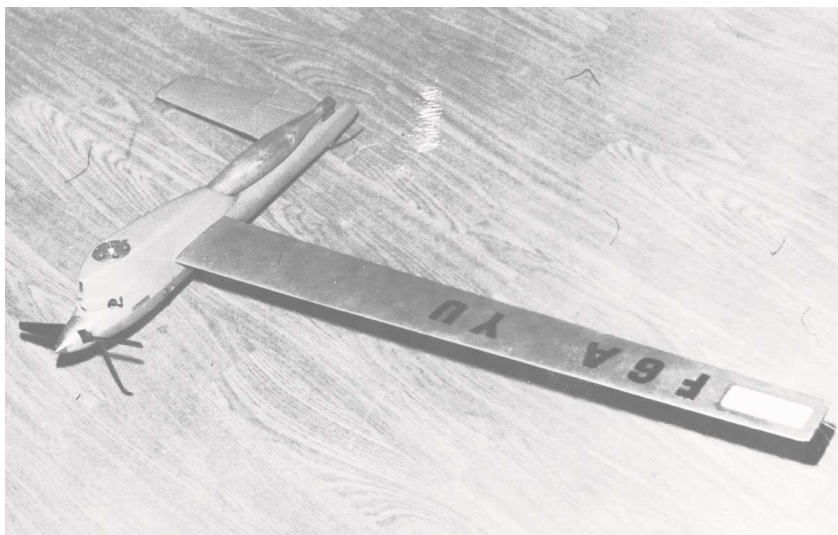
- v kategoriji prosto letečih modelov-penjači F1- C

- v kategoriji vezanih modelov-hitrost F2- A

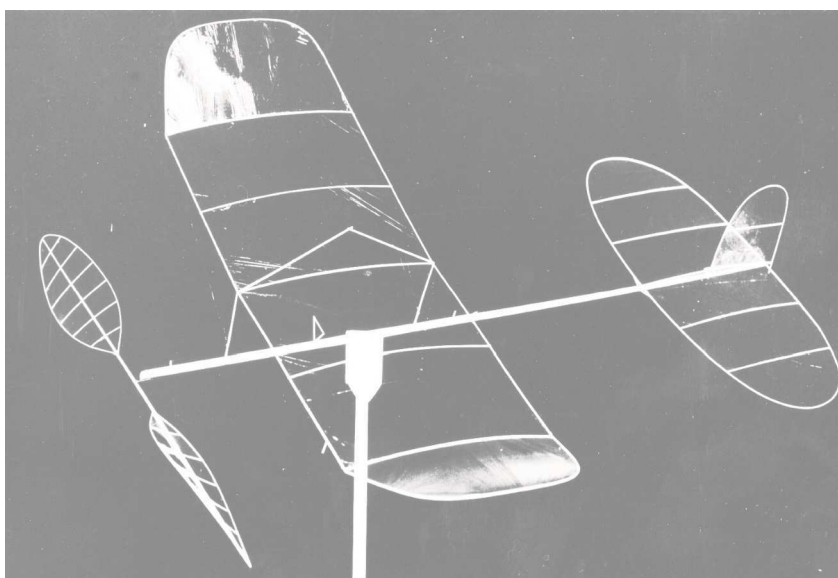
- v kategoriji vezanih modelov-ekipna dirka F2-C z mehanikom Petrom Aličem

- v kategoriji-sobni modeli F1-D

Oton - še v rosni mladosti in že vidni modelar Jugoslavije.

»Brzinec« - hitrostni rekorder Otona Velunška.

Sobni model Otona Velunška, ki bo »za večno« držal državni rekord Jugoslavije (vse tri slike so v lasti Otona Velunška).

Ker sva že pri sobnih modelih, mi še na kratko povej, kako ste si – si si delal folijo za prekritje sobnih modelov?

Temu se reče mikrofilm. Potrebno je imeti večjo posodo na katero sem položil okvir iz lesa, da sem potem lahko mikrofilm snel iz površine vode ter ga položil na krilo modela. Da film na vodi sploh nastane, pa je potrebno na površino vode previdno spraviti določeno količino nitro laka z še nekimi dodatki. Jaz sem ta lak že pripravil dobil iz Amerike. Po nekaj minutah, ko nitro substanca izhlapi ostane na vodi zelo tanek film, ki bistveno ne poveča teže sobnega modela. Za lepljenje filma na obod krila iz najlažje balse pa sem si pomagal z pivom ali kar s slino.

In kako dolgo je z enim navitjem gumi motorja nato tak model z težo enega grama lahko bil v zraku?

Moj državni rekord, ki še vedno drži (saj Jugoslavije več ni) je bil 37 minut in 39 sekund.

Tudi tista pripoved bi bila zanimiva, ki sem jo že tudi slišal, ko sam sebi nisi verjel, da si a zmagal med svetovno elito v kategoriji za ekipno dirko F2 C na mednarodnem prvenstvu Poljske leta 1982, ko tam nisi imel svojega mehanika, ampak si si na hitrico izposodil g. Ivančeka iz Zagreba, ki je danes tudi starosta hrvaškega modelarstva.

Da tudi to se je zgodilo med mojim tekmovalnim obdobjem. Z gospodom Ivačekom se še danes srečujeva. Pred dvema mesecema sem ga povabil na naše mesečno srečanje veteranov pri Toneti v Ptujju in je z veseljem prišel. Obujali smo spomine na razna tekmovanja v Jugoslaviji in po svetu, saj je Ivanček tudi bil stalen

reprezentant Jugoslavije in to v več modelarskih kategorijah.

»Najlažje delo tekmovalca«! Od leve: O. Velunšek, D. Peček, P. Alič. (Slika v lasti Otona Velunška)

Hvala Oton za te kratke a zanimive informacije, ki še niso bile nikjer objavljene!

*

In še nekaj pogledov v avtorjevo modelarsko zgodovino!

Prvi letalski model, kot že povedano, sem izdelal v nižji gimnaziji Ljutomer leta 1953. Po dolgem predahu

dvajsetih let, pa prvi radijsko vodeni - RC model leta 1974

Gre za prav takšen RC model, kot sem ga videl viseti v modelarski trgovini »HOBY« v Gradcu. Naslednjič sem si še v Gradcu kupil potrebni motor Cox 1,5 ccm na metanol in še enega na eter. Kot stari znanec te trgovine sem naslednjič še izvedel, kje je moč v Avstriji ugodno kupiti taisti RC model, ki so ga pri »Hobiju« kot reklamo imeli obešenega na stropu trgovine. Prijazno so me napotili k proizvajalcu na Štajersko, h g. Kenradu, ki je povrh še govoril hrvaško. K sestavnim delom modela iz balsse sem še pri njem dobil potrebne nasvete za gradnjo. Kot samouk to vrstnega RC modela, sem nato le tega izdelal in ga šel ponosno pokazat v modelarski klub AK Ptuj - k že renomiranim ptujskim prostoletečim modelarjem, ki so me nato z veseljem sprejeli medse.

Dodatek: Na koncu sestavka o sotrpinih in prijateljih - letalskih modelarjih, še bom kritičen do tovrstne politike – tehnične vzgoje danes:

Ali je v samostojni Sloveniji šolstvo pozabilo, da imamo v osnovnem šolstvu tudi predmet tehnična vzgoja. Ko je še ta predmet imel ceno in so se še marsikje delali pionirski letalski modeli A-1, še nismo imeli tako imenovane poklicne krize. Imeli smo še dovolj šoferjev, mehanikov, mizarjev, električarjev, varilcev, tehnikov in tudi

inženirjev, ki jih danes več nimamo. »Le kje pa se bodo sedaj zaposlili vsi diplomanti družbenih, ekonomskih, pedagoških ved, kjer imamo hiperprodukcijo poklicev?

13.0.06. Fotografiranje iz ptičje perspektive

Kot že večč RC pilot, sem začel razmišljati o izkoriščanju te veščine oziroma možnosti. V začetku osemdesetih sem službeno obiskal svetovno livarsko razstavo v Dusseldorfu in si tam kupil takrat moderni avtomatski žepni fotoaparatus - »Pocket kameru«. Glede na majhnost in lahkoto fotoaparata, mi je prišlo na misel, da bi z njim lahko fotografiral iz zraka s pomočjo moje RC jedrilice, kot smo po jugoslovansko rekli tovrstnim letalskim modelom. Slikanje iz zraka pa v komunizmu ni bilo dovoljeno vsakomur*.

Mehansko zaščito fotoaparata - kaseto sem izdelal iz tankega vezanega lesa breze – »aviošpera«, v katero sem v polovico škatlice stlačil fotoaparatus, v drugo polovico pa krmilni RC motor za sprožitev aparata. Dostop objektivu do zunanjega sveta je bil skozi majhno štirioglato odprtino, ki je lečo tudi ščitila od delujočega motorja in fotoaparatus od morebitnega pretrdega pristanka modela. Z gubicami sem kaseto z aparatom in servomotorjem pripel na levo krilo tik ob trupu letalca, da je kabel segel do radio sprejemnika, ki je tudi povezan z akumulatorjem. Slikal sem lahko posamično ali pa v zaporedju 24 krat (kot je bil dolg film), ne da bi vmes pristal. Iz dvesto do tristo metrov višine sem kot prvo na travniku posnel se ob avtomobilu, od koder sem model vodil. V drugo pa sem se z modelom in fotoaparatom podal nad naselje in nad Abramičevo ulico, kjer sem naredil nekaj višinskih posnetkov naselja in svojega doma.

Naselje ob Abramičevi ulici iz RC modela - višine kakšnih tristo metrov

Izgled doma v Ptuju iz višine stotih metrov, kot sem ga preletel z lastnim motornim zmajem Apollo CX v poletju 2000. Vzletal in pristajal sem ne daleč vstran od doma v Ptuju, tam kjer je danes golf igrišče.

- *** Danes fotografiranje iz zraka ni prepovedano. Obstojijo pa tudi specialni foto droni - letalne naprave za slikanje iz ptičje perspektive, kjer vodenje naprave skoraj v celoti prevzame računalnik.**
- *****Po tolikih letih vidim, koliko let sem bil »pred droni«! Koncem osemdesetih prejšnjega stoletja je bilo to opravilo poleg prepovedi še pionirsko delo, v desetih letih tega stoletja, pa je vse to mogoče že kupiti v trgovini!***

13.0.07. Mopedov motor na metanol

Ko sem se docela spoznal z modelarskimi motorčki na vročo glavo – na metanol in tudi na eter, sem začel razmišljati, kako bi predelal mopedov 50 kubični motor na metilni alkohol - metanol. Tako bi odpadli najtežji deli motorja kot je vžigalni sistem z magnetnim- vztrajnikom, saj bi vztrajnik nadomestila letalska elisa.

Ko so se v livarni takšni stari in še med njimi kakšen dober motor metali v peč, me je »srce bolelo«! Zato sem kdaj pa kdaj kakšnega izločil iz metalurškega vložka in ko me od delavcev ni kdo opazoval, (kar se za šefa redko zgodi), sem kakšen še v redu motor odstranil iz peči in ga nato v samoti pod pečjo zavil v časopis ter ga spravil v pisarno, ob priliki, ko sem ga že oklestil od naštetih nepotrebnih sestavnih delov, pa odnesel domov.

Motor na - vročo glavo potrebuje le začetno zagretje, nato pa deluje podobno kot diessell. Po lastni zamisli sem zanj izdelal tudi uplinjač. Metanola sem imel dovolj, saj sem ga tako rekoč zastonj dobil v rafineriji nafte v Lendavi, ko sem ga od tam pripeljal za celotno modelarsko sekcijo Aero kluba Ptuj.

• Anekdota: V Lendavsko rafinerijo sem se odpravil z plastičnimi posodami po cca 200 litrov metanola. Tega sem si tam natakal sam in med tem bral okoliška opozorila in navodila o njegovi nevarnosti za eksplozijo in za zdravje. Zato sem metanol v Ptuj peljal z odprtimi okni na moji škodi MB - pa sem vseeno postal omotičen. Ko sem omenjeno nadlogo z metanolom še povedal

sotovarišem, so se ponorčevali rekoč; » ....vidiš, tako pa deluje čista šmarnica«!

13.0.08. Gradnja ultralahkega letala »OKJAR«

(Večina uporabnikov sodobne tehnike nikoli ne pomisli, kdo je to reč izumil in ne pomislijo, koliko je bilo pri tem izumu vloženega truda, da danes izumljena zadeva uporabnikom tako pohlevno služi. »Ko na njivi kopljemo z motiko, ne vemo kdo so bili Bessemer, Martin, Heroult, ki so iznašli načine in agregate za izdelavo železa - jekla ter drugih kovin«! Ali pa, » ko uživamo v vožnji s kolesom, ne pomislimo na izumitelja pnevmatike Dunlopa, ali mogoče na Galla - izumitelja galove verige, ali pa, ko se udobno peljemo z avtom, motorjem, ne pomislimo na prleškega izumitelja Janeza Puha«! Vsakemu, ki uporablja bilo kakšen tehnični pripomoček, stroj, orodje, se mu torej zdi , kot da je vse samoumevno)!

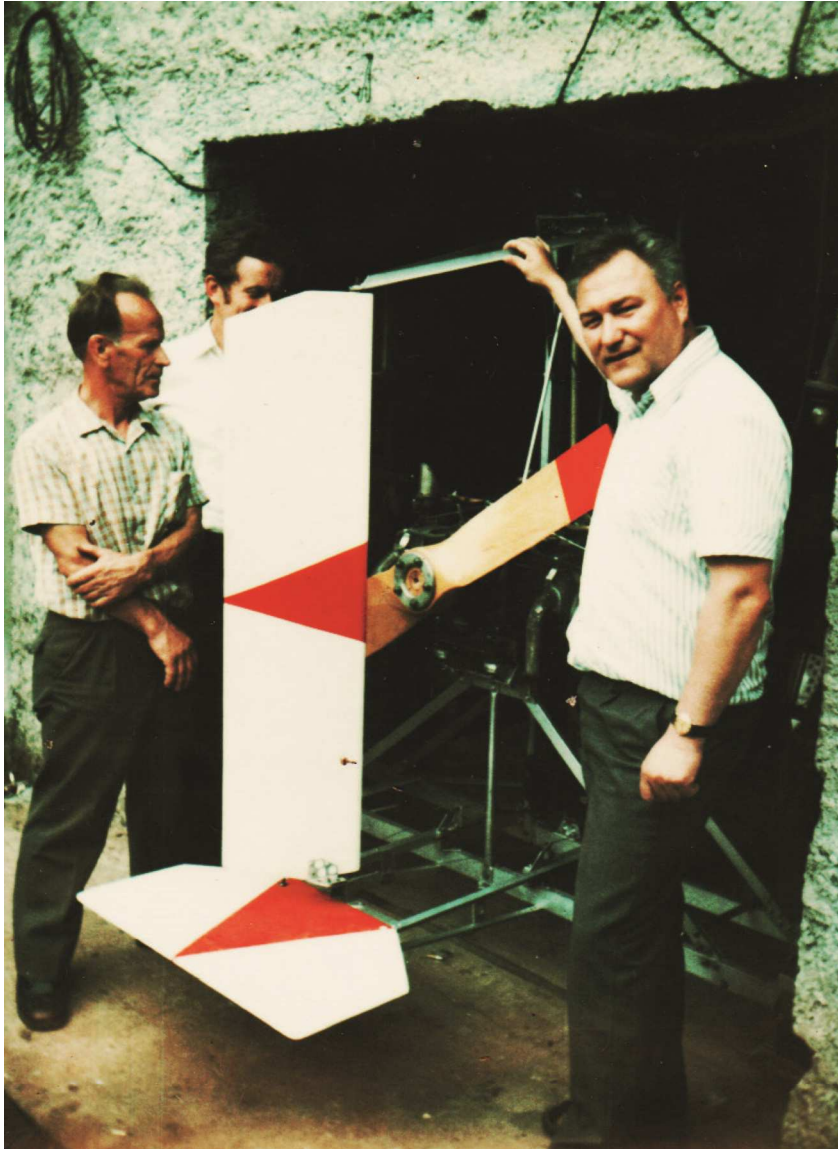
Zaradi takšnega odnosa do izumiteljev, do hitre pozabe le teh oziroma do tovrstnega intelektualnega dela teh ljudi, ki jih je in še vedno spremlja razmišljanje o nečem novem, se je oblast v » brezrazredni družbi enakih želodcev « izumiteljev celo bala. Strah je bil v tem, da se slučajno nebi kdo od izumiteljev obogatil in po vrhu v komunizmu še postal kapitalist! Od tod izvira to, da še vedno več slovenskih izumov »roma« v tujino, kot pa ostaja v domači proizvodnji!

(Ali ste že slišali; »... če delaš avion, potem že moreš biti malo čez les «! In takšna miselnost še pri nas še vedno velja)!

*

Vsaka vojna je za nekaj tudi koristna! Tudi ob zadnji svetovni vojni in potem pri hladni vojni in nenehni vesoljski tekmi, je bilo izumljeno marsikaj, česar drugače ne bi bilo in, ki nam sedaj lajša življenje in zvišuje standard. Spomnimo se samo na WD - 40! Pojavili so se novi materiali z ugodnimi mehanskimi in drugimi lastnostmi, ki so primerni za gradnjo letalnih naprav. V mislih imam lahke titanove, magnezijeve in aluminijeve zlitine z vse večjo trdnostjo. Iz ogljikovih vlaken poznamo kevlar, med tekstili iz umetnih vlaken pa dakron, itd. Ti lahki in trdni materiali so pripomogli k enostavnejši ter trdnejši gradnji letalnih naprav – tudi v domači garaži.

Sprva sem se ogreval za žirokopter, ki ne zahteva večjega garažnega prostora pri hiši, saj to zračno plovilo nima krilnega razpona. Nič koliko fotografij in revij sem prelistal o žirokopterjih. Ko sem bil spomladi l. 1982 na specializaciji v francoskem Chambery-ju, pa sem se še s to letalno napravo поблиže seznanil. Ko so kolegi iz TGA ob nedeljah šli na bližje smučarsko Tinje, sem jo sam mahnil na letališče. Tudi v Slovenji sem šel na »posvetovalni obisk« k edinemu Slovencu oziroma tedaj Jugoslovanu, ki si je zgradil to letalno napravo in z njo poletel. Gospod Godnič iz Sežane je bil že takrat sredi osemdesetih. Zanimivo je pripovedoval, da najrajši leti, kadar je kraška burja! A sem se potem le odločil za UL letalo, katerega je enostavneje upravljati v zraku. Pri »giroju« - žirokopterju se mi je tudi zdela problematična izdelava nosilne – šest metrov dolge elise!

Obisk pri g. Godničju v Sežani ob razkazovanju njegove svojevrstne letalne naprave „giroja“.

»Okjar« v čakanju na slovenski letalski muzej«

Cevi so mi izdelali v bistrškem Impolu, dakron sem kupil v Varaždinski Svili, trabantov motor pa v Čakovcu, po nove bate zanj pa sem šel na Madžarsko. Sukanec iz umetnih vlaken za šivanje dakrona oziroma prekritja krilnih površin pa sem dobil v Avstriji. Prav mi je prišel šivalni stroj Bagat, ki sem ga pred leti kupil ženi za rojstni dan.

Po dveh letih gradnje je naprava bila nared za preizkus, ki sem ga opravil na letališču v Moškanjcih, ko tam ni bilo nikogar. Najprej sem se z letalom premikal le po ploščadi. Čeprav sem se zelo bal odlepiti od »matere zemlje«, sem se le podal na vzletno stezo. Po nekajkratnem »rolanju« po pisti sem si dejal, nič višje kot en meter. Pri polnem plinu motorja je namreč vse preveč drgetalo in drnelo. Čeprav bi »Okjar« hotel višje, sem »modro« odnehal in si dejal;

» Srečen sem, da sem letel s svojim letalom, ki sem ga zgradil po lastni konstrukciji in izračunih!«

Kmalu za tem - ob priliki, ko mi je g. Ivo Boskarol pripeljal novi letalski motor, sem »Okjarja« še pokazal njemu. Mojo odločitev, o pravočasni ustavitvi leta, je še kako pozdravil in pripomnil, da se mu zdi, da je konstrukcija letala preveč krhka. Ker pa sem na vsak način hotel samostojno leteti, in kar sem že sanjal od mladih nog, sem si po nasvetu g. Boskarola, kje in kako si naj kupim po ceni že homologiranega zmaja, odločil zanj. Ubogal sem ga in nov motorni zmaj Apolo CX naročil pri proizvajalcu iz Madžarske – pri g. Molnarju v Egerju, na katerega sem nato montiral že omenjeni motor.

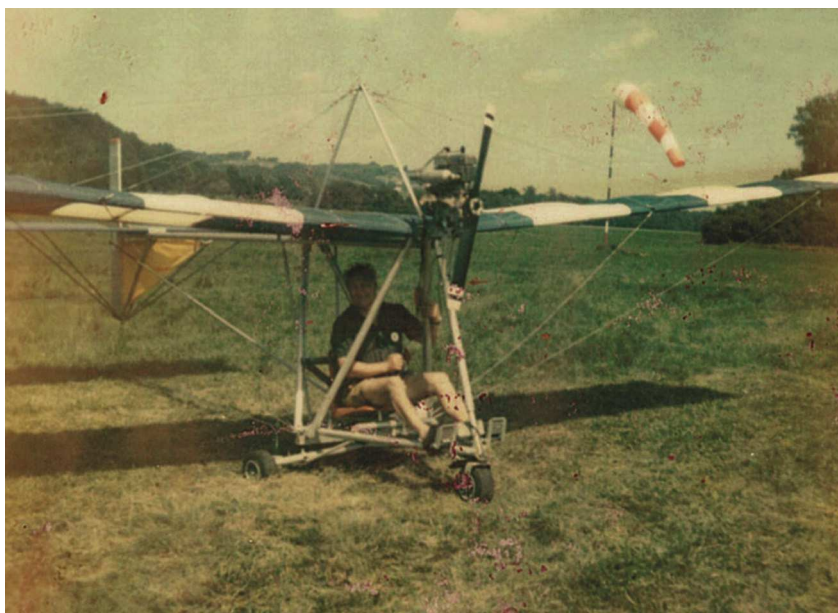
Takrat leta 1990 je te zmaje iz madžarske uvažala neka trgovska organizacija iz Osijeka, MURSA kot se

spomnim. Kupil sem ga za DM. Z njim sem se nato intenzivno učil leteti - tudi v času desetdnevne vojne 1. 1991. Prvi let sva z učiteljem letenja g. Bezjak Jankom iz Gajevecev pri Gorišnici naredila 27.4. 1991. Lanširanje (prvi samostojni let), pa sem opravil dne 30.5. 1991 ob 20.30 uri na letališču Moškanjci. Izpit za UL kategorijo pilota – motornega zmaja pa sem opravil v triinpetdesetem letu starosti. V pilotski knjižici je navedeno »Hang Glider Pilot Licence« dne 28. 4. 1992 na letališču Rakičan v Murski Soboti.

Z Apolom CX proti vzletni stezi

»Okjar« na preizkušanju na letališču v Moškanjcih

V tričlanski izpitni komisiji za pilote UL kategorije je bil tudi g. Ivo Boskarol iz Ajdovščine. In čez čas sem še izvedel, da sem takrat v triinpetdesetem letu kot najstarejši Slovenec postal pilot motornega zmaja!

Iz knjige letenja, ki jo je bilo potrebno voditi, ugotavljam, da sem v naslednjih letih naredil nekaj čez 100 ur letenja, kar ni veliko. Pristajal in vzletal sem tudi izven letališča in sicer na travniku blizu doma oziroma term - Ptujskih toplic, kjer je danes golf igrišče in na domači njivi ob rojstni hiši v Jastrebcih na Kogu.

Sčasoma pa je ta šport - letenje z lastnimi plovili postal drag, še posebno zame, saj je pri hiši bila le moja plača in kot še vedno le moja pokojnina. Amaterski oziroma privatni letalci in lastniki zračnih plovil smo sčasoma morali prav vse (registracijo, zdravniški pregled, zava-

rovanje letala) plačati sami. Vesel pa sem tudi, da sem dvakrat iz Ptuja do rojstne hiše v Jastrebcu - Sv. Bolfenk na Kogu v svoji režiji potoval tudi po zraku. Obakrat je bil z menoj sin Bernard. Očeta takrat v že samostojni Sloveniji več ni bilo med živimi, bila pa je še mama, ki me je ob njivi pri hiši počakala. Zaradi veselega trenutka - dočakanja ob njivi domačih, ki sem jih že videl iz zraka, se mi je drugič zaradi »shičenosti« zgodilo to, da sem po pristanku na sredini njive, še v ihti čim prejšnjega snidenja na koncu njive, pri podaljšani vožnji do rojstne hiše pozabil, da je na koncu njive jarek. Strla se mi je elisa, ki sem jo sam naredil. Zato sem moral naslednji dan z avtomobilom priti po zmaja.

Šestdeseta obletnica življenja pa je tudi nek mejnik za adrenalinske športe. Tudi zdravje je bilo vzrok, da sem nato motornega zmaja prodal mlajšim letalcem v Prlekijo, kjer so ravno takrat osnovali novi Aeroklub klub »SRŠEN« s sekcijo tamkajšnjih zanesenjakov - ultralahkih letalcev. Zgradili so vzletno pristajalno stezo pri Cerkvenjaku v Slovenskih Goricah.

V garaži pa še hranim UL »Okjar-ja«, s katerim sem se odlepil od »matere zemlje«. Upam, da bo še kdaj »Okjar« našel svoj prostor v kakšnem letalskem ali tehničnem muzeju v Sloveniji!

13.0.09. Zobotrebci

Ko sem že štel mesece do upokojitve leta 1993, so pesimisti iz vrst nostalgikov »Juge« govorili, da bomo še travo jedli. To strašenje mi je dalo misliti kot kandidatu za upokojitev, s čim se bom kot upokojenec preživljal. V mislih sem imel tudi to, da bom v pokoju delal zobotrebce. Okoli hiše in okrog zidanice v Halozah so mi lepo rasli grmi rdeče leske, saj pravijo, da so leskovi zobotrebci najboljši. Izdelovanje zobotrebcev pa bi naj bilo tako poletno kot zimsko opravilo za upokojenca. No pa se vendar (do sedaj) tako ni izšlo kot so prerokovali nostalgiki, čeravno se nas večina s pokojninami ne more pohvaliti.

- **Tehnologija: Naprava za izdelovanje zobotrebce se sestoji iz dveh orodij in sicer: ročnega sekalca za les in električnega brusnika za šiljenje zobotrebcev. Okrog sedem cm dolg valjček leske se vertikalno podstavi pod nož sekalnika, ki ima daljši vzvod, da se na rezilu doseže večja sila. Tako nasekane ploščice do debeline dveh mm, se nato razsekajo še na kvadrataste šibice. Naslednja faza je *šiljenje*, ki se opravi na električnem brusilniku. Izdelane zobotrebce je še nato potrebno prebrati in brezhibne spakirati v embalažo, ki sem jo za prvih tisoč zobotrebcev kupil pri renomiranem proizvajalcu tozadevne plastične embalaže, ki sem ga spoznal na MOS v Celju.**

Nekaj zobotrebcev od te prve serije še uporabljam in jih še hranim za priložnostne razstave svojih izumov, med katere spada tudi ta naprava za izdelavo zobotrebcev!

13.0.10. »Motorčki za mlade in stare«

Če po pravici povem, so lična in lahka pnevmatska kolesa 260X 85 tista, ki so »kriva« nastanka motorčkov. Prvotno sem ta pnevmatska kolesa nameraval uporabiti pri UL letalu »Okjar«. Ker teh koles v osemdesetih ni bilo moč pri nas dobiti, sem se odločil za kolesa od gokarta.

Omenjena pnevmatska kolesa dimenzije 260x85 sem prvič videl v Franciji leta 1982, ko sem bil na praksi za proizvodnjo Al izparilcev za hladilnike, katero licenco je TGA tam kupila.

Da sem dosegel funkcijsko namero in zadovoljiv izgled - designe minimotorja , sem razvil šest prototipov teh minimotorjev. Vsak naslednji »motorin« je bil popolnejši in uporabnejši. Kot modelne unikate sem prototipe preko združenja ASI razstavljal tudi na mednarodnih razstavah izumov kot l. 2008 na »MOS« v Celju, na mednarodni razstavi izumov »ARKA« v Zagrebu ter leta 2009 na mednarodnem sejmu izumov »Genius Evrope« v Budimpešti. Na vseh predstavitev sem za inovativni izdelek dobil medalje.

*

Da sem to prometno sredstvo spravil do dokončne podobe in uporabnosti - do nivoja kategorije kolesa s pomožnim motorjem, sem izdelal tri različne prototipe in sicer kot: zložljivi model, skyro model in kot dvosedežni minimotor.

V dolžino merijo 105 cm in jih je mogoče spraviti v

Razstavni plakat iz mednarodne razstave izumov »Arka« 2008 v Zagrebu, na zidu v garaži. Zanj sem dobil srebrno medaljo

večino avtomobilskih prtljažnikov. Mnogi me po Ptujju poznajo prav po teh motorčkih. »Hecno je videti stare-

ga deda na tako malem motorju«, mi je nedavno razkril nekdanji vodja izmene v obratu izparilcev, s katerim sva bila za izparilce skupaj na specializaciji v Franciji. Skoraj vse, ki me o motorčku kaj vprašajo, zanima koliko »leti« in koliko troši bencina; pa jim odgovorim: »...da več kot 25 km /uro ne sme leteti, in da troši manj, kot če se v mesto pripeljem z avtomobilom in še iščem parkirni prostor ter še tega plačam«!

Moja ocena pa je; da so motorčki primerni za dopustovanje in še posebej tam, kjer so urejene kolesarske steze. Lahko pa ga je pripeljati do parkirišča in nato z njim nadaljevati vožnjo po kolesarskih stezah ali primernih pločnikih.

13.0.11. »voluharnik«

(Ko se »garažni« izumitelji dobimo ali gremo na strokovno ekskurzijo, skoraj vsi omenjajo, da jih je do izuma privedla lastna potreba. Tudi sam se pridružujem temu mnenju, saj je večina mojih novotarij prav tako nastala iz lastne potrebe. Če se držim kronologije ustvaritev, je redosled :

Iz potrebe: Varilni transformator, fotopovečevalnik, polnilec akumulatorjev, avtoprikolica, betonski mešalec, stružnica, voluharnik, priprava za izdelovanje zobotrebcev, vrsta elektronskih strašil za ptiče in drugo golazen, različne alarmne naprave za zavarovanje hiše, garaže in vikenda, ...!

Iz hobija: radio detektor, radio za srednji in dolgi

val, več radijsko vodenih letalskih modelov, set za fotografiranje iz ptičje perspektive, UL letalo, šest tipov minimotorjev, nekaj različic dvoriščnih elektrarn na veter, ...!

Iz potrebe je tudi nastal »voluharnik«, saj je tisto leto na vrt navalilo več voluharjev (krtic). Poskušal sem z raznimi pastmi in labirinti - tudi s pištolo na posebne naboje, ki sem si jo tudi sam izdelal. Največja ovira, da z navedenimi sredstvi na vrtu nisem imel posebnih uspehov je, da je vrtna zemlja rahla, tako da voluhar rajši vsako sumljivo prepreko zaobide, kot bi tvegala. Zaradi njegove previdnosti sem se lotil drugačne naprave, ki so jo pri ASI, ko sem jim izdelek pokazal, imenovali »voluharnik«. Zadeva ni novotarija, je pa novo to, da k izpuhu vročih dimnih plinov vrtno kosilnice še primešam kakšen insekticid ali zadušljivec.

»Voluharnik«

Past za voluharja z eksplozivnim nabojem

Sam uporabljam žveplasto kislino, ki se tudi uporablja za žveplanje vina, močnejše zadeve so razni tekoči insekciidi za uničevanje škodljivcev sadnega drevja.

Vzporedno z napravo »voluharnik« sem še moral narediti vrsto različnih priključkov za razne tipe izpušnih cevi na vrtnih kosilnicah. Po zagonu motorja v posodico za dodajanje zadušljivega sredstva nalijemo mešanico vode z primernim dodatkom insekcida. Dozirnik insekcidne mešanice je namreč obenem tudi hladilnik, da se vroči izpuh v njem tudi nekoliko ohladi in nato ne poškoduje plastične cevi, ki jo v nadaljevanju voda dimnih plinov napeljemo v luknjo – hodnik voluharja.

Za izum »voluharnika« sem dobil več priznanj v Sloveniji in v tujini in me je tudi na domu obiskalo nekaj željnih proizvajalcev te naprave.

13.0.12. Elektronsko strašilo na vetrni pogon

Strašilo na vetrni pogon v akciji

Tudi ta naprava iz l. 2010 izvira iz lastne potrebe. Goričice imam na samotnem hribčku obdanem z gozdom. Poleg srn, ptičev in občasno divjih svinj, so še v zidanico hotele nadležne kune. To me je prignalo, da sem se lotil alarmno elektronskih strašil.

Strašilo deluje tako, da veter poganja mali el. generator za izmenično elektriko (dinamo od kolesa). Pridobljeno izmenično elektriko okrog 2 do 3 V nato transformiram v višjo napetost, in ki se preko diodnega usmerjevalca usmerja in polni 9 V akumulator, ki vzporedno napaja celotno napravo. Da naprava deluje tudi če ni vetra, torej skrbi akumulator. Vgrajeni intervalni oscilator pa občas-

za kar skrbi foto celica. Sicer pa je strašilo za omenjeno nadlogo že tudi sama svetlikajoča rotirajoča vetrnica oziroma celotni »klopotec«.

13.0. 13. Samodejno elektronsko strašilo

Na istem postavitvenem drogu v (mojem skladiču izumov«- zaradi enotne fotografije) so od spodaj: kontaktno, samodejno in opisano vetrno strašilo.

Pri teh stvaritvah je največ eksperimentalnega dela bilo z intervalnim oscilatorjem, saj sem večino drobnih elektronskih elementov (tranzistorji, diode, upori) poiskal iz moje »šrot« zaloge, katero sem skozi leta polnil iz že odpisanih elektronskih aparatov. Ko je oscilator začel »živeti«, sem ga skrčil na čim manjšo tiskano vezje, da sem ga lahko stlačil v primerno vodotesno škatlico, ki jo v zeleni barvi skrijem v trs, v grm na vrtu, na češnjo, ... Za non-stop pripravljenost, troši 0.04 mA, za nekajsekundno delovaje sirene vsakih nekaj minut, (možna je nastavitev) pa še dodatno 100 mA. Iz teh podatkov je razvidno, da kapaciteta 1,2 Ah ure 9 V akumulatorja brez dodatnega polnjenja vzdrži okrog 10 dni. Prav toliko pa tudi sveža 9 V blok baterija enake velikosti, ki lahko nadomesti akumulator. Nočno vzbujanje alarmnega strašila preprečuje fotocelica.

13.0.14. Alarm na kontaktno sprožitev

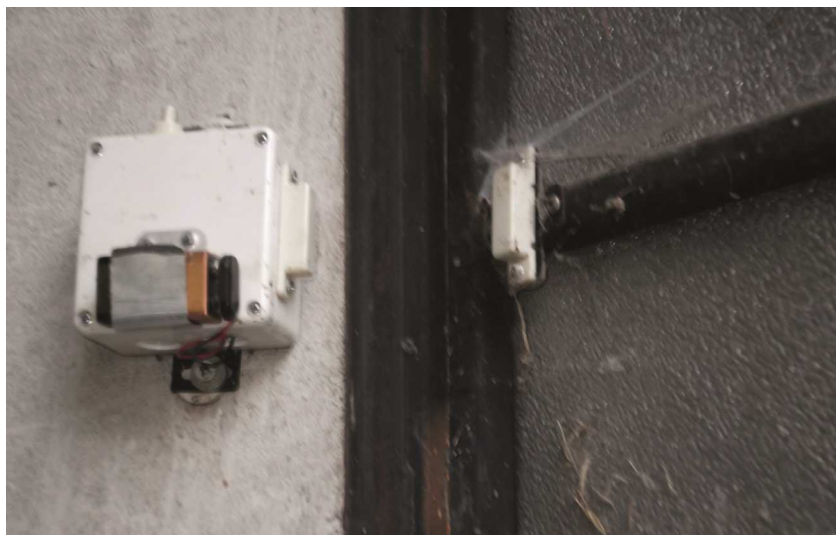
To strašilo je namenjeno za konkretno zaščito, kot recimo skupek grozdov na posameznem trsu, semen na vrtu, manjšo češnjo, itd. Z domiselno postavitvijo pri hiši, garaži, pa tudi uspešno odganja kune in druge glodalce. Elektronika je spravljena v vodotesno škatlico. Pritrditev na trs, kol, semenski grm, je preprosta z gumico.

Opis delovanja : Ko se na paličico, ki je togo povezana s stikalom naprave, usede ali nanjo spleza škodljivec, ta z lastno težo sproži kontaktno stikalo - sireno, ki prežene tega škodljivca.

Kontaktno strašilo za ptiče v akciji

Naprava je torej enostavnejša od predhodne samodejne in one - na vetrno polnjenje akumulatorja, saj ne potrebuje intervalnega oscilatorja, ampak le pezzo sireno. Potrebna baterija – akumulator pa v tej napravi zdrži celotno sezono ali celo več sezon. Moč glasnosti sirene je 100 dcb, kot tudi pri ostalih strašilih.

Magnetna sprožitev zvočnega alarma s brez žičnim prenosom na krilu vrat »mojega muzeja - skladišča«

Centrala alarmne naprave za varovanje hiše, vikenda. V sestavi te so na oknih in vratih še nameščena kontaktna stikala. V slučaju , da zmanjka elektrike, prevzame funkcijo 9 V baterija v ohišju centrale.

13.0.15. Preša

Ko nam je v Halozah začela roditi trta, sem bil prisiljen narediti še prešo. Deset let prej, pa so nam že rodile brajde v Ptuju. Nekaj let smo prešali pri sosedu. Tudi to je vplivalo, da sem se lotil gradnje manjše preše, ki jo koristim v kombinaciji z 13 tonsko hidravlično dvigalko, ki jo sicer uporabljam kot orodje.

Preša

Kot že omenjeno sem ogrodje preše zvaril iz starih železnih profilov. Leseni koš, korito preše in dvodelni pokrov koša, pa sem naredil iz hrastovega ploha. Iz preostanka hrastovih letvic pa sem še na koncu izdelal nekaj »pejičev« za regulacijo višine med tropinami in vpetjem hidravlične dvigalke. Koš ima premera okrog 45 cm, da

na tropine deluje tako velika sila, da je prešanje končano samo z enim stiskanjem. Po empirični ugotovitvi je kapaciteta preše 150 litrov.

13. 0.16. Mlin za grozdje

Mlin na dvoriču zidanice

Prešo sem torej že imel, nisem pa še imel mlina za grozdje. Tega sem si zamislil iz našega dotrajanega pralnega stroja. Porabil sem vse vrtljive dele in na koncu še boben iz nerjaveče pločevine za tako imenovani grod. Najbolj mi je prišel prav el. motor z višjo stopnjo vrtljajev (2800), os bobna in obe jermenici ter pripadajoči jermen.

30kg grozdja, koliko sprejme grod iz nerjavečega bobna pralnega stroja, se zmelje v nekaj minutah. Celotno zadevo pa sem montiral na železni cevni okvir 20x20, ki v dolžino seže preko kadi na kateri se med mletjem nahaja mlin in v katero kad se grozdje melje.

13.0.17. Mini cirkularka

Mini cirkularka z vrečko za žagovino

Izdelal sem dve enki žagici. K temu me je privedlo, da so po osamosvojitvi v podjetju Elektrovina Maribor razprodajali el. motorje, ki so jih izdelali za neko tovarno v Srbiji, a je po vojni leta 1991 naročilo bilo stornirano.

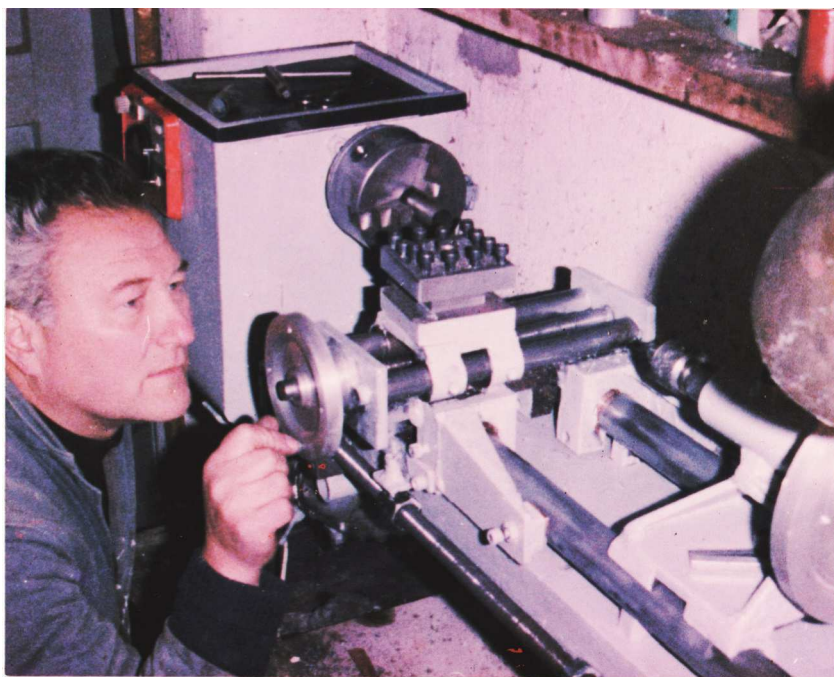
Na razprodaji sem kupil dva enofazna motorja moči 1,5 KW. Enega sem uporabil za cirkularko v Halozah, druga pa za cirkularko na domu v Ptujju.

Okrog hiše v Ptujju kakor tudi okrog zidanice v Halozah raste sadno in drugo - okrasno drevje, katerega je potrebno vsako spomlad obrezati in obžagati in nekaj od tega tudi zažagati v drva. Vzhodna stran hribčka v Halozah je gozd, spodnji zahodni del hribčka pa je zasajen s sadnim drevjem. In zato druga cirkularka tudi na »vikendu«.

V Ptujju kurimo kombinirano z drvni in nafto. Nekoč zelo znani kuhinjski element - peč »Tobi«, (škoda, da ga več ne izdelujejo) mi še vedno pride prav. Nekajkrat sem ga že ponovno obzidal. Na ta način po zimi štedimo z elektriko pri kuhanju in tudi z nafto.

13.0.18. Stružnica

Če bi se držal kronologije mojih inovativnih stvoritev bi moral stružnico postaviti spredaj. S pomočjo nje se mi je obzorje garažnega inovatorstva znatno razširilo. Pri preši mi ni skoraj nič pomagala, je pa bila neobhodna pri mlinu za grozdje, pri mlinu za mletje krušnih žit, pri obeh cirkularkah, pri razvoju šestih prototipov motorčkov in seveda pri vseh treh tipih dvoriščnih vetrnih elektrarn. Zato menim, da je stružnica poleg varilnega transformatorja moj še kako donosni projekt na polju »všsměštrstva«.

Ob stružnici

Največ me je stal »amerikanar« premera 120 mm, ki je sovjetskega izvora. Je tri čeljustni z možnostjo obračanja čeljusti. Vzdolžna kakor prečna vodila stružnice so okrogla. Surovci se na stružnici lahko obdelujejo do premera 320 mm. V slučaju da zaradi oblike surovca tega ni moč vpeti v »amerikanar«, si pomagam s pripomočkom »plan šajbo«. Vzdolžno vodilo je dolgo 600 mm, pogon stružnice pa je z trifaznim 0.5 KW motorjem preko tri stopenskega menjalnika, ki sem ga izdelal iz tomosovega mopeda. Prenos vrtljajev iz motorja na omenjeni prenosnik – reduktor je izveden z več stopensko jermenico, iz reduktorja oziroma prenosnika na os »amerikanarja«, pa je izveden z galovo verigo, ki se samodejno napenja.

Prečni in vzdolžni suport premikam ročno preko vijlačnih vreten M 20 in pripadajočima maticama iz bronce. Vpetje stružnih nožev je klasično preko utorov z imbus vijaki M 8. Konjiček z konusom je prav tako po lastni zamisli. Manjše svedre do premera 13 mm vanj vpenjam preko vpenjalne glave za svedre, večje pa vpenjam neposredno v konus konjička.

Notranje navoje režem z navojnimi svedri preko vpenjalne glave za svedre na konjičku, zunanje navoje pa režem z navojnimi čeljustmi in prav tako vretena na konjičku. Pri rezanju navojev zaradi previdnosti in kvalitete navojev ne vklapljam motornega pogona ampak »amerikanarja« obračam ročno.

13.0.19. Sesalnik opilkov in prahu pri brušenju in rezanju s kotno brusilko v zaprtem prostoru

Če le morem (vreme) pri uporabi kotne brusilke ali rezalke, to delam zunaj garaže, saj se ob tem delu praši in iskri. Navadno koristim iz kamna sezidani škarpni zid vhoda v garažo, ki je praktičen že zaradi različnih višin, glede na delo, ki ga opravljam. Ko pa gre za manjši obseg tega dela in ga hočem na hitro opraviti v garaži, pa mi pride prav opisana miniatura čistilna naprava.

Že nekaj let se mi je v garaži potikal stari hišni sesalec za prah. Kdaj pa kdaj sem ga tudi preskusil, če še deluje. Bil je oziroma je na platneno vrečko. Ker platnena vrečka ni

požarno varna za iskre, ki se ob rezanju in brušenju s kotno brusilko sproščajo, sem tuhtal, kako rešiti ta problem pri sesalcu. Odsesavanje žarečih isker oziroma opilkov brez lovilne vrečke za prah, bi pomenilo uničenje sesalca in »sizifovo delo« - saj bi se isti prah za hrbtom vračal v prostor.

Ciklonsko čiščenje zraka med brušenjem in rezanjem materialov v delavnici – garaži.

Za preprečitev takšnega kroženja in da žareči delci ne bi dosegli vnetljive vrečke sesalca, sem si umislil princip industrijskega ciklona*, ki smo jih v tovarni imeli kar nekaj.

- **Ciklon tudi pomeni, da se na nekem mestu v*

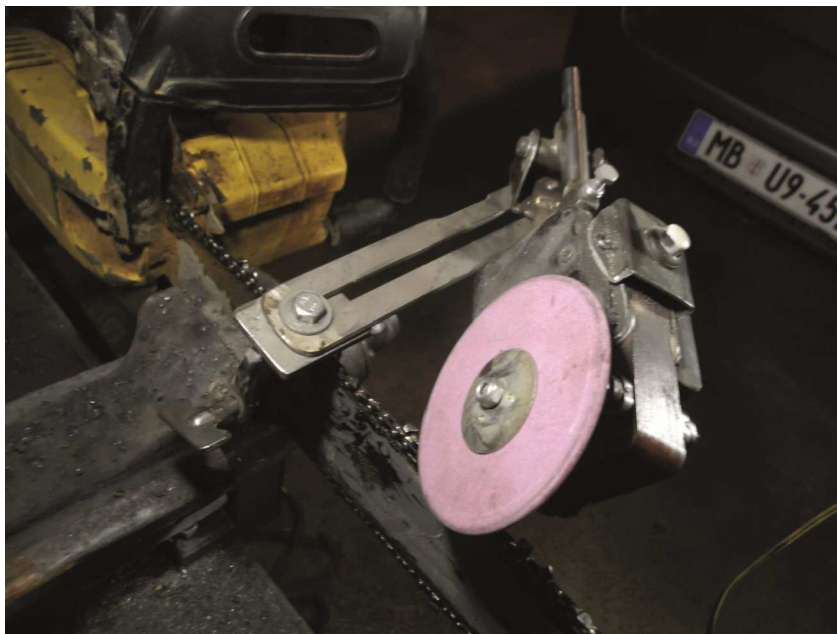
cevovodu - posodi drastično zmanjša pretok zraka in zato težji delci padejo na dno te posode - ciklona, in tako samo lažji delci nadaljujejo pot v cevovodu naprej. V mojem primeru se prah z iskrami vred s pomočjo sesalca odsesava v opisano napravo - ciklon, ki ima na dnu posode kot dodatek (lovilno) olje. Zaradi velike hitrosti strujanja onesnaženega zraka, se težjih delci zaletijo in potopijo v olju, lažji delci prahu brez isker pa potujejo naprej skozi sesalec. Na ta način - brez isker, se tudi ne more uničiti filter - vrečka v sesalcu, čeravno fini delci ostanejo v vrečki .

Sestavni del naprave je tudi fleksibilna sesalna šoba , ki jo je moč nastaviti - pritrditi v položaj, da zajame celotni snop opilkov in prahu pri obratovanju brusilke oziroma rezalke.

Dodatek: Tehnologijo ciklona sem pravzaprav povzel po vzoru nekdanjih filtrov za čiščenje zraka pri avtomobilskih motorjih - ko še ni bil izumljen papirnati filter za dovod zraka v uplinjač. Vzor mi je torej bil moj Fičko iz leta 1960, ko so še bile makadamske ceste in je imel tovrstni filter za zrak za fička vlogo!

13. 0. 20. Priročno brušenje ročne motorne žage*

Že več let je moč kupiti brusilnike za ostrenje verig ročnih motornih žag. A je pri teh tehnologija brušenja takšna, da je verigo potrebno sneti z žage. Pri opisanem brušenju pa veriga ostane na žagi. Brusno ploščo je moč prilagoditi ustreznemu kotu brušenja iz leve, kot z desne strani. Pogoj za takšno brušenja pa je, da imamo pri roki primež in elektriko.

Priročni brusilnik motornih žag

- **** Opomba!*** *Slišim, da se že dobijo podobni brusilni stroji za ročne motorne žage, ko ni potrebno več verig odstranjevati z žag?*

14.0.00. »UPOKOJENEC NIMA ČASA«

Pred upokojitvijo, čeravno sem se po eni strani te veselil, da mi ne bo več potrebno vsakodnevno zgodaj vstajati, po drugi strani pa mi je prihajalo na misel, kaj bom počel v pokoju. To se mi je dogajalo prav v času, ko je Slovenija stopala na lastne noge in so nostalgiki za prejšnjim režimom še tem bolj govorili, da bomo travo jedli. No pa se na srečo (za enkrat) le to ni zgodilo!

Vsa leta od 1964 sva z ženo in nato še s sinom živeli le z mojo plačo in pozneje pokojnino. (Razen dveh let, ko je žena dopolnila petinšestdeseto, je dobila tako imenovano državno pokojnino 183 evrov). Zato sedaj opravičeno komu zabrusi; »... da ji je Janša pokojnino dal, Pahor pa da ji jo je vzela«!

Večkrat se tudi sprašujem, kako sem si zgradil hišo in še kupil sedem novih avtomobilov ter si še sezidal zidanico v Halozah in ustvaril toliko raznih prototipov. Za hišo sem dobil le polovico kredita, saj sem takrat, ko so v naši tovarni začeli dajati kredite za individualno gradnjo, to že imel pod streho! Skratka z upokojitvijo se mi življenje ni umirilo, ampak le še intenziviralo.

*Z upokojitvijo sem si tudi kupil računalnik in se za lastne potrebe na njem izobrazil. V to me je prisilila prva knjiga **Pot do kruha** leta 1998. Nekaj let prej pa sem že imel majhen pisalni stroj, s katerim sem si tudi napisal diplomsko nalogo in še občasno kakšen članek za naše tiskane medije. Računam, da so mi do danes levi in desni mediji objavili preko dvesto pisnih prispevkov. Na polju inovativnosti pa v svoji režiji nisem patentiral nobenega*

izuma *. Izjema je le opisano -»Elektronsko strašilo na vetrni pogon«, katerega mi je preko združenja ASI patentiralo ministrstvo za gospodarstvo leta 2009.

Lahko bi celo rekel, da se mi je z upokojitvijo šele pričel ustvarjalni zagon na področju umetnosti in ročne spretnosti, za kar sem tudi dobil priznanja (če seveda odmislim tista anonimna pisma in klice, ki so me proglašali za Stalina, Hitlerja, tovariša pedra, in še z raznimi vulgarnimi prisposodobami)!

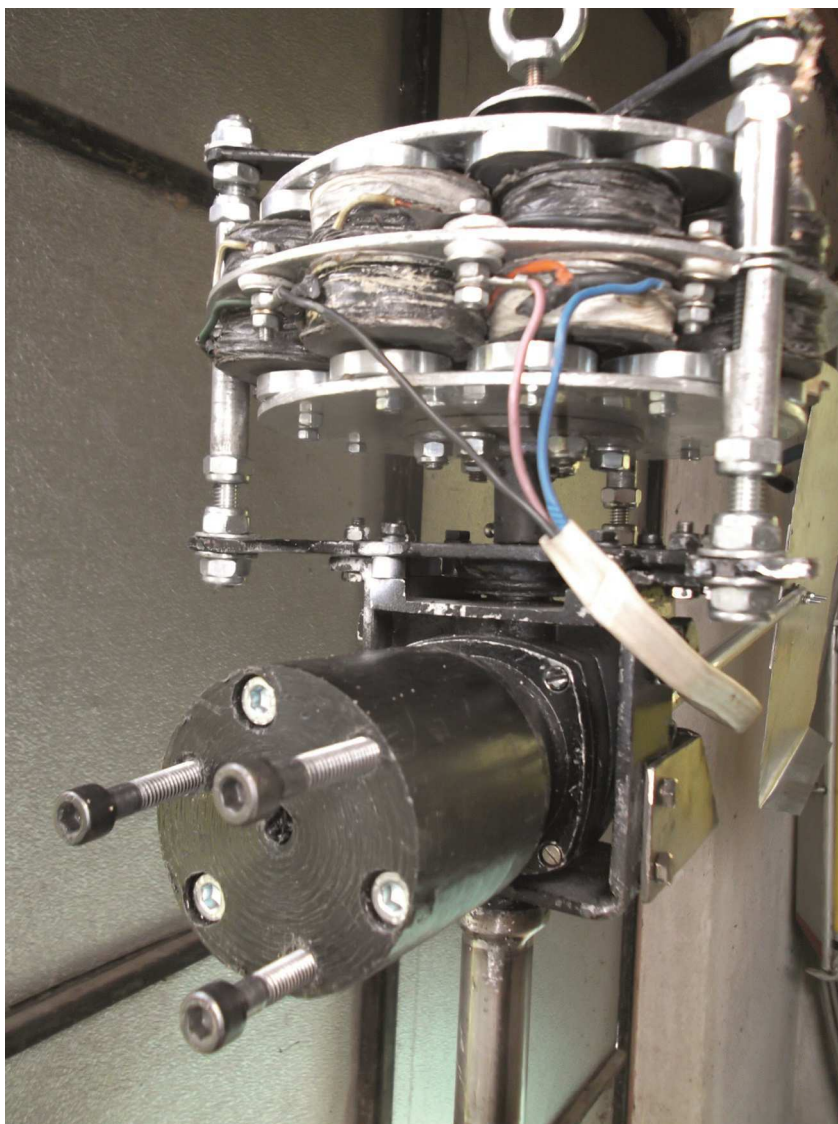
- ** Ko sem izdelal prvi mini motor , sem poskusil z nadaljnjim razvojem s pomočjo »Bistre« v Ptuj – z organizacijo, ki je kakšno leto , dve pred tem zaživela v Ptuj z namenom pospeševanja inovativnosti in s tem gospodarskega razvoja Spodnjega Podravja. Tam pokazani prototip je doživel pohvalo in nekaj slikanj. Pričakoval sem, da mi bodo pri nadaljnjem razvoju pomagali. In res me čez nekaj časa pokliče patentni inženir iz Maribora in me med drugim vpraša, kdo bo to plačal. (V pogovoru z njim, sem menda tudi omenil homologacijo, kar pa je izredno komplicirana in draga zadeva). Na ta način je bil najin pogovor končan! Potem pa sem se obrnil na združenje ASI, kjer so me z veseljem sprejeli medse!*

14.0.01. Kamorkoli pogledam, povsod naletim na lastne inovacijske ustvaritve

Na stara leta torej pišem o tem, kaj vse sem počel in še počenjam. Nekateri izdelki, bodisi da gre za orodja, naprave, stroje, ..., mi po petdesetih letih še služijo. Ko me občasno pogled in misel zanese na vso to kramo, v kateri je tudi na tisoče različnih vijakov, podložk, vzmeti, uporov, tranzistorjev*, ..., naletim na nekaj, za kar se v hipu ne morem spomniti, čemu sem to naredil.

- **Sem človek, ki na cesti poberem vse, kar so ustvarile človeške roke. Če me kdo pri tem vidi - opazuje in si misli svoje, mu povem, da sem metalurg in vem, koliko kapljic znoja je preteklo, da je nastal ta vijak, podložka, ...*

Da mi ustvaritve ne zarjavijo, jih od časa do časa obrišem prahu in še morda pošpricam z VD 40. V »kondiciji« jih držim tudi zato, da jih od časa do časa lahko postavim na kakšno razstavo. Nekaj pa je tudi takšnih, ki jih tudi nimam na sliki, čeravno sem še nanje ponosen. Pred desetletji namreč slikanje s filmi ni bilo tako enostavno, kot je to danes, ko slikamo, koliko se nam zahoče. Težko se tudi odločim, da kaj zavržem v odpad ali da prodam, rad pa komu razložim, kako zadeva deluje in kako sem jo naredil*.

Prototip unikatnega trofaznega generatorja elektrike moči 100W

- * *Že umrli prijatelj in tudi »všmštrski« zanesenjaka Jože Kramberger (Pepa), ki je prav tako v zrelih letih postal RC modelar in pilot motornega padala, in je s tem navdušil sina, da je danes pravi »virtuoznik« med RC piloti, mi je nekoč mogoče celo malce zameril, da mu nisem odstopil zlomljene letalske elise, ki jo je videl viseti v moji garaži. Tudi on bi jo rad obesil za spomin in okras v svoji garažni delavnici! No zdaj, ko imam še eno zlomljeno eliso, bi se za prijatelja drugače odločil, a je žal že pod rušo.*
- *Nekaj unikatnih stvaritev sem pa »stavšal«. Zlasti sva trgovala s sotrpinom Vinkom, ki je tudi že pod rušo. Z zamenjavo, sem prišel do večjega primeža in tudi že do omenjenega stabilnega vrtalnega stroja iz leta 1935, ko se še ti niso izdelovali iz aluminija in še manj iz plastike!*
- *Pa vendar vsega, v tej knjigi zaradi obsežnosti ne bo. Vsega tudi nisem mogel ohraniti - niti v spominu, niti v slikah. Bojim pa se tudi, da koga od sotrpinov nisem navedel, kar bi bilo še hujše !*
- *V tem hipu sem se še spomnil na vertikalna garažna vrata, na alarmne naprave proti vlomom, na avtomatiko centralne kurjave na olje, kjer sva z Vinkom bila pionirja na Ptuju, na rotarij za obračanje sprejemno oddajne antene, ... ! Zgodilo pa se mi je že nekajkrat, da na koncu vseh muk in ihte, zaradi že navedenih vzrokov*

izdelka nisem niti fotografiral! Tako imam edino sliko sestavljenega UL letala »Okjar«, (ko me je z mojim izvirnim polaroidom, ki sem ga kmalu po iznajdi kupil kot zaplenjenega na naši carini), na letališču v Moškanjcih, fotografiral prav tako že pokojni »vësmëštërski« prijatelj Vlado Šerc, ki ga tudi omenjam pri izdelavi fotopovečevalnika. Prav zato sem nedolgo nazaj to edino sliko dal povečati na platno in jo obesil na vidnem mestu v hiši.

14.0.02. »hobijska dovoljenja«

Ko sem v svinčenih časih za kmeta leta 1957 - brez štipendije prišel do kruha in razbremenil starše na kmetiji, si je oče lahko kupil Tomosov moped – Colibri. Še kako sem bil vesel, da si je oče končno privoščil nekaj zase, kar mu je olajšalo garaško kmečko življenje in pri neutrudnosti »vësmëštrstva«! Sicer smo že v času Kraljevine imeli žensko kolo znamke »Viktorija«, a je vendar nov moped bil »nekaj drugega«. In če še z zgodovino »Viktorije« nadaljujem, je mamim bicikl »zlato svobodo pred Bolgari« leta 1945 dočakal zakopan v gnoju²¹. Potem pa je prva leta »zlate svobode« tako rekoč bil »ljudska last« z registrsko številko in vedno na razpolago kurirjem in uradnikom KLO Kog. Še posebno je »pecikl« trpel, ko so

21 Tone Luskovič: Kog - krajepis in zgodovina - dogodki v letu 1946, Pozojeva zbirka – kulturna dediščina, Velenje 2009.

bile kakšne volitve ali referendum. Takrat ga je oče dobil nazaj po kakšnih štirinajstih dneh in to po navadi v dveh kosih. Za račun popravila ga ni nihče vprašal!

Za moped je bilo že leta 1957 potrebno prometno in vozniško dovoljenje. Zato se je oče vpisal v AMD Središče ob Dravi in tam naredil potrebni izpit. Ko sem ob priliki prišel iz Ljubljane na obisk ali na počitnice, sem »seveda« moral tudi preizkusiti moped«, čeravno izpita nisem imel. Dvakrat pa mi ga je oče, ko sem že bil v službi v Kidričevem, celo za teden dni posodil. Obakrat sem med potjo iz Jastrebcov v Kidričevo nekajkrat čistil svečko, saj so se takrat bencinske mešanice delale na oko iz najslabšega olja. Spomnim se tudi, da sem ga na Ptujju z bencinom zalagal pred magistratom in to s pomočjo ročne črpalke iz bencinskega soda in preko dveh montiranih 5 litrskih - menzur na črpalki. Olje za dvotaktne motorje pa se je k bencinu primešalo v posebni kanti z ročnim mešalom.

14.0.03. Šoferski izpit

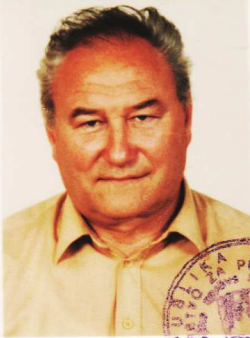

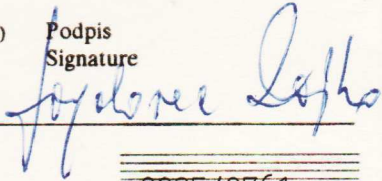

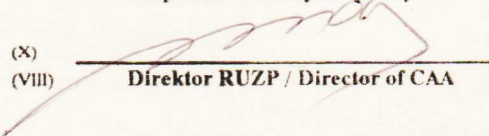
Šoferski izpit sem delal na sam Božič leta 1959 v Mariboru. Za avto je bilo to mimogrede, saj stare Olimpije s pokvarjenim menjalnikom na tri brzine skoraj nihče ni znal spraviti v gibanje, da nebi zobčniki menjalnika zaškrtali. Meni pa je to brez škrtanja uspelo, pa je takoj predsednik izpitne komisije pripomnil, da sem edini, ki znam pravilno menjati brzine. Menda sem prav zato z izpitom za avto na hitro opravil!

Huje je bilo, ko sem vzporedno delal še izpit za motor. Snežilo je, jaz sem pa vozil motor znamke ILO brez rokavic in s klobukom na glavi. To se je takrat dogajalo še na edinem krožnem otoku ob Veliki Kavarni oziroma mostu v Mariboru. Komisija treh (sami miličniki), se je postavila na pločnik takratne avtobusne postaje. Ko se pripeljem prvič naokrog, mi kažejo, da še moram vožnjo nadaljevati. Tudi pri drugem krogu še ni bilo nikogar v križišču oziroma krožnem otoku, da bi lahko komisiji pokazal vso znanje. Zato sem moral še v tretji krog. Tokrat pa se iz mostu na desni le prikaže tovornjak. Gibanje Ilota sem zaustavil ter se uprl na desno nogo in dal prednost desnemu - tovornjaku. S tem je tudi bil konec moje izpitne vožnje z motorjem. V Kidričevo sem se z veseljem vračal z obema izpitoma v žepu.

14.5.04. Izpit za pilota motornega zrnaja

Že kot otrok sem sanjal, da bi kdaj v življenju poletel kot ptiček. V Ptujju je sicer bilo nekaj možnosti, da se izšolam za pilota jadralnega letala, a vendar je bilo zato potrebno še nekaj drugih okoliščin. Bolj malo so me namreč videli na mladinskih političnih manifestacijah. Nisem se tudi mogel pohvaliti, da sem bil v kakšni mladinski delovni brigadi, saj sem moral med počitnicami delati doma, ko je oče moral v gulage.

Ko pa sem se ponovno začel ukvarjati z modelarstvom in že na domu dobil kakšen prijateljski obisk ptujskih letalcev, sem se kot samouk za RC pilota - (voditelja radijsko vodenih letalskih modelov) le približal tej eliti,

	DOVOLJENJE PILOTA ZMAJA	
	HANG GLIDER PILOT LICENCE	
	(VII) Podpis Signature	
	(III) Št./No.	0035/0761
(iv) Priimek in ime Name	TOPOLOVEC RAJMUND	
Rojen Date of Birth	26.08.1937	v in Jastrebcu
(vi) Državljanstvo Nationality	SLOVENSKO	
(v) Naslov Address	Abramičeva 14, Ptuj	
Datum izdaje Date of Issue	28.04.1992	Velja do Valid until 11.04.1994
	Po pooblastilu / By Authority	
	(X) (VIII)	 Direktor RUZP / Director of CAA

(kopy) - Pilotsko dovoljenje za motornega zmaja

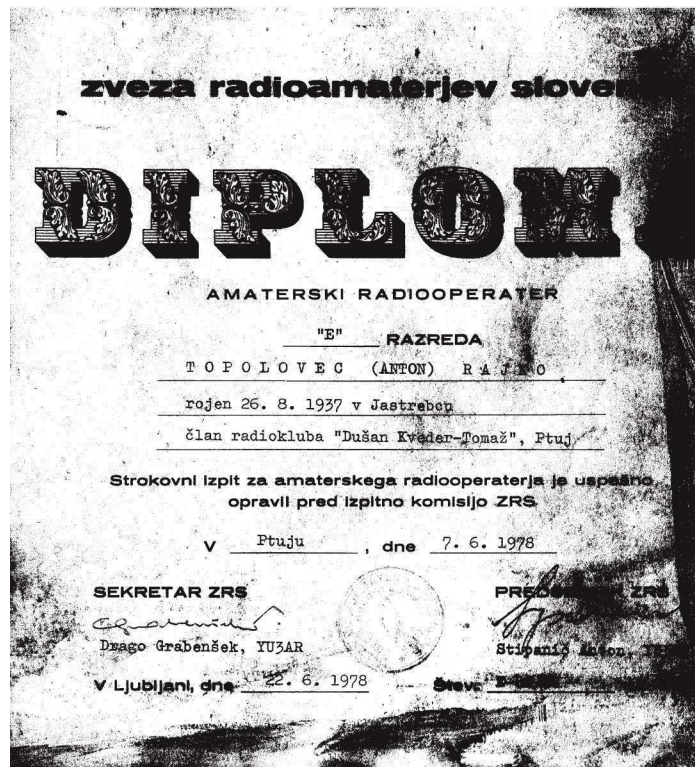
ki so po nenapisani navadi večinoma bila tudi »organizirani«. Tudi kdajpa kdaj me je kakšen prijatelj - pilot vzel v letalo. Lahko se pohvalim, da sem z ženo prvič po zraku letel še z nemško »štorkljo«, ki so jo po vojni v Jugoslaviji preimenovali v Kurirja! Ko pa je bilo v drugi polovici osemdesetih zanesenjakom že dovoljeno imeti kakšno zračno plovilo, pa je zame takšno razmišljanje, da samostojno poletim, postalo realnost. Leta pa so mi tekla in ni bilo več veliko časa, da bi kdaj čisto sam poletel po zraku!

Časi za to možnost, pa so se bistveno spremenili, ko se je začelo razmišljati o samostojni Sloveniji. Takrat v osemdesetih, sem si tudi izdelal UL letalo »Okjar«, ki pa ni bilo varno za pilota začetnika. Zato sem se na hitrico odločil za nakup že homologiranega motornega zmaja za marke, ki sem jih kot ostali skrbno kupoval od zdomcev.

Izpit za motorni zmaj sem opravljal 10. in 11. aprila 1992 v Murski Soboti.

14.0.05. Oddajno - sprejemna UKV postaja

(Imel sem še srečo, saj mi je bil podeljen pozivni znak po želji - znak YU 3 URT je še namreč bil v svetu prost. Pomenil pa je (Jugoslavija – Slovenija – UKV - Rajko Topolovec).

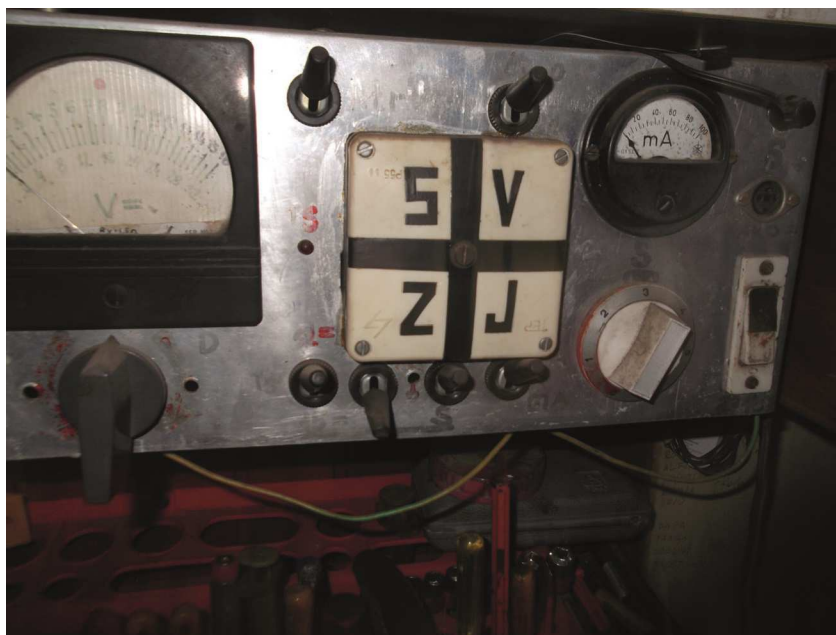

(kopy) - Radijsko dovoljenje za operatorja

To so bili časi, ko še ni bilo žepnih telefonov, ko je bilo potrebno tudi za montažo stacionarnega (klasičnega) telefona odšteti po tisoč in več mark. Zato smo si tehnični navdušenci umislili imeti vsaj kakšno brezžično komunikacijsko napravo, ki so se na avstrijskem trgu že dobile. Tam so se dobili tako imenovani Voki – Toki-ji, ki so delovali na CB bandu (valovni dolžini dveh metrov - 27 Mhz) in so bili moči do 2 vata, kar je na tej frekvenci ponoči pomenilo dolet tudi do 10 km. So pa bili tudi takšni radio inovatorji, ki so omenjeno izhodno moč znali tudi za desetkrat povišati!

Po napadu SZ na Čehoslovaško l. 1968 je kot vemo, »v modo« prišla Teritorialna obramba (TO) in popolnitev Civilne zaščite (CZ) in še ustanovitev Narodne zaščite (NZ). Še posebno v Sloveniji se je k temu resno pristopilo. Vaje CZ (civilne zaščite) in NZ (narodne zaščite) so se pod parolo »Nič nas ne sme presenetiti« kar vrstile! Tudi iz tega razloga se je takrat propagiralo, da smo si zainteresirani na preprost način lahko kupili UKV radiooddajne postaje. Po te naprave pa je bilo potrebno iti v inozemstvo in zanje imeti devize in še posebno uvozno oziroma postavitveno dovoljenje. Za posest in delo na takšni UKV aparaturi pa si še moral biti član Radio kluba in imeti izpit E kategorije. Za potrebe TO pa so se zlasti propagirale prenosne UKV radiooddajne postaje, in prav takšno napravo sem si takrat v Avstriji kupil in jo tako brez skrivanja na meji prinesel v državo. Za to napravo sem si izdelal še posebni etui, da sem jo lahko tudi postavil v avto.

Za usmerjanje oddajno sprejemne antene na balkonu – strehi, sem si še izdelal »rotarij« s katerim sem anteno obračal na vse strani neba. Na ta način sem s šibko močjo oddajnika lahko vklapljal kar nekaj radioamaterskih relejnih postaj v krogu 100 km - tudi tisto na Plešivcu pri Titovi Korenici v Liki in pa v Gradcu. Na ta način je bilo možno preko teh repetitorjev komunicirati s kolegi in znanci iz Ptuja, ki so v poletnih mesecih letovali kje v Dalmaciji in na otokih. Za rezervacijo kamp prostora odnosno kar z zamenjavo kamp prostora tako nisem imel težav.

Orientacijski displej smeri sprejmnno - oddajne Yagi antene na strehi

14.1.06 Z izumitelji поблиže doma in v svetu

Čeravno sem že skoraj dvajset let član slovenskih aktivnih izumiteljev ASI, ki se srečujemo na raznih razstavah, sejmih, ekskurzijah ali kako drugače, pa še vedno ne morem reči, da vse poznam. Brez združenja bi težko sodeloval na mednarodnih sejmih in razstavah. Tudi pri patentni zaščiti mojega izuma – »elektronskega vetrnega strašila«, je zaslužen ASI, da je kritje stroškov patenta za tri leta nosila država.

Na tovrstna domača in mednarodna priznanja sem še po-

seбно ponosen. Pod tem naslovom tudi v knjigi priobčujem dve fotografiji iz srečanj s svetovno znanimi izumitelji, katerih izumi bi morali interesirati marsikoga.

Najplodovitejši slovenski izumitelj Peter Florjančič (400 patentov) na ogledu svojih izumov v Tehničnem muzeju Slovenije v Bistri 1. 2013

Sosedje razstavnega prostora ASI na razstavi izumov »Genius Evropa« v Budimpešti l. 2009

Z izumiteljem trodimenzionalnega šaha , na razstavi izumov »Genius Evropa« v Budimpešti l. 2009

*Obisk Pipistrellove tovarne letal v Ajdovčini l. 2012 v sklopu ek-
skurzije ASI*

*Z razstave izumov v sklopu »Antonovanja« pri Sv. Bolfenku na
Kogu l. 2013*

Z razstave izumov in knjig v sklopu Muzeja Ptuj - Ormož l. 2016

Ptuj • Razstava izumitelja in zgodovinarja Rajka Topolovca

Brez vztrajnosti ni uspeha

V veroučni učilnici minoritskega samostana na Ptujju je do 4. julija (vsak dan med 11. in 18. uro) na ogled razstava izumov in izdanih knjig Rajka Topolovca s Ptuja. Vabilo na nje-no odprtje so podpisali v minoritskem samostanu, Društvu izobražencev Viktorina Ptuj-skega, Združenju aktivnih inovatorjev Slovenije in Turističnem društvu Ptuj.

Foto: MG

V minoritskem samostanu na Ptujju je na ogled razstava izumov in knjig ter priznanj inovatorja in zgodovinarja Rajka Topolovca.

Na otvoritveni slovesnosti 17. junija je Rajko Topolovec podrobneje predstavil svoje izume in knjige, ki jih je doslej napisal - skupaj pet, v pripravi pa je že šesta pod naslovom Vesmešter. Kot prejemnik številnih priznanj je najbolj ponosen na priznanje krajevne skupnosti Kog, od koder je doma. Prepričan je namreč, da je največje priznanje tisto, ki ti ga dodelijo v rojstnem kraju. Za uspeh in zadovoljstvo je potrebna vztraj-

nost brez misli na zaslužek, je prepričan. Nekateri njegovi izumi so bili ob nastanku pionirski in tako je še danes; taka je na primer njegova vrtna kosilnica, ki je bila plod domačega znanja in sploh prva v bivši Jugoslaviji. Ker so nas nekateri ob osamosvojitvi strašili, da ne bo penzij, da bomo jedli travo, je izdelal posebno napravo za izdelovanje zobotrebcev, a je na srečo ostala le eksponat, saj mu je ni bilo treba uporabiti.

Tudi sicer Rajko Topolovec veliko kritično razmišlja in piše o Sloveniji, njeni preteklosti in sedanjosti, ki je vse prej kot ob razglasitvi samostojne države obljubljena druga Švica. Pri tem Slovence nagovarja, naj jo spoštujejo in pišejo knjige. Tudi samostojne Slovenije ni ustvarila puška, ustvarilo jo je pero!

Za glasbene utrinke je ob odprtju razstave poskrbel inovatorjev sin Bernard.

MG

Predavanja ob razstavi izumov in knjig pri Minoritih v Ptujju l. 2016 (vir Štajerski Tednik)

Pogled v »hišni muzej – skladišče“ prototipov in izumov

15.0.00. »PISUNSTVO IN VĚSMĚŠTRSTVO«

(Za oboje je potrebna vztrajnost in odmisliti, da se bo kaj zasluŹilo!)

Zadnja leta se pri nas kakor v svetu govori in piše, da je le inovativna druŹba tista, ki pelje v napredek, in to tudi potrdim. Študentje vse več jemljejo zaključne diplomske naloge iz te teme. Tudi mene je v tej zvezi nedavno poklicala diplomantka iz Primorske univerze. Ko sem jo vprašal za termin pogovora, mi je rekla, da bi to naj bil intervju kakšne pol ure kar preko telefona. Ko sem pogledal, kako polna je še baterija na telefonu, sem ji bil na razpolago!

Ne vem, izgleda pa tako, kot da naše šolstvo že od samega začetka vzgaja mlade v smeri, kako in na kašen način je možno veliko in takoj zasluŹiti. Bolj sem ji govoril, da ob ustvarjanju česa novega nikoli nisem razmišljal, koliko in kako bom s tem zasluŹil, bolj je hotela vedeti, koliko sem zasluŹil. Dopovedoval sem ji, da je za izumiteljstvo potrebno nekaj drugega, kot zgolj samo razmišljanje o dobrem zasluŹku! Če ni »žilice« in hobija oziroma veselja ter vztrajnosti, potem tudi produkta ne bo! Vprašal sem jo, ali ve za katero ime iz zgodovine razvoja oziroma izumiteljstva, da je izumitelj postal bogat! Ali je to mogoče bil Tesla, ki je umrl z dolarjem v Źepu? Na račun izumiteljstva so postali bogati samo prevaranti, ki so patente ukradli! Povedal sem ji tudi, če že ni vedela, da v svetu gre v proizvodnjo le odstotek delujočih izumov, pri nas pa še znatno manj!

»Avtorjevo energetska dvorišče«

Ali pa, ko me je novinarka ob odprtju razstave izumov in knjig v Ormožu 16. februarja 2016 vprašala, kako gre skupaj inovatorstvo in pisateljstvo, sem ji odgovoril; » ... da je za oboje potrebna velika volja in vztrajnost, veliko miselnega truda in neumornosti, ne da bi računal, da bi še kaj zaslužil«*!

Prav zato sem ponosen vsake pohvale, ki se dotika inovatorstva in pisateljstva hkrati. Pri tem pa mislim na obe priznanji iz rojstnega okolja, in sicer od KS na Kogu, in od občine Ormož.

- ** In še nekaj lastnih domislic na to temo;*

Razsipniško vzgojeni, ki sproti zapravijo vse kar zaslužijo in venomer tarnajo, kako jim gre slabo, ne bodo nikoli postali ne eno in ne drugo!

*

V zvezi z vprašanji o »pisunstvu«, najrajši slišim, da sem alternativni pisec in prosti strelec!

*

Ko sem za Božič in Novo leto leta 2012 bil povabljen na novoletni simpozij Katoliške akcije Koroških Slovencev v Tinje pri Celovcu, da bi komentiral dokumentarec in knjigo Ormoški Petriček, sem se predstavil za »alternativnega pisca«. Potem pa so me prisotni vprašali zakaj se imam za alternativnega, češ da to daje negativni prizvok. Ko pa sem besedo »moje alternativnosti« razčlenil in jo osvetlil še iz drugega - našega zornega kota v Sloveniji, da so našo - še vedno veljavno zgodovino napisali zmagovalci, pa so me koroški Slovenci kot »alternativnega«²² pisca razumeli!

*

---

22 Rajko Topolovec: Podaljšano partizanstvo, Ptuj 2014, samozal., srt. 86

15.0.01 ... zame še vedno »živeče« ustvaritve...

- *Začetni letalski jadralni model P- 50 iz leta 1952/53 (fotografija - v tekstu)*
- *Namizni ventilator iz leta 1963 (brez fotografije)*
- *Radijsko vodeni letalski model - »velikan«, s predelanim bencinskim motorjem Colibri 50 cm na metanol iz l. 1980 (samo še fotografija - v tekstu)*
- *Kontrolni displej smeri sprejemno – oddajne UKV antene (fotografija v tekstu).*
- *Stabilni brusilnik – moje prvo navitje el. motorja (brez fotografije)*
  - *Prenosni brusilnik za plansko brušenje in rezkanje - iz motorja pralnega stroja (fotografija v tekstu).*
- *Ročni brusilnik - iz motorja kuhinjskega hladilnika – (ko še ni bila izumljena kotna brusilka - rezalka) - (fotografija v tekstu)*
- *Več osemoglatih ohišij vrtnih kosilnic - (fotografija v tekstu)*
- *Varjeni jekleni primež (brez fotografije)*
- *Stružnica kot kronsko delo - (dve fotografiji v tekstu)*
- *Oljni ciklon za lovljenje prašnih delcev in isker -*

(fotografija v tekstu)

- *»Strelno orožje za voluharja « (fotografija v tekstu)*
- *Alarmne in strašilne naprave za zavarovanje objektov in strašenje nadležnih živali – (fotografije v tekstu)*
- *Zložljiva kombinacija klop – miza ob zidnici (fotografija v tekstu)*
- *Viseče garažna vrata (fotografija v tekstu)*

15.0.02 Slike in dokumenti za spomin

- *Z izumiteljem trodimenzionalnega šaha Boholy Janos Slovakia-na sejmu GENIUS EUROPA v Budimpešti l.2009.*
- *Z vodjo ekipe izumiteljev let sijalke iz Hongkonga Shun- Yee LAM na sejmu GENIUS EVROPE v Budimpešti l.2009 (tretji z desne) in ostalimi sosedi slovenskega razstavnega prostora.*
- *Najplodovitejši slovenski izumitelj vseh časov (400 patentov) g. Peter Florjančič ob ogledovanju mojih*

*eksponatih v Slovenskem tehničnem muzeju »Bistra«-
april 2001. (Slika v tekstu)*

- *Pilotsko dovoljenje za motornega zmaja iz leta 1994.*
- *Dovoljenje - diploma za upravljanje UKV radiooddajne postaje iz leta 1978*
- *Pogled v mojo »skladišče“ – zasebni muzej izumov«*
- *Brezžični javljalik »nepridiprava« na vratih » zasebnega muzeja izumov«.*

Viri:

- *Posnetki iznajdb, ki še mi pri hiši in zidanici služijo*
- *Posnetki iznajd, ki so še samo zgodovinski primerki oziroma rastavni eksponati*
  - *Spominske fotografije z znanimi izumitelji doma in v svetu*
  - *Plakati, iz domačih in mednarodnih razstav izumov*
  - *Posnetki geplna in avtomobila na drva (Siol TV)*

Literatura:

- *Zbornik iz mednarodne razstave razstavljenih izumov ASI v okvirju sejma MOS v Celju l. 2009*
- *Zbornik razstavljenih izumov z mednarodne razstave »ARKA 2008« v Zagrebu*
- *Zbornik razstavljenih izumov z mednarodne razstave izumov »GENIUSZ EVROPA« l. 2009 v Budimpešti*
- *Ilustrirani leksikon tehničkih znanja, »Panorama« Zagreb 1968, četrta izdaja*
- *Patentna dokumentacija mojega izuma Elektronsko*

strašilo na vetrni pogon

- *Radiomater saveza radioamatera Jugoslavije (revija) 1951/1*
- *Andrëe Leopold: Osnove radiotehnike, Ljudska tehnika Slovenije, Ljubljana 1949*
- *Zbornik ob 50. letu Aero kluba (AK) Ptuj-modelarska sekcija*

Ptuj 2014 – 2017 Rajko Topolovec

KAZALO

UVOD	9
1.0.00. IDEJA, TEHNIČNA IZBOLJAŠA, IZUM	12
1.0.01. »Künštni« Prleki	17
1.0.02. Izumitelji in znani Slovenci preko Atlantika	22
2.0.00. DO KODER MI SEŽE SPOMIN	26
2.0.01. Iskanje nafte v Kolaričevi grabi	29
2.0.02. Gradnja »šicengrabe« za hišo	31
2.0.03. Vojna vihra v živo	32
2.0.04. Zadnja noč v »našem bunkerju«	34
2.0.05. »Osvoboditelji«	37
3.0.00. OČE KOT VOJAK	38
3.0.01. Kraljevina	38
3.0.02. Wechrmanshaft – ar	39
3.0.03. »Vojnik« JNA 41	
4.0.00. OČE KOT PRLEŠKI »Věsměštěr	43
4.1.01. Fotograf	43
4.1.02. »Polovnjak in tünko je izpili v štali«	44
4.1.03 Podkovanje kobil na dvorišču	45
4.1.04. Po zimi je popravljaj ure	47
4.1.05. »Věrštāt«	48
4.1.06. Čebele	49

5.0.00. IZUMLJANJE V SOCIALIZMU	53
5.1.01. »Gepl«	57
5.1.02. »Atekova elektrika na veter«	59
5.1.03. Zadrुžni elektromotor pri hiši	64
5.1.04. Venecijanka	66
5.1.05. »Šlajder«	68
5.1.06. Sadni mlin	70
5.1.07. »Drakšl«	72
5.1.08. Kolovrat	74
5.1.09. Klopotec za spomin na očeta	77
5.1.10. »Štere«	79
5.1.11. Atekova društva in pero	81
6.0.00. VěSMěŠTRI SV. BOFENKA NA KOGU	
NEKOČ IN DANES	83
6.0.01. (+) Vogrinec Štefan iz Koga	84
6.0.02. Vnukinja Zorica (Vogrinec) iz Koga	87
6.0.03. (+) Źganjar Jakob (Friček) iz Jastrebcев	89
6.0.04. (+) Škrgetova Kovačnica v Jastrebcih	89
6.0.05. (+) Matjaž Čurin – prvi šofer pri Sv. Bolfenku	90
6.0.06. (+) Fergula Franc, kolar iz Jastrebcев	92
6.0.07. (+) Brata Stanko in Ciril Rotar	93
6.0.08. (+) Źganec Albin, sosed, sošolec in stric	94
6.0.09. (+) Strelec Slavko, mlinar iz Jastrebcев	96

6.0.10. (+) Joško Tomažič iz Vitana	98
6.0.11. (+) Franc Munda iz Vodrancev	104
6.1.01. Viktor Munda sin Franca iz Vodrancev	108
6.2.01. »STEYER KLUB KOG«– ZA OHRANJANJE TEHNIČNE KULTURNE DEDIŠČINE IN RAZVOJA PODEŽELJA	119
6.2.02. Kutnjak Ivan , Kog	124
6.2.03. Hlebec Jožek, kot domači »NAIVEC«, Lačaves 29a	127
6.3.01. Belšak Franc, Stara Gora 10, pri Sv. JURJU ob Ščavnici V Slovenski Goricah	183
7.0.00. NEMIRNI DUH OTROŠTVA	142
7.0.01. »Opekice«	142
7.0.02. Pištola na domači »Pünfer in küggle«	146
7.0.03. Miniranje kamna in štorov	150
8.0.00. »ZDOMEK«	154
8.1.01. »Ljudska tehnika« v Dijaškem domu v Ormožu	154
8.1.02. Sevrov Štefek iz Pesovčaka	156
8.1.03. Ciglaričev Ivan (Janez) iz Vodranjskega vrha	160
8.1.04. Rubinov Ivek iz Jastrebcov	160
8.2.00. V Dijaškem domu v Ljutomeru	162

8.3.00. Na TSS V Ljubljani	164
8.3.01. Železarna Ravne	166
8.3.02. Železarna Sisak	167
8.3.03. Tovarna dušika Ruše	167
9.0.00. IZUMI IZ SAMSKEGA DOMA	169
9.0.01. Prvo je bil akumulatorski polnilec	172
9.0.02. Večna želja narediti si radio	173
9.0.03. Primerjalni multimeter	178
9.0.04. Varilni transformator še mi služi	181
9.0.05. Friziranje fička	185
9.0.06. Izdelava foto povečevalnika	188
10.0.00. PRODUKTI IZ ČETRTEGA »ŠTOKA«	190
10. 0.01. Priprava za gradnjo hiše	191
10.0.02. Prikolica je morala skozi okno v sneg	193
10.0.03. Mešalec je moral po isti poti v sneg	195
10.0.04. Prva vrtna kosilnica narejena v Jugoslaviji	197
10.0.05. Zdaj pa gradnja hiše	200
10.0.06. Oktobra 1970 v lastni hiši	202
11.0.00. IZUMITELJSKI PRIJATELJI	203
11.0.01. (+) Horvat Vinko	203
11.0.02. (+) Belšak Rudi	204
11.0.03. Sipoš Aleksander	211
11.0.04. Čelan Rudi	213

11.0.05 Tinček Ivanuša	216
11.0.06. »stanovski tovariši« doma in v svetu	218
12.0.00. TUDI DO GORIČIC IN ZIDANICE Z LASTNIMI ROKAMI	221
13.0.00. LETA GARAŽIH IZUMOV	227
13.0.01. Stružnico sem si vedno želel	230
13.0.02. Preša za grozdje in sadje	231
13.0.03. Mlin za grozdje iz pralnega stroja	232
13.0.04. Namizni električni mlin za mletje krušnih žit	234
13.0.05. »... letalce , ki bi me v zraku ubogalo«!	236
13.0.06. Fotografije iz ptičje perspektive	256
13.0.07. Mopedov motor na metanol	259
13.0.08. Gradnja ultralahkega letala »OKJAR«	260
13.0.09. Zobotrebc	268
13.0.10. Motorčki za mlade in stare	269
13.0.11. »Voluharnik«	271
13.0.12. Elektronsko strašilo na vetrni pogon	274
13.0.13. Samodejno elektronsko strašilo	276
13.0.14. Alarm na kontaktno sprožitev	277
13.0.15. Preša	280
13.0.16. Mlin za grozdje	281
13.0.17. Mini cirkularka	282
13.0.18. Stružnica	283

13.0.19. Sesalnik opilkov in prahu pri brušenju v zaprtem prostoru	285
13.0.20. Priročno brušenje ročne motorne žage	288
14.0.00. »UPOKOJENEC NIMA ČASA«	289
14.0.01. Kamorkoli pogledam, povsod naletim na inov. ustvaritve	291
14.0.02. »Hobijska dovoljenja«	294
14.0.03. Šoferski izpit	295
14.0.04. Izpit pilota motornega zmaja	296
14.0.05. Oddajno sprejemna UKV postaja	298
14.1.01. Z izumitelji поблиže doma in v svetu	301
15.0.00. »PISUNSTVO IN VESMESTRŠTVO«	308
15.0.01. »... še vedno živeče ustvaritve...«	311
15.0.02. Slike in dokumenti za spomin	312

ISBN 9CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

001.894(497.4)(091)

TOPOLOVEC, Rajko
Věsměštěr / Rajko Topolovec. - Ptuj : samozal., 2017

78-961-283-855-3

COBISS.SI-ID 90860033

Kolofon

“Věsměštěr”

Avtor: Rajko Topolovec, metalurg, dipl. ing. org.
Ptuj: samozaložba, 2017
Recenzent, lektor, prof. zgpdivine, teolog, Janez Janžekovič
Spremna beseda: Direktor ASI, Tomaž Pevc
Postavitev in tisk: Kelnerič Aleksander s.p.
Naklada: 100 izvodov

